

पूर्व तयारी

डिपिनेट-नेपालको रजत प्रकाशन

पूर्व तयारी (डिपीनेट-नेपालको रजत प्रकाशन)

प्रकाशक : डिपीनेट नेपाल, सोल्टीमोड, कालिमाटी

सम्पर्क : फोन: ९७७-१-४६७२१६५, ६२२६६१
: इमेल: dpnet@dpnet.org.np
: वेबसाईट: www.dpnet.org.np

संस्करण : प्रथम

प्रति : ५००

प्रकाशन वर्ष : २०७७

सर्वाधिकार : डिपीनेट नेपाल, काठमाण्डौ, नेपाल

प्रकाशन सहयोग : डिसिए नेपाल

प्रकाशकीय

बिपद् पूर्वतयारी सञ्जाल, विगत २५ बर्ष देखि अनवरत रूपमा विपद् वाट हुने जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्न क्रियाशील रहदै आइरहेको छ । यो साढे दुइ दशकको अवाधिमा देशले विपद्का कारण ब्यापक जनधनको क्षति बेहर्नु परिरहेको छ । हरेक वर्ष जाने बाढि, डुवान र पहिरोका कारण हुने मानविय, आर्थिक र भौतिक क्षति बढ्दो छ । यसको पछाडिको एउटा महत्वपूर्ण कारण भनेको अस्वभाविक रूपमा भइरहेको प्राकृतिक दोहन नै हो । विकासका नाममा हुने बिनासका कामले पनि पछिल्ला बर्षहरूमा निकै सकृयता पाएको देखिन्छ । सडक निर्माणका नाममा बिना योजना डोजर लगाएर बनाइएका ग्रामिण सडकहरू जानी जानी थापिएका बारुदी सुरुड जस्ता भएका छन् । यस्ता संरचनाहरूले सामान्य पानी पर्दा समेत विपद् निम्त्याउदै आएका छन् । जसको असर हामीले अनुमान गरे भन्दा तुलो देखिन्छ ।

यस्तो परीवेशमा सञ्जालले कसम्भावित विपद्को पूर्व तयारीका बिषयमा आफुलाई केन्द्रित गरेको छ । यो बिचमा हामीले २०७२ सालको महाभूकम्प र कोभीड १९ को वैश्वीक महामारी भोग्यौं । विपद् वाट हुने क्षतिलाई कसरी कम गर्न सकिन्छ भन्ने बिषय अझै सरोकारवालाहरूको साभ्ना मुद्दा बन्न सकेको छैन । हामीले संचालन गरेका कतिपय कामहरूले विपद् ब्यवस्थापनको बिषय आम चासोको बिषय बन्दै गएको छ । सरकारी क्षेत्रवाट समेत यो बिषयलाई अहिले गम्भिरताका साथ हेर्न थालिएको छ । २५ बर्षको समयमा यो क्षेत्रमा केहि परिवर्तन भएको हामीले महसुस गरेका छौं । तर, अकल्पनीय प्राकृतिक विपद्का अगाडि हामीले गरेको तयारी समेत केहि नगरेको जस्तो देखिन्छ । परम्परागत सोच र साधन स्रोतको भरमा मात्र विपद् ब्यवस्थापन सजिलो छैन भन्ने प्रष्ट हुन्छ । २५ बर्षमा हामीले सिकेको ज्ञान भने कै सहि सुचना र पूर्व तयारीले मात्र विपद्बाट हुने

क्षतिलाई कम गर्न सकिन्छ । यसका लागि अर्को आधार भनेको बैज्ञानिक सोच र प्रविधि पनि हो । समग्रमा भन्दा, विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई विकासका हरेक गतिविधिहरूमा मुलप्रवाहीकरण गर्दै लिएर जानु पर्ने आजको आवश्यकता पनि हो ।

सरकार, नागरिक समाज, नीजि क्षेत्र र सरोकारवालाहरूले हातेमालो गर्दै सहकार्य, समन्वय र साभेदारीका साथ अगाडि बढ्ने हो भने विपद् जोखिम न्यूनीकरणको कामलाई सहज बनाउन सकिन्छ र विपद् वाट हुने क्षतिलाई कम गर्न सकिन्छ । सञ्जाल स्थापनाकाल देखि नै यहि बाटोमा अगाडि बढेको छ । सञ्जालले सरकारी निकायसँग सहकार्य र समन्वय गरेर विपद् ब्यवस्थापनको क्षेत्रमा कार्य गर्दै आएका कारण, पछिल्ला साढे दुई दशकमा विपद् ब्यवस्थापनसँग सम्बन्धित धेरै नितिगत निर्णयहरूलाई अघि बढाउन हाम्रो पनि अहंम भूमिका रहेको छ । अबका दिनमा हाम्रो प्राथमीकता, यी नितिगत ब्यवस्थाहरूलाई व्यवहारमा रुपान्तरण गर्ने रहेको छ । यसका लागि हामी प्रतिबद्धता साथ लागी परेका छौं । आगामी दिनमा समेत सरकार, नागरिक समाज, नीजि क्षेत्र र सरोकारवाला सबैसँग सहकार्य गरेर अगाडि बढ्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछौं ।

अन्तमा, यो साढे दुई दशकको अवधिमा हामीलाई यो क्षेत्रमा अनवरत सहयोग गर्ने सबैमा हार्दिक आभार ब्यक्त गर्दै आगामी दिनहरूमा पनि यहाँहरू सबैको सल्लाह, सुझाव र सहयोगको अपेक्षा राख्दै सबैसँग हातमा हात मिलाएर अगाडि बढ्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछौं ।

सुर्य बहादुर थापा

अध्यक्ष

डिपिनेट नेपाल

बिषयसूची

प्रकाशकीय		
Introduction to DPNet-Nepal		7
Major Achievement of DPNet-Nepal (1996-2020)		8
Memoir of DPNet establishment	Murari Binod Pokhrel	11
नेपाली खण्ड		
विपद् ब्यवस्थापनको सारथी डिपिनेट		१७
प्रदेश र स्थानीय सरकारको विपद् षेन, कार्ययोजना र तिनका प्रभावकारीता	डा. गंगालाल तुलाधर	२१
विपद् ब्यवस्थापनमा नागरिक संघ संस्था को भूमिका	सूर्य बहादुर थापा	३९
नेपालको भूकम्पीय जोखिम तथा न्यूनीकरणका उपायहरू	सूर्य नारायण श्रेष्ठ	४३
विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनमा स्थानीय तहको भूमिका	वेदनिधि खनाल	५१
नेपालको सन्दर्भमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनमा तथ्यांक ब्यवस्थापन	डा. कृष्ण पौडेल	५५
विपद् ब्यवस्थापन सम्बन्धी नीतिगत ब्यवस्था र स्थानीयकरणको आवश्यकता	विष्णु प्रसाद तिमिल्सिना	५९
विपद्पीडितलाई दिइने नगद सहायताको परिदृश्य	दीनानाथ मण्डारी	६६
नेपालको विपद् ब्यवस्थापनमा बिज्ञान र प्रविधिको महत्व	डा. बसन्त राज अधिकारी	७०
अङ्ग्रेजी खण्ड		
Local Disaster and Climate Resilience Planning: Translating National DRRM Priorities into Local Actions	Rishi Raj Acharya	75
Disability-inclusive Disaster Risk Reduction (DiDRR), A Social Inclusion Perspective	Pallav Pant	83
Integration of Disaster Risk Reduction and Management, and Climate Change	Gehendra Bahadur Gurung	88

Importance of Good Governance in Disaster Risk Reduction and Management	Meen B. Poudyal Chhetri	92
Gender and Inclusion in Disaster Risk Management in Nepal	Shakti Gurung and Jwala Pandey	96
Shock Responsive Social Protection: Improving the 'Shock-Responsiveness' of Social Protection in Nepal	Raju Thapa (PhD)	103
Institutionalization of Sphere Standard in Nepal	DPNet Nepal/Sphere Nepal	110
List of Executive Committee since 2004		113
फोटो ग्यालरी		११९

Introduction to DPNet-Nepal

Disaster Preparedness Network- Nepal (DPNet-Nepal) is a national umbrella organization of national and international agencies, established in 1996 with an objective of coordination, collaboration, learning and sharing of the experiences and to avoid duplication in emergency response in the country. Since its establishment, the network is working in the field of Disaster Management focusing on knowledge management, capacity building policy advocacy and coordination and networking with government agencies and relevant stakeholders. With reference to the new federal structure of the country, DPNet-Nepal is extending its secretariat in all provinces, through its member organizations.

DPNet-Nepal has unique relation with the Government of Nepal especially with the Ministry of Home Affairs (MoHA) to bridge the gap between governmental and non-governmental agencies in the field of disaster management. As a Secretariat of National Platform for Disaster Risk Reduction (NPDRR) chaired by the Executive Chief of National Disaster Risk Reduction and Management Authority, DPNet-Nepal aims to bring the DRR stakeholders in the common platform for the effective preparedness and disaster management in Nepal.

DPNet Nepal facilitates to bring all the governmental and non-governmental institutions in a single umbrella to address the disaster related issues in Nepal. It has played vital role through policy advocacy to introduce long awaited Disaster Risk Reduction and Management Act and worked rigorously to support the whole process of recently adopted Disaster Risk Reduction National Policy 2018 and Disaster Risk Reduction National Strategic Action Plan (2018-2030). At present DPNet-Nepal have 112 institutional and life members.

Major Achievement of DpNet-Nepal (1996-2020)

DPNet-Nepal since its establishment has been working in the field of DRR&M through coordination and networking, knowledge management, capacity building and policy advocacy. The major achievement of the Network are as below:

Secretariat of National Platform for Disaster Risk reduction

Since 2014, DpNet-Nepal has achieved the status of Secretariat of National Platform for DRR chaired by the Executive Chief of National Disaster Risk Reduction and Management Authority. The platform was previously chaired by Secretary of Ministry of Home Affairs. As a secretariat, DpNet-Nepal has been coordinating with the Government, I/NGO, UN agencies, Academia, media and private sectors on contextual issues and for the preparation for the Position Paper and official statement of Nepal for the participation of single Nepal delegation in international forums like AMCDRR and GPDRR.

Advocacy for the need of comprehensive Disaster Management Act

As a part of policy Advocacy, DpNet-Nepal advocated for the need of comprehensive disaster management Act since 2007, through series of monthly dialogues, interaction with member of parliament, DRR&M experts and media partnership. The DRR&M toolkit was also published to share with the concerned stakeholders regarding the need and importance of comprehensive DM Act. Furthermore, the network had also drafted the disaster management bill on behalf of civil society organization and submitted to the Government. After the tabulation of disaster management bill in the Parliament on 2017, DpNet-Nepal had a meeting with the chief of State Affairs committee

and organized a feedback sharing meeting on DM bill. The feedback received from DRR&M experts and professional were submitted to the Government in three section form for amendment. After the long time advocacy of DPNet-Nepal and other stakeholders the Disaster Risk Reduction and Management Act 2017 was formulated by the Government.

Formulation of National Disaster Risk Reduction Policy 2018 and National Disaster Risk Reduction Strategic Plan of Action 2018-2030

DPNet-Nepal supported the Ministry of Home Affairs to formulate the National Disaster Risk Reduction Policy 2018 and National Disaster Risk Reduction Strategic Plan of Action 2018-2030. The network raised the basket fund through various INGO's to organize district/sub national level consultation workshop, thematic working group meetings, steering committee meeting, hire thematic consultants and NDRRP and NDRRSAP finalization meeting.

Nepal Disaster Report

DPNet-Nepal initiated to formulate the biennial Nepal Disaster Report along with Ministry of Home Affairs and like-minded organizations on 2009. The report was a first authentic report of Nepal on disaster information. The network coordinated to publish the 2009, 2011, 2013, 2015 and 2017 edition and after a decade of initiation, the Nepal disaster report is institutionalized and the 2019 edition is published by the MoHA through its own technical and financial resources.

Translation and Dissemination of International Documents

DPNet-Nepal has translated and disseminated the important international documents in Nepali language. The list include the Sendai Framework for Disaster Risk reduction 2015-2030, Sphere handbook 2007, 2011 and 2018.

Adoption of cluster approach

DPNet-Nepal organized pre-monsoon workshop at national level in 2008 and adapted the framework for district level contingency plan for emergency. This high level workshop recommended adopting the 11 cluster for effective disaster preparedness and response in the country. The 11 cluster approach is now included in National Disaster Response Framework.

International Trainings

In 2014 DPNet-Nepal coordinated to organize the SAARC Regional Training Program on Role of Incident Command System in Disaster Response. The training was attended by senior disaster management government officials and delegates from Afghanistan, Bangladesh, Bhutan, India, Nepal and Sri-Lanka. Similarly, the network formed the Sphere coordination committee and coordinated with Sphere Geneva to organize the International Sphere Training of Trainers (ToT) in Nepal in 2020. The humanitarian practitioners from Nepal and Indonesia participated in the ToT.

Regional Networking- “South Asia Together for Humanitarian Imperative”

DPNet-Nepal hosted a two-day regional workshop on “South Asia Together for Humanitarian Imperative (SATHI) and Sendai Spring” on 2016 with joint initiatives of SPHERE India with an objective to establish an effective collaboration among relevant stakeholders from South Asian countries in achieving positive result in the humanitarian actions. The workshop declared the charter for collaboration between country-level networks in South Asia.

Memoir of DPNet establishment

Murari Binod Pokhrel,
Life Member, DPNet Nepal

Background

Until the summer of 1993, none of the development agencies, international non-governmental organizations and national organizations worked in disaster management and preparedness activities in Nepal. It was probably because these agencies assumed that this responsibility lies only with the government.

Heavy rainfall in 1993 followed by floods and landslides severely affected areas in central Nepal and the capital city Kathmandu. Highway links were badly damaged impacting vehicle movement and electricity lines were cut off resulting in a shortage of daily essential items for weeks. The impact of what was then called ‘black-out’ severely impacted lives and livelihoods. The situation that year was that of havoc- at least in Central Nepal. It was this disaster that suddenly ‘awakened’ development agencies, utility service providers and government offices into focusing on disaster preparedness, mitigation and management.

Shortly after the catastrophic floods, landslides and subsequent crisis, talks related to disaster preparedness intensified in form of workshops, seminars and talk programmes. Joint meetings were organized among government offices, the United Nations agency offices in Nepal and I/NGOs. These programmes and meetings not only helped build awareness but were crucial in the early brainstorming process among stakeholders to initiate disaster preparedness activities in Nepal. Disaster management was slowly growing as a priority area for many development organizations. The government also began to realize that disaster response is not only limited to rescue and relief operations

but that we should be able to educate communities with disaster preparedness. In other words, the stakeholders started to have a common understanding that ‘community-level’ programmes need to be initiated for better disaster preparedness.

The United Mission to Nepal (UMN) too started internal discussions in this respect and initiated awareness activities among its field-staff. The UMN began by sending four of its employees to Chennai, India for a week-long disaster management training in February 1994. That was followed by a refresher course in 1995 in Kanyakumari, India and another one at the Asian Disaster Preparedness Centre, Bangkok for a Disaster Management course in 1997 for three weeks long. Finally, with some homework and trained human resource, the UMN formed a ‘Disaster Preparedness Programme’ in 1997 and assigned me as the programme’s first Director. The UMN DPP envisioned educating the community in disaster management, training them in simple mitigation steps while also empowering its own employees in preparedness. The UMN’s farsightedness was that once the community is aware and is empowered with basic knowledge on disaster management, disasters that occur in the future can be tackled in the grassroots.

Beginning of a Network

The Lutheran World Federation (the then LWS), a development humanitarian organization approached UMN disaster preparedness programme to start joint efforts in disaster awareness. Mr. Todd Stowell of the LWF led the first steps in this respect. The UMN supported this collaboration and worked towards expanding partnerships with few like-minded organizations such as National Society for Earthquake Technology-Nepal, Care Nepal, Action Aid Nepal, OXFAM et al. Joint meetings were conducted and this wider group started discussions in various aspects such as how to work jointly in case of a disaster in Nepal. How to avoid duplication of same work among these agencies. Different expertise of different agencies was to find out, Collaborations were to made to train human resources and joint preparations were to made to address disaster preparedness and mitigation. This meant synergy through coordination, collaboration and joint-learning. To work together, a forum was needed and thereby the Disaster Preparedness Network (DPNet)-Nepal was established. At that time, a loose network meant to accommodate government offices, UN bodies, INGOs, NGOs and local CBOs under one umbrella. There was no membership or registration requirement, and there were no hierarchies in this very simple loose network forum initiated to work together and achieve better results in humanitarian concerns.

It is interesting how the word ‘preparedness’ came to be chosen for the forum’s name. The group discussed that ‘resourceful’ developed countries can “manage disasters” and many of the Asian developing countries “live with disasters”. While

we are somewhere in between those two philosophies, neither should we live with disasters nor are we in a position to manage them. Therefore, it was wittily agreed that we Nepali people should say “we should be prepared for disasters”. The members thought that even during normal times, every action of disaster cycle should be exercised and practiced. Once community people understand the basics from the awareness campaign or trainings, they can work for community vulnerability mapping and prepare disaster management plan with allocation of minimum budget. They will also be able to conduct drills and update the plan as necessary. This is where it was agreed that the word ‘preparedness’ can cover the full spectrum of disaster management. Whereas, other words such as mitigation or relief or even management would not provide the real basis for the same. Furthermore, the forum was formed not to execute disaster management activities by itself. DPNet’s role was exactly to facilitate / support member stakeholders’ activities in disaster management efforts. Thus, the word ‘preparedness’ was chosen unanimously.

As per ‘22 years of Disaster Preparedness Network-Nepal’ published by the DPNet in 2018, between 1996 to 2000, seventeen organizations had joined the forum. Those were: LWF, UMN, CARE Nepal, Action Aid Nepal, OXFAM GB, NSET-Nepal, WHO, School and Community Health Project, Save the Children Norway, Nepal Red Cross Society, UNDP, Community Development Program Sindhuli, Department of Water Induced Disaster Prevention, Disaster Management of KMC, Nepal Army, Nepal Police and Department of Soil Conservation and Water shade Management. One can visualize the beauty of this forum that comprises of government, UN, I/NGOs and local institutions at one place for common goals.

History can create important precedents in the future and should be recorded and preserved. My apologies, although I have tried to recall and recollect those significant moments and events, and people, I might not have accurately stated all facts and figures and may have failed to address significant matters and members. It is therefore my humble request to the current DPNet authority to consult with organizations such as LWF, UMN, NSET etc. and individuals (including Ms. Bimala Rijal, Mr. Mahesh Nakarmi and others) who were and have been associated with these organizations, and thereby create a historical account of the formation of this eminent forum.

DPNet-Nepal has a history of twenty-five years now. I, being one of the founding members, would like to congratulate its outstanding efforts and achievements so far, including long lobbying to come out for the Disaster Risk and Management Act 2074 . I recall submitting a document eleven years back to the DPNet authority indicating that DPNet should reach all 75 districts of Nepal. Today, it is even more relevant for DPNet to reach and encompass all 7 Provinces and 753 local bodies. DPNet has the prospect and purpose to work throughout Nepal. Cheers DPNet!

नेपाली खण्ड

विपद् ब्यवस्थापनको सारथी डिपिनेट

विपद् ब्यवस्थापन नेपालका लागि चुनौतीको बिषय बन्दै आएको छ । सन् १९९६ मा विपद् ब्यवस्थापनको क्षेत्रमा सरोकार राख्ने ब्यक्तिहरूको बिचमा छलफल भयो । नेपाल बहुप्रकोप जोखिम भएको देश हो । हरेक बर्ष नेपालले विभिन्न खालको विपद्को सामना गर्दै आएको छ । त्यसले धन जनको क्षति भएको छ । विकासका बिभिन्न संरचनाहरूलाई समेत आघात पुऱ्याइ रहेको छ । यस्तो अवस्थामा विपद्को बिषयमा बसेर छलफल गर्न सानो प्लेटफर्मको महसुस भयो । त्यसपछि अनौपचारिक रूपमा यसको स्थापना गरियो । जसलाई डिजास्टर प्रिपेरनेट नेटवर्क अर्थात डिपिनेट भन्न थालियो ।

लामो समयसम्म यसलाई दर्ता नगरीकन चलाइयो । यो विपद्को क्षेत्रमा सरोकार राख्नेहरूको अनुभव र ज्ञान साट्टने थलोको रूपमा विकास भयो । विभिन्न सरकारी, गैरसरकारी र निजि क्षेत्रको बिचमा संमन्वय र नेटवर्किङको काम डिपिनेटले गर्न थाल्यो । विपद् ब्यवस्थापनको क्षेत्रमा भएका अभ्यासहरू आदान प्रदान गर्ने काममा डिपिनेट स्थापना कालदेखि लाग्यो । विपद् ब्यवस्थापनको क्षेत्रमा काम गरेका वा गर्न चाहनेहरूको क्षमता बढाउने काममा डिपिनेट केन्द्रित भयो । ज्ञान ब्यवस्थापनको काम ब्यवस्थित गर्न पनि यो संस्थाको आवश्यकता महसुस गरिएको थियो ।

शुरुमा बिना दर्ता संचालन गरिएपनि पछि यसलाई गैर सरकारी संस्थाको रूपमा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दर्ता गरियो । समाज कल्याण परीषदमा पनि यसलाई आबद्धता गरियो । पछिल्लो समयमा यसले गृह मन्त्रालय अर्न्तगतको विपद् ब्यवस्थापन महाशाखासँग सहकार्य र संयोजनमा यसका गतिविधिहरूलाई अगाडि बढाउन थाल्यो । मन्त्रालयले पनि नागरिक संस्थाको रूपमा आफ्नो विकास साभेदारमा यसलाई लिन थाल्यो । त्यतिबेलाको स्थानिय विकास मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय र वातावरण मन्त्रालयसँग समेत डिपिनेटको सहकार्य भयो । यसका साथै सुरक्षा निकायहरूसँग सहकार्य बिस्तार भयो । स्थापना काल देखि यसको उद्देश्य नै संयोजन र सहकार्य हो ।

संयोजन र सहकार्यले मात्र नपुग्ने देखेपछि डिपिनेटले क्षमता विकासका कामलाई अगाडि बढायो ।

राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी सस्थाहरु डिपिनेटसंग जोडिए। युएन एजेन्सी समेत डिपिनेटको सदस्य भए। कानुनी प्रकृयाका कारण सरकारी क्षेत्र यसको सदस्य हुन सकेनन। तर डिपिनेटले आवश्यक अनुसार सरकारी निकायहरूसँग समन्वय गरेर काम गर्ने गरेको छ। उनीहरु डिपिनेट संगै हातेमालो गरेर विपद् व्यवस्थापनको काममा लागे। ज्ञान ब्यवस्थापनको हिसाबले कार्यशाला/गोष्ठिको आयोजना डिपिनेटले गर्न थाल्यो। असल अभ्यासका अनुबहरु आदान प्रदान गर्ने प्लेटफर्म डिपिनेट भयो।

पूर्व मनसुन तयारी: नेपालमा हरेक बर्ष मनसुनले नसोचेको विपद् ल्याउँछ। बाढि र पहिरोका कारण धनजनको क्षति नेपालको कल्पना भन्दा बाहिरको बिषय बन्दै आएको छ। यस्तो अवस्थालाई कम गर्न मनसुन आउनु भन्दा पहिला नै यसको असर कसरी कम गर्ने भन्ने बिषयमा छलफलको काम डिपिनेटले अगाडि बढायो। यस्तो छलफलले मनसुनको समयमा आउने विपद्को असर कम गर्न सहयोग गर्‍यो।

मनसुनका कारण आउने विपद्को असर कम गर्न कार्ययोजना बनाउन समेत यस्तो छलफलले सहज बनाउन थाल्यो। मनसुनको समयमा कसले के गर्ने भन्ने बिषयलाई समेत यस्ता कार्ययोजनामा प्रष्ट पार्न थालियो। मनसुनको समयका लागि श्रोत ब्यवस्थापनमा समेत जोड दिन थालियो। पूर्व मनसुन तयारी डिपिनेटले अगाडि बढाएको एउटा अवधारणा थियो। यो अवधारणाले मनसुनका कारण हुने विपद् कम गर्न सहयोगीको भुमिका खेल्यो। अहिले हरेक बर्ष मनसुन शुरु हुनु भन्दा पहिला यसको पूर्व तयारी गर्न थालिएको छ।

पूर्व तयारीको कामले मनसुनको समयमा कसरी अगाडि बढ्ने भन्ने योजना बनाउन सजिलो भयो। छरिएर रहेको स्रोतलाई एकिकृत गर्न थालियो। जसले गर्दा बाढि र पहिरोका कारण हुने विपद् ब्यवस्थापनको काम केहि हदसम्म सहज बन्दै गएको छ। तर, मनसुनले ल्याउने विपद्को बिषयमा पूर्व तयारीलाई अभै ब्यवस्थित गर्नुपर्ने देखिन्छ। त्यो काममा डिपिनेट निरन्तर लाग्दै आएको छ।

बहस / पैरवि : स्थापना काल देखि डिपिनेटले बिभिन्न मुद्दाहरुमा बहस र पैरवि गर्दै आएको छ। विपद् ब्यवस्थापनको कामलाई प्रभावकारी रुपमा अगाडि बढाउन सरकारलाई नितिगत निर्णयमा पुग्न समेत यस्ता बहस र पैरविहरुले सहयोग गर्दै आएका छन्। डिपिनेट स्थापनाको समयमा दैविप्रकोप उद्धार ऐन-२०३९ थियो।

उक्त ऐनले राहत र उद्धारलाई मात्र जोड दिइएको थियो। उक्त ऐनमा पूर्व तयारीको बिषय समेटिएको थिएन। जोखिम न्युनीकरण र विपत पछिको पुर्नस्थापना र पुर्ननिर्माणको बिषय ऐनमा थिएन। विपद् शुसासनको बिषयमा ऐन मौन थियो। सबैभन्दा महत्वपूर्ण बिषय विपद् ब्यवस्थापनका बिषयलाई विकासका हरेक क्षेत्रसंग जोडेर लैजाने सोच ऐनको थिएन।

विपद् ब्यवस्थापनको काम गृह मन्त्रालयको जिम्मामा थियो। गृह मन्त्रालयको काम शान्ति सुरक्षाको बिषयमा बढि केन्द्रित भएका कारण विपद्को समयमा भन्दा अगाडि र पछाडि उसको ध्यान शान्ति सुरक्षामा मात्र जान्थ्यो। त्यो बिषयलाई ध्यान दिन उहाँहरूसंग समय पनि थिएन। डिपिनेटले विपद्को बिषयमा काम गर्ने छुट्टै निकाय आवश्यक छ भन्ने बिषयलाई बहसमा ल्यायो। त्यसका लागि नयाँ ऐनको आवश्यक

थियो । विपद्को बिषयमा काम गर्ने सबै सरोकारवालाहरूको संयोजन गर्न समेत छुट्टै निकायको आवश्यक थियो । यो काममा गृह मन्त्रालयको ध्यान जान सकेको थिएन ।

२०६२/०६३ को जनआन्दोलन पछि सरकार परिवर्तन हुनासाथ डिपिनेटले प्रधानमन्त्री र गृहमन्त्रीलाई ज्ञापन पत्र दिन थाल्यो । उहाँहरूलाई नेपालमा भएको जोखिमका बिषयमा जानकारी गराउन थालियो । यो बिषयलाई एकिकृत रुपमा काम गर्ने गरी कानुनी ब्यवस्था हुनुपर्छ भन्ने जानकारी गराउने कामको संयोजन डिपिनेटले गर्‍यो । विपद् ब्यवस्थापनको बिषय कति जटिल र आवश्यक छ भन्ने बिषयमा सरोकारवालाई सुचुचित बनाउदै लैजान थालियो । ऐन बनाउने जिम्मा पाएका सासंदहरूलाई समेत डिपिनेटले यो बिषयमा जानकारी गरायो ।

लामो समयको बहसपछि २०७४ मा विपद् जोखिम न्युनिकरण तथा ब्यवस्थापन ऐन बन्यो । २०७५ मा विपद् जोखिम न्युनिकरण तथा ब्यवस्थापन नियमावली आयो । २०७६ मा राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्युनिकरण तथा विपद् ब्यवस्थापन प्राधिकरणको गठन भयो । प्राधिकरणले विपद्का सबै क्षेत्रलाई समेटेर अगाडि बढ्ने हो । ऐनले प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा विपद् जोखिम न्युनिकरण तथा ब्यवस्थापन परिषदको ब्यवस्था गरेको छ । परिषदमा मन्त्रीहरू सदस्य रहन्छन् । सातै प्रदेशका मुख्य मन्त्री परिषदको सदस्य रहन्छन् ।

ऐनले गृह मन्त्रीको अध्यक्षतामा विपद् जोखिम न्युनिकरण तथा ब्यवस्थापन कार्यसमितिको ब्यवस्था गरेको छ । उक्त कार्यसमितिमा गैर सरकारी संस्थाको समेत प्रतिनिधित्व हुन्छ । विपद् ब्यवस्थापनको क्षेत्रमा पछिल्ला वर्षहरूमा भएका धेरै कामहरूमा डिपिनेटको प्रत्यक्ष संलग्नता रहेको छ । यसमा अरुको पनि सहयोग रहेको छ । राष्ट्रिय प्रकोप ब्यवस्थापन संजाल नेपालले पनि यसमा उत्तिकै सहयोग गरेको छ । यो गैर सरकारी संस्थाहरूको मात्र संजाल हो । यसमा सरकार र युयन एजेन्सी बस्न सक्दैनन् । यो बिशुद्ध नेपाली गैर सरकारी संस्थाको संजाल हो ।

विपद् प्रतिवेदनको तयारी: विपद् ब्यवस्थापनको बिषयमा चासो राख्ने सबैलाई एउटा संजालमा जोड्न सक्नु नै डिपिनेटको सफलताको कडि हो । सन् २००९ मा डिपिनेटको सहकार्यमा विपद् ब्यवस्थापन सम्बन्धी रणनीतिक योजना आयो । यहि वर्ष विपद् प्रतिवेदन प्रकाशनको काम थालियो । यो काम गृह मन्त्रालयसंगको सहकार्यमा डिपिनेटले गरेको थियो । अहिले त्यो प्रतिवेदन गृह मन्त्रालय आफैले गर्दछ । डिपिनेटले सहजिकरण मात्र गर्दै आएका छौं ।

मनसुन पूर्व तयारीको काम समेत डिपिनेटबाट गृह मन्त्रालयमा सरिसकेको छ । अहिले प्राधिकरणले यस्ता काम गर्दै आएको छ । सन् २०१८ देखि २०३० सम्म विपद् जोखिम न्युनिकरण राष्ट्रिय कार्ययोजना बनेको छ । यो कार्ययोजना बनाउन पनि डिपिनेटले सहजिकरण गरेको थियो । यो नेपालको लागि महत्वपूर्ण दस्तावेज हो । त्यसैको आधारमा सरकारले विपद् ब्यवस्थापनको काम अगाडि बढाएको छ । डिपिनेटले अर्न्तराष्ट्रिय र क्षेत्रीय तहमा हुने कार्यक्रममा समेत सकृय सहभागिता जनाउदै आएको छ । यस्ता कार्यक्रममा नेपालको तर्फबाट उठाउने आवाजलाई सामुहिकीकरण गर्ने काममा समेत डिपिनेट लागिपरेको छ ।

यस्ता कार्यक्रममा नेपालले एउटा मात्र आवाज उठाउने वातावरण तयार गर्ने काममा डिपिनेटले

सफलता पाएको छ । जसले गर्दा विपद्का बिषयमा अन्तराष्ट्रिय, क्षेत्रिय र राष्ट्रिय रुपमा डिपिनेटको धारणा खोज्ने अवस्था आएको छ । संयुक्त राष्ट्र संघ महासभाले विपद् जोखिम न्युनिकरण राष्ट्रिय कार्य मञ्च गठन गर्ने निर्णय गर्‍यो । बहु सरोकारवालाको सहभागितामा बनाइने यस्तो मञ्चको नेपालमा अध्यक्षता गृह सचिवको साथ राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन प्राधिकरणको कार्यकारी प्रमुखले गर्दै आएका छन । त्यो कार्यमनको सचिवालय डिपिनेटमा रहेको छ । यो जिम्मेवारीले पनि डिपिनेटलाई नेपालको विपद् ब्यवस्थापनको क्षेत्रमा पायोनियर संस्थाको रुपमा स्थापना भएको छ ।

प्रदेश र स्थानीय सरकारको विपद् ऐन, कार्ययोजना र प्रभावकारीता

- डा. गंगालाल तुलाधर

- अध्यक्ष, नेपाल भौगोलिक सूचना प्रणाली समाज, जाउलाखेल, ललितपुर
पूर्व शिक्षामन्त्री, संविधान सभा सदस्य, विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन विज्ञ

पृष्ठभूमि : नेपालको संविधान २०७२ लागु भएसँगै मुलुक संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको ऐतिहासिक युगमा प्रवेश गर्‍यो । सबैभन्दा पहिले स्थानीय सरकारको निर्वाचन भयो । सात सय ५३ स्थानीय सरकारहरू गठन भए । त्यसपछि एक संघीय संसद र सात प्रदेश सभाका लागि चुनाव भयो । चुनाव पछि एक संघीय सरकार र सात प्रदेश सरकार गठन भए । यसरी हेर्दा सात सय ६१ वटा शक्तिशाली सरकारहरू निर्माण भए सँगै संविधानको पूर्ण कार्यान्वयन तर्फ मुलुक अघि बढेको देख्न सकिन्छ ।^१

संविधानको मर्म र भावना अनुसार प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरूले आफ्ना लागि अत्यावश्यक कानून, नियम, नीति, रणनीति, योजना, कार्यक्रमहरू आफैले बनाएर कार्यान्वयन गर्न सक्तछन् । प्रदेश तथा स्थानीय सरकार मध्ये अधिकांशले यस किसिमको अभ्यास गरिरहेको देखिन्छ । अवधिका हिसाबले सबै तहको सरकारले अव आधा भन्दा कम समयमै अर्को चुनावमा जानु पर्ने हुन्छ । त्यसैले पनि होला अहिले कानून निर्माणमा सबै तहको सरकारलाई भ्याई नभ्याई छ ।

यस्तो अवस्थामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापनको सवालमा के भइरहेको छ त ? भन्नेमा सबैको चासो छ । त्यसमा पनि यस वर्ष २०२०लाई संयुक्त राष्ट्रले संघीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यालयले “अन्तर्राष्ट्रिय जोखिम न्यूनीकरण दिवसको मूल नारा नै सम्पूर्ण रूपले शुशासन” भनेर तोक्यो । अर्थात्, विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि कार्यढाँचा २०१५-२०३० को प्राथमिकता क्षेत्र २ तथा बिशेष लक्ष्य ५ अनुसार विपद् जोखिम न्यूनीकरण सुशासनका लागि लगानी वृद्धि गर्ने तथा विपद्

जोखिम न्यूनीकरणका लागि संघीय, प्रादेशिक एवं स्थानीय नीति र कार्ययोजना बनाउने मुलुकहरूको संख्यामा यस वर्ष सन् २०२० को अन्त्य सम्ममा उल्लेख्य रूपमा बढाउने^२ भन्ने छ। यसबाट पनि सबै को चासो र खोजी नीति हुनुलाई अन्यथा भन्न सकिदैन। यस लेखमा “प्रदेश र स्थानीय सरकारको विपद् ऐन, कार्ययोजना र तिनको प्रभावकारीता” बारे चर्चा गरिने छ। आगामी कार्यभार के हुन सक्लान् भन्नेमा छलफल केन्द्रित गरिने छ।

२. विपद् जोखिम ब्यवस्थापनकालागि नीतिगत र कानूनी ब्यवस्था :

अ) विपद् जोखिम ब्यवस्थापनकालागि नीतिगत र कानूनी ब्यवस्था :

नेपालमा विपद् बारे कुरा गर्नु पर्दा यसका कारणहरू बारे जानकारी हुनु जरुरी छ। हामी सबै लाई थाहा भएकै कुरा हो कि पश्चिममा अफगानिस्तान देखि पूर्वमा म्यानमार सम्म २४०० कि.मि. मा फैलिएर रहेको उच्च हिमश्रृंखलाको एक तिहाई अर्थात् ८०० कि.मि. मा नेपाल फैलिएको छ। अर्थात् ८०० कि.मि. हिमाली भूभाग नेपालमै पर्दछ। भूगर्भविदहरू भन्दछन् कि, यी हिमाली पर्वत श्रृंखलाहरू भौगर्भिक इतिहासमा सबभन्दा कान्छो पर्वतहरू हुन्। यसरी हेर्दा, चलायमान् भूगर्भ, गतिशिल हिमाल र सतह, बहुल चुचुरा, भीर पाखा जलाधार, सिमसार, नदी खोला र तिनका तटीय क्षेत्र, जलवायु परिवर्तनका प्रभाव, बेसिजनको वर्षा, सघन वर्षा, सुख्खा तथा खडेरी, जटील बसोबास तथा पूर्वाधारको अवस्था, सिम्र र अब्यवस्थीत शहरी करण, चेतना अनुसन्धान र योजनाको कमि, कमजोर, नैतिकहिन र अपारदर्शी ब्यवहार जस्ता मानव सिर्जित विपद् तथा प्राकृतिक प्रकोपले हामीलाई वर्षेनी आक्रान्त पारी रहेको छ भन्ने तथ्यलाई पनि ध्यान दिन पर्ने हुन्छ। नेपाल विश्वमै जोखिम युक्त देश हो। हाम्रो देश जलवायु परिवर्तन जन्य जोखिमका हिसाबले चौथो, भूकम्पीय जोखिमका हिसाबले ११औं, बहुप्रकोपीय जोखिमका हिसाबले २० औं तथा बाढी र पहिरो जन्य जोखिमका हिसाबले ३०औं जोखिम युक्त मुलुकमा पर्दछ।^३ त्यसैले विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापनकालागि संवैधानिक, कानुनी, नीतिगत, रणनीतिगत ब्यवस्था हुनु अपरिहार्य छ। यसै तथ्यलाई मनन गरी नेपालमा निम्नानुसार ब्यवस्था गरिएका छन्।

क) संवैधानिक ब्यवस्था:

नेपालको संविधान २०७२, भाग ४, धारा ५१ को देहाय छ) ९ मा “प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्व सूचना, तयारी, उद्धार राहत एवं पूनर्स्थापना गर्ने। अर्थात् नेपालको संविधानमा (सम्भवतः विश्वमै कम मात्र देशले गरेका होलान्।) पहिलो पटक बडो स्पष्ट रूपले विपद्का तीनै चरण विपद् पूर्वको अवस्था, विपद् घटीरहेको अवस्था र विपद् पछिको अवस्थालाई सम्बोधन गर्दै पूर्व तैयारी, प्रतिकार्य र पूनर्लाभ गर्ने “राज्यको नीति हुनेछन्” भन्नुले पनि विपद् जोखिम ब्यवस्थापनलाई ठूलो महत्व दिएको छ भने बुझ्नु उपयुक्त हुनेछ।^४

ख) कानुनी ब्यवस्था:

संविधानको भावना र मर्मलाई आत्सात गर्दै हामीले २०७४ मा “विपद् जोखिम न्यूनीकरण र

ब्यवस्थापन ऐन संसदबाट बनायौं । यो ऐन बनेपछि हामीसँग भएको “दैवी प्रकोप उद्धार ऐन २०३९” प्रतिस्थापित भएको छ । दैवी प्रकोप उद्धार ऐन मुलतः प्रतिकार्य केन्द्रित थियो भने विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन ऐन २०७४ ले विपद् पूर्व तैयारी, प्रतिकार्य र पुर्नलाभको तिनै चरणलाई सम्बोधन गर्दै कसले, कतिबेला कसरी, के गर्ने भन्ने जस्ता सवालहरूलाई बडो विस्तृत ढंगले दूर दृष्टिकासाथ बिभिन्न दफाहरूमा उल्लेख गरी बिभिन्न ब्यवस्था गरेको छ । यो ऐन अहिले सम्मकै सबभन्दा बैज्ञानिक, प्रगतिशील र अग्रगामी छ भनेर भन्न सकिन्छ । त्यसैगरी स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ पनि हामीसँग छ । जुन ऐनले विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी स्थानीय सरकारका काम, कर्तब्य र अधिकार सम्बन्धी सूचीको ब्यवस्था गरेको छ भने रानजीतिक दल सम्बन्धी ऐन २०७३ को दफा २० मा हरेक राजनीतिक दलको काम, कर्तब्य र अधिकार भित्र विपद् जोखिम न्यूनीकरण शिक्षा अभियान संचालन गरी विपद् पूर्व तैयारीमा सघाउने भन्ने उल्लेख गरिएको छ । यो ब्यवस्थाले हरेक राजनीतिक दलहरूले आ-आफ्ना दलहरूमा विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी स्थायी संरचना निमाण गर्नु पर्ने, विपद् जोखिम न्यूनीकरण शिक्षा अभियान चलाउने पर्ने, अनिवार्यता स्थापित भएको छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापनसँग सम्बन्धीत उल्लेखित कानूनहरूका मुख्य विशेषताहरू निम्नानुसार छन् ।

अ) विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन ऐन २०७४ का मुख्य मुख्य विशेषताहरू ५

- राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन परिषद्को ब्यवस्था,
- प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन परिषद्को ब्यवस्था,
- संघीय र प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन कार्यकारी समितिको ब्यवस्था,
- ७५३ वटै स्थानीय सरकार प्रमुखहरूको अध्यक्षतामा स्थानीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन समितिको ब्यवस्था,
- राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन प्राधिकरणको ब्यवस्था,
- संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय गरी तिनै तहमा ७६१ वटा विपद् जोखिम ब्यवस्थापन कोषको ब्यवस्था,
- सरकारको तिनै तहमा प्रतिवेदनको ब्यवस्था,
- प्राकृतिक र गैर प्राकृतिक विपद्को वर्गीकरण
- सार्वजनिक एवं व्यावसायिक प्रतिष्ठानको जिम्मेवारीको स्पष्ट ब्यवस्था
- विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी पुरस्कार, दण्ड र सजायको ब्यवस्था
- आवश्यकता अनुसार नियम, निर्देशिका मापदण्ड बनाउन स्पष्ट मार्गदर्शन आदी ।

आ) स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४का मुख्य विशेषताहरू ६

स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ मा खासगरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन संग सम्बन्धीत मुख्य विशेषताहरू :

- विपद् ब्यवस्थापन सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना कार्यान्वयन, अनुगमन र नियमन गर्ने सम्बन्धी ब्यवस्था,

- स्थानीय स्तरमा विपद् पूर्व तैयारी तथा प्रतिकार्य योजना, पूर्व सूचना प्रणाली, खोज तथा उद्धार, राहत सामग्रीको पूर्व भण्डारण, वितरण तथा समन्वयको उपयुक्त ब्यवस्था,
- स्थानीय तटबन्ध नदि र पहिरो नियन्त्रण तथा नदिको ब्यवस्थापन र नियमन सम्बन्धी ब्यवस्था,
- विपद् जोखिम क्षेत्रको नक्सांकन तथा बस्तिहरूको पहिचान र स्थानान्तरण,
- विपद् ब्यवस्थापनमा संघ, प्रदेश र स्थानीय समुदाय, संघ संस्था तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय, सहयोग र सहकार्यको ब्यवस्था,
- विपद् ब्यवस्थापन कोष स्थापना र संचालन सम्बन्धी ब्यवस्था,
- आयोजना, तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन सम्बन्धी ब्यवस्था,
- विपद् पश्चात् पुर्नस्थापना र पूननिर्माणको प्रावधान आदी

ई) राजनीतिक दल सम्बन्धी ऐन २०७३^९

- पहिलो पटक राजनीतिक दलको काम, कर्तब्य र अधिकारमा विपद् जोखिम ब्यवस्थापन उल्लेख,
- विपद् जोखिम ब्यवस्थापनको पूर्व तैयारीमा जोड,
- आ-आफ्ना दलका कार्यकर्ताहरूलाई स्वयंसेवकीय रूपमा लाग्न प्रेरित
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन सम्बन्धी नागरिक शिक्षा अभियानकै रूपमा सञ्चालन गर्न जोड,
- विपद् पूर्व तैयारीमा सम्पूर्ण शक्ति लगाउनु पर्ने कुरामा जोड ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन सँग सम्बन्धित अन्य ऐन, नियम, निर्देशिका एवं मापदण्डहरू निम्नानुसार छन् :

- विपद् जोखिम न्यूनीकरण ब्यवस्थापन नियमावली २०७६
- बस्ती विकास, शहरी योजना तथा भवन निर्माण सम्बन्धी आधारभूत मापदण्ड २०७२
- दिगो विकास लक्ष्य २०१५-२०३०
- १५औं आवधिक योजना
- राष्ट्रिय जलवायु नीति
- वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७
- ढुंगा गिट्टी तथा बालुवा उत्खनन, विक्री तथा ब्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड २०७७
- राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति २०७२
- राष्ट्रिय भूमी नीति २०७५

ग) विपद् जोखिम ब्यवस्थापनका लागि नीतिगत ब्यवस्था :

संविधाको भावना, विद्यमान कानून, विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेण्डाई कार्यढाँचा (२०१५-२०३०)को भावना अनुसार हामीले पनि त्यस अनुरूपको विपद् जोखिम न्यूनीकरण र

ब्यवस्थापनका लागि नीति रणनीतिहरू अनिवार्य रूपमा बनाउनु नै पथर्यो । यसै तथ्यलाई मनन् गरी “विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति २०७५ र विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना (२०१८-२०३०) बनायौं । यसमा भएका मुख्य मुख्य ब्यवस्थाहरू :

अ) विपद् जोखिम न्यूनीकरण नीति २०७५^८

दीर्घकालिन सोच :

“विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, जलवायू अनुकूलित तथा उत्थानशिल राष्ट्रको निर्माण गर्दै दिगो विकासमा योगदान पुऱ्याउने यस नीतिको दीर्घकालिन सोच रहेको छ ।

ध्यय :

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनका कृयाकलापहरूलाई सन्तुलितरूपमा कार्यान्वयन गरी विपद्बाट हुने जन-धन, स्वास्थ्य तथा जिविकोपार्जनका श्रोत साधनहरूका साथै व्यक्ति, समुदाय र राष्ट्रको आर्थिक सामाजिक तथा भौतिक पूर्वाधार र साँस्कृतिक एवं पर्यावरणीय सम्पदाको जोखिम तथा क्षतीमा उल्लेख्य रूपमा कमी गर्नु तथा तिनीहरूको उत्थानशिलता वृद्धि गर्नु यस नीतिको ध्यय हुनेछ ।

लक्ष्य:

विपद्बाट हुने मृत्युदर तथा प्रभावित ब्यक्तिहरूको संख्या उल्लेख्य रूपले कम गर्नु, जिविकोपार्जनका श्रोत साधनहरूका साथै कृषि, उद्योग, सडक, संचार, खानेपानी तथा सरसफाइको संरचना, स्वास्थ्य र शैक्षिक सुविधाहरू जस्ता महत्वपूर्ण पूर्वाधार तथा आधारभूत सेवाहरूमा विपद्ले पुऱ्याउने क्षती एवं अवरोधलाई कम गर्दै तिनीहरूको उत्थानशिलता वृद्धि गर्न र विपद्बाट हुने प्रत्यक्ष आर्थिक क्षती कम गर्नु यस नीतिको लक्ष्य रहेको छ ।

उद्देश्य :

विपद् जोखिम बारेको बुझाइमा अभिवृद्धि र पहुँचमा सुनिश्चितता गर्ने, विपद् जोखिम मैत्री शासनको सृष्टीकरण गर्ने, विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई जलवायू परिवर्तन अनुकुलनका क्रियाकलापसँग एकाकार गर्दै विकास प्रकृत्यामा मूल प्रवाहीकरण गर्ने, विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सार्वजनिक तथा नीजि लगानी वृद्धि गरी उत्थानशीलता बढाउने, पूर्वसूचना प्रणालीको विकास र प्रतिकार्यकालागि पूर्व तैयारी गर्ने, पूननिर्माणमा अभ्र राम्रो र बलियो बनाउने ।

अवधारणा:

संवैधानिक प्रावधान, विपद् सुशानको सिद्धान्त, जोखिम संवेदनशिल विकास र बहुप्रकोप जोखिम ब्यवस्थापनको अवधारणा, नवप्रवर्तनमुखी वित्तिय लगानी गर्ने ।

आ) विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना (२०१८-२०३०)^९

विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना (२०१८-२०३०) मा पनि दीर्घकालिन सोच सहित अपेक्षित परिणाम तथा उद्देश्यहरूको ब्यवस्था छन् भने ४ प्राथमिकता क्षेत्रहरू, १८ प्राथमिकता प्राप्त कार्यहरू र २७२ रणनीतिक कृयाकलापहरू भनेर स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको छ भने सबै जसो प्राथमिकता

कार्य र रणनीतिक त्रियाकलापहरू स्थानीय सरकारको नेतृत्व, समन्वय र सहजीकरणमा सम्पादन हुने समेत उल्लेख छ ।

घ) संरचनाचत्मक ब्यवस्था:

खासगरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन ऐन २०७४ ले विपद् जोखिम ब्यवस्थापनका सम्बन्धमा स्थायी प्रकृतिको साह्रै महत्वपूर्ण संरचनात्मक ब्यवस्था गरेको छ । यस अघि यस्तो अनिवार्य ब्यवस्था थिएन । ७६१ वटा सरकार प्रमुखहरू अध्यक्ष रहने ब्यवस्था भएकाले यसलाई प्रगतिशील र अग्रगामी कदम भन्न सकिन्छ । अभ् विस्तारित रूपमा भन्नु पर्दा :

- प्रधानमन्त्री अध्यक्ष हुने राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन परिषद्,
- गृहमन्त्री अध्यक्ष हुने, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन कार्यकारी समिति,
- सातै प्रदेशका मुख्य मन्त्रीहरू अध्यक्ष हुने प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन परिषद्,
- सातै प्रदेशका आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्री अध्यक्ष हुने प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन कार्यकारी समिति,
- ७ सय ५३ वटै स्थानीय सरकार प्रमुखहरू अध्यक्ष हुने स्थानीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन समिति,

यसरी कानूनमै ब्यवस्था गरेर सबै सरकार प्रमुखहरूलाई आ-आफ्नो जिम्मेवारीमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापनलाई दिनुले हरेक विपद्मा परी वर्षेनी हुने जनधन, पशु चौपाया एवं विकास पूर्वाधारको नोक्सानी हुन नदिन वा उल्लेख्य रूपमा कम गर्न गम्भिर ध्यान दिनु पर्छ भन्ने कुराको थप पुष्ट्याई हो । प्राकृतिक प्रकोप र विपद्लाई रोक्न वा नियन्त्रण गर्न नसके पनि यसको जोखिम न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ भन्ने कुरालाई आत्मसात गरेर इमान्दारितापूर्वक कार्यान्वयनमा लान सकेमा साँच्चै नोक्सानी कम गर्न सकिन्छ, सेण्डाई कार्य ढाँचाको लक्ष्य पूरा गर्न सकिन्छ, दिगो लक्ष्य प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

ड) राष्ट्रिय परिषद्, कार्यकारी समिति, प्रदेश परिषद्, प्रदेश र स्थानीय समितिहरूको भूमिका निम्नानुसार छन् :

संविधान अनुसार अनुसूची, ७, ८ र ९ मा संघ प्रदेश र स्थानीय तहको विपद् जोखिम न्यूनीकरण ब्यवस्थापन सम्बन्धी अधिकारको स्पष्ट रूपमा उल्लेख भएका छन् जस अनुसार अनुसूची ७ मा विपद् ब्यवस्थापन सम्बन्धी संघ र प्रदेशको साभा अधिकार सूचीमा उल्लेख छ, अनुसूची ८ मा विपद् ब्यवस्थापनका बिषय स्थानीय तहको एकल अधिकार सूचीमा र अनुसूची ९ मा विपद् ब्यवस्थापन सम्बन्धी बिषय संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच साभा अधिकार सूचीमा उल्लेख छ । यसरी हेर्दा प्रष्ट रूपमा संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साभा सूचीमा पनि विपद् ब्यवस्थापन, संघ र प्रदेशको साभा सूचीमा पनि विपद् ब्यवस्थापन र त्यो भन्दा पनि महत्वपूर्ण कुरा स्थानीय सरकारको एकल अधिकार र दायित्व भित्र पनि विपद् ब्यवस्थापनको सवाल पर्नले संवैधानिक ब्यवस्था अनुसार नै विपद् जोखिम ब्यवस्थापनको बिषयले

बढ्दै महत्व पाएको देखिन्छ । अझ थप स्पष्ट पार्न’ पर्दा:

अ) राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण ब्यवस्थापन परिषदको भूमिका

यसमा मन्त्रीहरू, विपक्षी दलका नेता, प्रदेशका मुख्य मन्त्रीहरू, राष्ट्रिय योजना आयोगका उपाध्यक्ष, प्रधानसेनापती, मुख्य सचिव, १ महिला सहित ३ जना विशेषज्ञहरू सदस्य हुने ब्यवस्था छ भने, यसको मुख्य भूमिकाहरू निम्न छन् ।

- राष्ट्रिय नीति योजनाको स्वीकृति निर्देशन तथा नियन्त्रण,
- प्रदेश र स्थानीय तहलाई मार्गदर्शन,
- कार्यकार्य समिति र प्राधिकरणको नियन्त्रण र निर्देशन,

आ) राष्ट्रिय कार्यकारी समितिको गठन र मुख्य भूमिका:

संघीय सरकारको गृहमन्त्रीको अध्यक्षतामा राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण र कार्यकारी समितिको ब्यवस्था छ । त्यसमा निम्नानुसार सदस्य रहन्छन् ।

- शहरी विकास, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या, संघीय तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रीहरू
- मन्त्रालयका सचिवहरू
- नेपाली सेनाका रथी
- सुरक्षा निकायका प्रमुखहरू
- नेपाल राष्ट्र बैंक, कार्यकारी निर्देशक
- उद्योग वाणिज्य महासंघका अध्यक्ष
- नेपाल दूर संचार अध्यक्ष
- नेपाल चेम्बर अफ कमर्स अध्यक्ष
- नेपाल रेडक्रस सोसाइटी अध्यक्ष
- कार्यकारी प्रमुख, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन प्राधिकरण सदस्य सचिव

राष्ट्रिय कार्यकारी समितिका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार छन् :

- नीति, योजना, तर्जुमा र कार्यान्वयन
- प्राधिकरणको परिचालन
- श्रोत ब्यवस्थापन
- अन्य निकायसँग समन्वय
- जोखिम नक्सांकन र जोखिम यूक्त बस्ति स्थानान्तरण

इ) प्रदेश परिषदको गठन र भूमिका :

७ वटै प्रदेशका मुख्य मन्त्रीहरूको अध्यक्षतामा प्रदेश नियमावलीले तोके बमोजिमका सदस्यहरू रहने

गरी प्रदेश विपद् व्यवस्थापन गठन हुने ब्यवस्था छ भने यसका मुख्य मुख्य भूमिकाहरू निम्नानुसार छन् ।

- प्रादेशिक नीति र योजना तैयार गर्ने
- प्रदेश विपद् व्यवस्थापन कार्यकारी समितिलाई मार्गदर्शन तथा निर्देशन दिने,

ई) प्रदेश विपद् व्यवस्थापन कार्यकारी समितिको गठन र यसको मुख्य भूमिका :

सातवटै प्रदेशका आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रीको अध्यक्षतामा प्रदेश विपद् व्यवस्थापन कार्यकारी समिति गठन हुने ब्यवस्था छ । जसमा बढीमा १५ जना सदस्यहरू तोकिए बमोजिम हुने ब्यवस्था छ । यसका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार छन् :

- पूर्व तैयारी, खोज उद्धारमा समन्वय
- जोखिम न्यूनीकरण, पुनर्लाभ
- प्रदेश सरकारले बनाएको नियममा तोकिए बमोजिमका कार्यहरू

उ) स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति :

७५३ वटै गाउँ पालिका अध्यक्षहरू, नगरपालिका प्रमुखहरू अध्यक्ष रहेको र तोकिए बमोजिमका सदस्य हुने गरी स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको गठन हुने ब्यवस्था छ । यिनीहरूको मुख्य भूमिका निम्नानुसार छन् :

- योजना, निर्देशिका र मापदण्ड निर्माण,
- जोखिम न्यूनीकरण, प्रतिकार्य
- विपद् प्रभावितका लागि आश्रय स्थल संचालन
- पुनर्लाभ, पुनर्स्थापना,
- गैरसरकारी र नीजि क्षेत्रहरूको नियमन

ऊ) जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति^{१०}

७७ वटै जिल्लामा प्रमुख जिल्ला अधिकारी अध्यक्ष रहने गरी तथा अन्य सदस्यहरूमा प्रतिनिधी जि.स.स., स्थानीय तह, जिल्ला तहका सुरक्षा निकाय, स्वास्थ्य र पूर्वाधार निकायका प्रमुखहरू, दलका प्रमुख या प्रतिनिधिहरू, नेपाल रेडक्रस, नेपाल पत्रकार संघ, उद्योग वाणिज्य महासंघ, गैर सरकारी महासंघका जिल्ला समितिहरू रहने गरी जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति गठन हुने ब्यवस्था छ । यिनीहरूका मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार छन् :

- प्रतिकार्य केन्द्रित कार्य
- सुरक्षाकर्मी परिचालन, खोज, उद्धार र राहत कार्यमा जोड,
- आश्रय स्थलको संचालन,
- जिल्ला स्थित बिषयगत निकाय र स्थानीय तहसँग समन्वय गर्ने ।

ए) राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण ब्यवस्थापन प्राधिकरण^{११}

राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन परिषद र राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन प्राधिकरणका कार्यकारी समितिका सदस्य सचिव राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन प्राधिकरणका प्रमुख कार्यकारी रहने ब्यवस्था छ । त्यसो हुँदा प्राधिकरणले राष्ट्रिय परिषदको तथा राष्ट्रिय कार्यकारी समिति दुवैको सचिवालयको रूपमा समेत काम गर्नु पर्ने देखिन्छ । प्राधिकरणका प्रमुख कार्यकारीको ऐनले ब्यवस्था गरे बमोजिम धेरै नै महत्वपूर्ण जिम्मेवारी त छँदैछ त्यसमा थप बिभिन्न तहमा बनेका विपद् जोखिम ब्यवस्थापन समितिको बीचमा आपसी समन्वय तथा संस्थागत क्षमता विकासमा समेत ध्यान दिनु पर्ने हुन्छ । यसरी हेर्दा स्थायी प्रकृतिको शक्तिशाली संरचना विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापनकालागि मात्र स्थापना भै कार्यसंचालनमा आइरहेको सन्दर्भ आफैमा अग्रगामी प्रयास एवं अभ्यास हो भन्न सकिन्छ ।

३. प्रदेश र स्थानीय सरकारको विपद् ऐन, कार्ययोजना र तिन्को प्रभावकारीता :

अ) प्रदेश सरकार :

माथी उल्लेख गरिएको संघीय सरकारले अख्तियार गरेको संवैधानिक, कानुनी नीतिगत एवं कार्ययोजनागत प्रयासहरूको प्रकाशमा प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारको विपद् कानून तथा कार्ययोजनाको प्रगति र तिन्को प्रभावकारीता कस्तो रहेको छ ? भन्नेमा सबैको चासो देखिएको छ । साँच्चै भन्ने हो भने प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारको प्रभावकारी कार्य सम्पादनले नै व्यवहारिक रूपमा यसको प्रभावकारीता पुष्टि हुन सक्तछ । विविध भूभौगोलिक विषमतालाई समेत उचित ध्यान दिदै बनेको हाम्रो संघीय संरचनामा ७ प्रदेश र ७५३ स्थानीय तहहरूमा विविध प्रकारका प्राकृतिक प्रकोप र मानव सिर्जित विपद्हरू सामना गरिरहनु पर्ने तथ्यलाई मनन गर्दै हरेक प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूले आफुलाई सुहाउँदो विपद् ऐन, नीति र रणनीतिक कार्ययोजनाहरू बनाउनु पर्ने हुन्छ । हरेक तहका सरकारहरूले आ-आफ्ना ५ वर्षे अवधीको आधा भन्दा बढी समय ब्यतित गरिसकेको अवस्थामा मध्यावधि समिक्षाको पनि आवश्यकता भइसकेको छ । कोभिड १९को विश्वव्यापी महामारीले आक्रान्त पारी रहेको अहिलेको अवस्थामा शतप्रतिशत कार्य प्रगतिको अपेक्षा त गर्न नसकिएला तथापी हामी कहाँ थियौं ?, कहाँ आइपुग्यौं ? कहाँ पुग्ने हो ? यही आधारमा नै समिक्षा हुनु पर्दछ ।

संयुक्त राष्ट्र संघीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यालयले यस वर्षको अन्तर्राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण दिवसका निमित्त “सम्पूर्णतामै सुशासन” भन्ने नारा तय गरेकोले पनि विपद् जोखिम न्यूनीकरण सुशासनको अवस्था जान्ने चाहना हुनु स्वभाविकै हो । विपद् जोखिम न्यूनीकरणकालागि सेण्डाई कार्यढाँचा (२०१५-२०३०)^{१२} र हाम्रो विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजनाले (२०१८-२०३०)^{१३} किटान गरेको लक्ष्य अनुसार सन् २०२० को अन्त्य सम्ममा अर्थात् आउँदो पौष १५ सम्ममा हाम्रा सबै तहका सरकारहरूले विपद् जोखिम ब्यवस्थापनकालागि अत्यावश्यक कानून, नीति एवं कार्ययोजनाहरू बनाई कार्यान्वयनमा ल्याइसकेको हुनु पर्दछ । अब यसै बारे संक्षिप्त छलफल गरौं ।

राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन परिषदको २०७६ बैशाख २२ गते बसेको बैठकले “संघीय, प्रदेश र स्थानीय सरकारका विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी अधिकार, उत्तरदायित्व र

जिम्मेवारीको अवस्था बारे अध्ययन गर्ने^{१४} सम्बन्धी निर्णयले पनि मध्यावधी समिक्षाको आवश्यकता र औचित्य पुष्टी गर्दछ। यस बीचमा संयुक्त राष्ट्र संघीय संस्थाहरू जस्तै अन्तर्राष्ट्रिय आप्रवासन संघ^{१५} संयुक्त राष्ट्र संघीय विकास कार्यक्रम तथा ओ.पी.एम./.यू.के. एड लगायतले केही अध्ययन गरी प्रतिवेदन^{१६} प्रकाशन गरेको पाइएको छ। लेखक स्वयंले पनि ७ वटै प्रदेश र केही स्थानीय सरकारको निमित्त विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू लिएर जाँदा पाएको सूचनाका आधारमा तैयार पारिएको तलको तालिकाहरूबाट पाठकहरूलाई अहिलेको अवस्था बारे बुझ्न मद्दत पुग्नेछ भन्ने विश्वास लिएको छु।

प्रदेश नम्बर १

प्रदेश नम्बर १ हिमाल, पहाड र तराईमा फैलिएको १४ जिल्ला समेटेर बनेको प्रदेश हो। यस प्रदेशको भौगोलिक विविधतासँगै विपद् जोखिम पनि फरक फरक छन्। तथापी भूकम्पीय जोखिम, बाढी पहिरो र आगलागीको विपद् जोखिम उल्लेख्य छन्। यस प्रदेशमा हालसम्म विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सँग सम्बन्धीत कार्यप्रगतिको अवस्था तालिका नं. १ मा हेर्न सकिन्छ।

तालिका १,

विद्यमान विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य प्रगति

क्र.सं.	दस्तावेजहरू	हालको अवस्था			कैफियत
		बनेको	नबनेको	बन्ने प्रकृत्यामा	
१	विपद् ब्यवस्थापन ऐन	२०७५			
२.	विपद् उत्थानशिल रणनीतिक योजना	२०७७			लागु हुन बाँकी
३.	विपद् जोखिम नीति	२०७७			लागु हुन बाँकी
४.	प्रदेश आपतकालिन कार्य संचालन केन्द्र कार्यविधि	२०७७			
५.	विपद् प्रतिकार्य केन्द्र कार्यविधि	२०७६			
६.	आपतकालिन भण्डारण केन्द्र कार्यविधि	२०७६			
७	प्रदेश राहत निर्देशिका	२०७६			
८	विपद् ब्यवस्थापन कोष संचालन निर्देशिका	२०७६			

श्रोत : मुख्य मन्त्रीको कार्यालय, प्रदेश नम्बर १

प्रदेश नं. २

प्रदेश नम्बर २ पुरै तराई भूभाग भएको ८ जिल्ला समेटेर बनेको प्रदेश हो। पुरै प्रदेश बाढीको उच्च जोखिममा रहेको छ। भूकम्पीय विपद् जोखिम हिसाबले कम जोखिम युक्त भए पनि आगलागी, हावा

हुरी, सर्पदंशबाट हुने विपद् जोखिम हिसाबले उच्च जोखिम क्षेत्र नै हो । बारा, पर्सा जिल्लामा आएको टोर्नाडोले सिकाएको पाठ बमोजिम यस किसिमको विपद्कालागि पनि उच्च सतर्कता अपनाउनु नै पर्ने देखिन्छ । यस प्रदेशमा हाल सम्म भएका विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य प्रगती तालिका २ मा देखाइएको छ ।

तालिका २

विद्यमान विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बद्ध कार्यप्रगती

क्र.सं.	दस्तावेजहरू	हालको अवस्था			कैफियत
		बनेको	नबनेको	बन्ने प्रकृत्यामा	
१	प्रदेश विपद् ब्यवस्थापन ऐन	२०७५			
२.	प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण नीति	२०७६			
३.	प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजना	२०२०-२०३०			लागु हुन बाँकी

श्रोत : मुख्य मन्त्रीको कार्यालय, प्रदेश नम्बर २

बागमती प्रदेश

बागमती प्रदेश हिमाली, पहाडी र तराइको भूगोललाई समेटेर बनेको प्रदेश हो । यस प्रदेशमा १३ जिल्ला रहेका छन् । चितवन जिल्ला मात्रै केही भाग तराई र भित्री मधेसमा पर्दछ । भूकम्पीय जोखिमका हिसाबले मध्यम स्तरको जोखिमको अवस्था भए पनि बाढी पहिरोको जोखिम भने उच्च छ । चट्ट्याङ्ग, आगलागी, हावाहुरीको जोखिम यस प्रदेशमा छ । हालसम्म यस प्रदेशमा विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी भएका कानुनी नीतिगत एवं कार्ययोजनागत प्रगती र अवस्था तालिका ३ मा देख्न सकिन्छ ।

तालिका ३

विद्यमान विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य प्रगति

क्र.सं.	दस्तावेजहरू	हालको अवस्था			कैफियत
		बनेको	नबनेको	बन्ने प्रकृत्यामा	
१	विपद् ब्यवस्थापन ऐन	२०७५			
२.	प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण नीति	२०७६			
३.	प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजना	२०७६			
४.	पहिलो आवधिक योजना अवधारणा पत्र	२०७६			

श्रोत : मुख्य मन्त्रीको कार्यालय, बागमती प्रदेश

गण्डकी प्रदेश :

गण्डकी प्रदेश हिमाली र पहाडी भूभाग समेटेर बनेको प्रदेश हो । यस प्रदेशमा ११ जिल्ला समेटिएका छन् । बाढी र पहिरोका हिसाबले यस प्रदेश उच्च जोखिमयुक्त प्रदेशमा पर्दछ । वि.सं. २०७७ को मनसुन विपद्मा यस प्रदेशले धेरै क्षती बेहोर्न पच्यो । बागलुङ्ग जिल्लालाई विपद् संकटग्रस्त क्षेत्र नै घोषणा गर्नु पच्यो । बागलुङ्ग, म्याग्दी, पर्वत जस्ता जिल्लाहरूमा धेरै क्षती भयो भने अन्य जिल्लामा लमजुङ्ग, स्यांजा, गोरखा पनि पर्दछन् । यी सबै जिल्ला यस वर्ष पहिरोबाट प्रभावित भएका छन् । २०७२ बैशाख १२ गतेको भूकम्पको केन्द्र बिन्दुनै यस प्रदेशको गोर्खा जिल्लाको बार्पाकमा पर्दछ । त्यसैले भूकम्पीय विपद् जोखिम त छँदैछ । यस प्रदेशमा हालसम्म विपद् जोखिम भएका कानूनी, नीतिगत एवं कार्ययोजनागत प्रगती तालिका ४ मा देख्न सकिन्छ ।

तालिका ४

विद्यमान विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य प्रगति

क्र.सं.	दस्तावेजहरू	हालको अवस्था			कैफियत
		बनेको	नबनेको	बन्ने प्रकृत्यामा	
१	प्रदेश विपद् ब्यवस्थापन नियमावली	२०७७			
२.	प्रदेश आपतकालिन कोष सम्बन्धी ऐन	२०७५			
३.	विपद् ब्यवस्थापन परिचालन कार्यविधि	२०७६			
४.	विपद् खोज, उद्धार, राहत सम्बन्धी मापदण्ड	२०७५			
५	वेयर हाउस संचालन निर्देशिका	२०७६			
६	प्रदेश बहुप्रकोपीय अध्ययन मूल्याङ्कन प्रतिबेदन	२०७६			
७	प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण नीति	२०७६			मस्यौदा तयार
८	प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजना	२०७६			मस्यौदा तयार

श्रोत : मुख्य मन्त्रीको कार्यालय, गणकी प्रदेश

लुम्बिनी प्रदेश,

लुम्बिनी प्रदेश तराई, भित्री तराई र पहाडी भू भागलाई समेटेर बनेको प्रदेश हो । यस प्रदेशमा १३ जिल्लाहरू छन् । भूकम्पीय विपद् जोखिम हिसाबले मध्यम स्तरको जोखिम युक्त प्रदेश भएपनि लुम्बिनी प्रदेशमा बाढी, पहिरो र चट्टाङ्गको उच्च जोखिम रहेको प्रदेश हो । हालसम्म लुम्बिनी प्रदेशमा विपद् जोखिम ब्यवस्थापनसम्बद्ध कानूनी, नीतिगत एवं कार्ययोजनागत प्रगती तालिका ५ मा देखाइएको छ ।

तालिका ५

विद्यमान विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य प्रगति

क्र.सं.	दस्तावेजहरू	हालको अवस्था			कैफियत
		बनेको	नबनेको	बन्ने प्रकृत्यामा	
१.	प्रदेश विपद् ब्यवस्थापन निर्देशिका	२०७६			
२.	विपद् जोखिम न्यूनीकरण नीति (२०२०-२०३०)	२०७६			
३.	विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजना २०२०-२०३०)	२०७७			लागु हुन बाँकी

श्रोत : मुख्य मन्त्रीको कार्यालय, लुम्बिनी प्रदेश

कर्णाली प्रदेश:

कर्णाली प्रदेश उच्च हिमाली, पहाडी र भित्री तराई-मधेसको भू-भाग समेटेर बनेको प्रदेश हो । यस प्रदेशमा १० जिल्ला रहेका छन् । भूकम्पीय जोखिमका हिसाबले उच्च जोखिमयुक्त स्थानमा रहेको यो कर्णाली प्रदेश बाढी, पहिरो जन्य विपद् जोखिम, चट्टाङ्गको पनि उच्च जोखिम युक्त प्रदेश हो । यस वर्ष अर्थात् २०७३ को मनसुनी विपद्ले पनि धेरै जन धनको क्षती भयो कर्णाली प्रदेशमा । हालसम्म कर्णाली प्रदेशमा विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी भएका कानुनी, नीतिगत एवं कार्ययोजना गत प्रगती तालिका ६ मा देख्न सकिन्छ ।

तालिका ६

विद्यमान विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य प्रगति

क्र.सं.	विद्यमान विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बद्ध दस्तावेजहरू	हालको अवस्था			कैफियत
		बनेको	नबनेको	बन्ने प्रकृत्यामा	
१.	प्रदेश विपद् ब्यवस्थापन नियमावली	२०७६			
२.	प्रदेश आपतकालिन कोष सम्बन्धी ऐन	२०७५			
३.	एकीकृत बस्ती विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका	२०७६			
४.	विपद् जोखिम विमा निर्देशिका	२०७६			
५.	प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजना २०२०-२०३०	२०७७			लागु हुन बाँकी

श्रोत : मुख्य मन्त्रीको कार्यालय, कर्णाली प्रदेश

सुदूर पश्चिम प्रदेश

सुदूर पश्चिम प्रदेश हिमाली, पहाडी र तराई भूभाग समेटेर बनेको प्रदेश हो । यस प्रदेशमा ९ जिल्ला रहेका छन् । अधिकांश भूभाग भूकम्पीय विपद् जोखिमका हिसाबले उच्च जोखिम युक्त रहेका छन् । सुदूर पश्चिम प्रदेश बाढी पहिरो विपद् जोखिम दृष्टिले पनि उच्च जोखिम युक्त प्रदेश हो । यस वर्ष २०७७ को मनसुनी विपद्बाट ठूलै क्षती बेहोर्न परेको प्रदेश हो । हालसम्म यस प्रदेशमा विपद् जोखिम ब्यवस्था सम्बन्धी भएका कानूनी, नीतिगत एवं कार्ययोजनागत प्रगतिहरू तालिका ७ मा देख्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ७

विद्यमान विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य प्रगति

क्र.सं.	विद्यमान विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बद्ध दस्तावेजहरू	हालको अवस्था			कैफियत
		बनेको	नबनेको	बन्ने प्रकृत्यामा	
१.	प्रदेश विपद् ब्यवस्थापन ऐन	२०७५			
२.	विपद् ब्यवस्थापन कोष संचालन निर्देशिका	२०७६			
३.	प्रदेश आपतकालिन राहत कोष सम्बन्धी ऐन	२०७५			
४.	प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण नीति	२०७६			
५.	प्रदेश विपद् जोखिम ब्यवस्थापन योजना (रणनीतिक कार्ययोजना)	२०७६			
६.	प्रदेश हवाई उद्धार निर्देशिका	२०७६			
७.	प्रदेश विपद् प्रतिकार्य ढाँचा	२०७६			

श्रोत : मुख्य मन्त्रीको कार्यालय, सुदूर पश्चिम प्रदेश

माथी उल्लेखित सातै प्रदेशका मुख्य मन्त्रीको कार्यालय, आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालयबाट प्राप्त सूचनाहरू र अन्य अध्ययन प्रतिवेदनको अध्ययन विश्लेषणबाट के निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ भने विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी कानूनी, नीतिगत र कार्ययोजनागत आवश्यकताहरू अधिकांश रूपमा पूरा भएको देखिन्छ, जुन स्वागत योग्य कुरा हो । केही लागु हुनकालागि प्रदेश सरकार र मन्त्री परिषदबाट निर्णय हुन बाँकी पनि देखिन्छ । मुलुक संघीयतामा गइसकेपछि बिभिन्न तहका सरकारहरूका प्राथमिकताहरू पनि फरक फरक हुने नै भए । तथापी विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन सम्बन्धी सम्पूर्ण संस्थागत संरचनाहरू स्थापित हुनु, कानूनी नीतिगत र कार्ययोजनागत प्रारम्भिक कार्यहरू पनि यस किसिमको चुस्तता साथ पूरा हुनु भनेको ठूलो उपलब्धीको कुरा हो । अब खाँचो छ, विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन बारे आम बुझाइमा एकरूपता ल्याउन आम नागरिक शिक्षा र क्षमता अभिवृद्धि अभियानको । यसो भएमा उपयुक्त समन्वय हुने कुरा र दोहोरोपनको अन्त्य हुने कुराको सुनिश्चितता हुन सक्तछ ।

आ) स्थानीय सरकार:

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन बारे नेपालको संविधानको अनुसूची ७ अनुसार संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारको साभ्ना अधिकारको सूचीमा र अनुसूची ८ को स्थानीय सरकारको एकल अधिकारको सूचीमा परेको तथ्यलाई मनन गर्दै स्थानीय सरकार संचालन ऐनमा पनि बिशेषमहत्वका साथ ब्यवस्था गरिएको छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन ऐन २०७४ ले ब्यवस्था गरेको विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन समितिको गठन, काम, कर्तब्य र अधिकार अनुसार मुलुकका ७५३ वटै स्थानीय सरकारहरूले यस अर्वाधमा ऐन, नियम, नीति र रणनीतिक कार्ययोजनाहरू बनाएका छन् । तिनका एकमुष्ट जानकारी एवं तथ्यांक एकै ठाउँमा पाउन संभव भएन । यो लेख तयार पार्दाका बखतसम्म संघीय मामला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयसँग सम्पर्क राख्दा विपद् जोखिम न्यूनीकरण ब्यवस्थापन कोष संचालन निर्देशिका तथा अन्य आवश्यक मापदण्ड र आवधिक योजनाहरू समेत बनाउने स्थानीय सरकारहरू कति छन् भनेर हेर्न कोशिस गर्दा मन्त्रालयले निम्न नमूना कानूनहरू बनाइ पठाएको देखिन्छ ।

- स्थानीय तहको विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन ऐन
- गाउँ पालिका/नगरपालिका आपतकालिन कार्य संचालन कार्यविधि
- स्थानीय विपद् ब्यवस्थापन कोष संचालन कार्यविधि
- स्थानीय विपद् र जलवायू उत्थानशिल योजना तर्जुमा निर्देशिका
- स्थानीय वातावरण तथा प्राकृतिक श्रोत संरक्षण ऐन
- नदि तथा सर्वाजनिक क्षेत्रको सरसफाई सम्बन्धी नमूना कार्यविधि
- संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण सम्बन्धी नमूना कार्यविधि
- गाउँ पालिका/नगरपालिका विपद् ब्यवस्थापन शुशासन मूल्याङ्कन साधन आदी

अधिकांश स्थानीय सरकारहरूले यिनै नमूनाका आधारमा आवश्यक कानून, नीति कार्ययोजना तथा आवधिक योजनाहरू बनाएका छन् । तर त्यो गुणस्तरीय छन् कि छैनन् ? विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापनमा उनीहरूको वास्तविक बुझाई के छ ? भन्ने अहं महत्वको सवाल हो । जे भएता पनि विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापनकालागि आवश्यक, कानुनी र नीतिगत प्रबन्ध गर्नु अत्यन्त महत्वपूर्ण कुरा हो । हालसम्मको स्थिति निम्न तालिका ८ ले प्रष्ट पार्दछ ।

तालिका ८

स्थानीय सरकारहरूको विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी कानुनी, र नीतिगत प्रबन्धको हालको अवस्था

विद्यमान कानुनी र नीतिगत दस्तावेज	स्थानीय सरकार
विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन ऐन	५९३
विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन कोष संचालन कार्यविधि	६४६

४. ऐन, नियम, नीति, रणनीतिक कार्ययोजना, निर्देशिका कार्यविधि तथा मापदण्डहरूको प्रभावकारीता :

यो लेख तयार पार्दाका बखत प्राप्त बिभिन्न प्रतिवेदनहरू, सुभावरू, फूटकर लेख रचनाहरू तथा अन्य सामाग्री समेतलाई मध्यनजर गर्दै हालसम्म बनेका ऐन, नियम, नीति, रणनीतिक कार्ययोजना, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्डको हालसम्मको ब्यवस्थालाई हेर्दा मिश्रित खालको प्रभावकारिता भेटिन्छ। माथी पनि उल्लेख गरि सकियो कि केही पनि नभएको शुन्यताको स्थितिबाट यति धेरै विपद् जोखिम सुशासकालागि ब्यवस्थापकीय प्रबन्ध हुनु आफैमा ठूलो उपलब्धि हो। तर पर्यवेक्षकको हेराई र बुझाईमा एकरूपता के भेटिन्छ भने यी शासकीय प्रबन्धहरू आफैमा गुणस्तरयुक्त भने छैनन्। संघीय सरकारको तर्फबाट एक थान नमुना जाने र त्यसैलाई स्थानीय सरकारको नाममा हुबहु गर्ने काम त भएको छैन ? भन्ने धेरैमा आशंका छ। गुणस्तर सुनिश्चितताको लागि विज्ञहरूको सहयोग, त्यो भन्दा पनि सम्बन्धित जनप्रतिनिधिहरूमा आवश्यकता बोध, अनि अभै भन्नु पर्दा विपद् जोखिम बारेको बुझाई आवश्यक पर्दछ। तर प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारहरूका लागि यसैको अभाव छ। यी कुरालाई बुझेर संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले आपसमा समन्वय राखेर काम गर्दा, आवश्यक श्रोत साधनको प्रबन्ध गर्दा, ब्यापकरूपमा अध्ययन अनुसन्धान र प्रशिक्षणहरू चलाउँदा अवश्य सुधार आउने देखिन्छ।

५. चुनौती, अवसर र भावी कार्यहरू :

अ) चुनौतिहरू:

नेपालको सम्बन्धमा विपद् ब्यवस्थापनमा बिभिन्न प्रकारका चुनौतिहरू रहेका पाइन्छन्। संघीयता अनुरूपको अधिकार क्षेत्र र जिम्मेवारीको कार्यान्वयन गर्ने क्रममा अधिकार क्षेत्रको दोहरोपनाका कारण अन्तर तह तथा अन्तर निकायहरूका बीचको कार्यगत समन्वय गर्नु विपद् ब्यवस्थापनको मुख्य चुनौतिको रूपमा रहेको पाइन्छ। प्रतिकार्य सँगै राहत वितरणको होड तर पुनस्थापना प्रक्रियामा सुश्रुता, भू-उपयोग योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन, विपद् जोखिम नक्शांकन, विकास निर्माणको कार्यमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणप्रतिको उदासिनता देखिनुलाई पनि चुनौतिका रूपमा लिन सकिन्छ। यसका साथै विकास निर्माणको कार्यमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणको मूल प्रवाहिकरण, विपद् प्रतिकार्यको चरणको कार्य प्रकृति र समन्वयको संवेदनशिलता, विपद्को प्रकृति र मात्राअनुसारको बन्दोबस्त ब्यवस्थापनकार्य र धरातलीय यथार्थता र भूवोट अनुसारको समुदायमा आधारित खोज तथा उद्धार समूहको विकास गर्नु विपद् ब्यवस्थापनका अन्य चुनौतिहरू हुन्।

आ) अवसरहरू

नेपालको हालको शासकिय संरचनालाई विश्लेषण गर्ने हो भने विपद् ब्यवस्थापनका चुनौतिहरू सँगै अवसरहरू पनि प्रसस्त मात्रामा पाउन सकिन्छ। संघीयता अनुरूप शक्तिको बाडफाँड र कार्यान्वयन सँगै संघ, प्रदेश र स्थानीयतहमा जनप्रतिनिधिको उपस्थिति र क्रियाशिलता साथै विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनको कार्यमा सरकारको प्राथमिकता हुनुलाई अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ। यसैगरी राष्ट्रिय नीति र रणनीतिक कार्ययोजनाको स्थानीयकरण, विकास साभेदारहरूको चासो, सरोकार र सहयोगमा वृद्धी, मानवीय संवेदनशिलताप्रतिको आमचासो र सजगतामा अभिवृद्धी, गैर सरकारी तथा संस्थागत

क्षेत्रबाट निरन्तर योगदान, सक्षम र उर्जीवान नयाँ पिढीको सहभागिता, नयाँ ज्ञान र प्रविधिलाई आत्मसाथ गर्ने उद्यमशील, निजी, क्षेत्र आदि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनको कार्य अभि प्रभावकारी बनाउने अवसर बन्न सक्छन् ।

इ) भाविकार्य

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनको वर्तमान अवस्थामा गुणात्मक सुधार गर्दै अघि बढ्नका लागि संघीयता अनुरूपका नीति, कानून र योजनाको तर्जुमा र कार्यान्वयनमा जोड दिनुपर्दछ । राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन प्राधिकरणको सवलीकरण गर्दै खोज तथा उद्धार समूहको गठन, क्षमता विकास र बन्दोबस्ती ब्यवस्थापनमा बिशेषध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । यसका साथै विपद्को प्रकृति र मात्रा अनुरूप सरकारको पूर्व तयारी तथा समन्वयात्मक उपस्थिति र क्रियाशिलता क्रमशः बढाउँदै अन्तर तह र निकाय तथा मानवीय क्षेत्रमा क्रियाशिल संघ, संस्था, एजेन्सी र विकास साभेदारका बीचको कार्यगत समन्वय र सामञ्जस्यतामा वृद्धि गर्नु पर्दछ । यसैगरी विपद् जोखिम नक्शांकन, भू-उपयोग योजना, विपद् सूचना ब्यवस्थापन र पूर्वसूचना प्रणालीलाई सुदृढ गर्दै संभावितविपद्को प्रतिकार्यका लागि सरकारका तह र निकायगत पूर्व तयारीलाई प्राथमिकता दिनु पर्दछ । विपद् अध्ययन अनुसन्धान तथा जोखिम न्यूनीकरणमा जोड दिँदै विपद् प्रभावितको खोज, उद्धार, राहत, सहयोग र पुनस्थापनामा चुस्तता र पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्दै अघि बढ्नुपर्छ ।

सन्दर्भ

1. नेपालको संविधान २०७२,
2. विपद् जोखिम न्यूनीकरणकालागि सेण्डाई कार्य ढाँचा (२०१५-२०३०)
3. विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीति २००९
4. नेपालको संविधान २०७२,
5. विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन ऐन २०७४
6. स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४,
7. राजनीतिक दल सम्बन्धी ऐन, २०७३,
8. विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति २०७५,
9. विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना (२०१८-२०३०)
10. विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन ऐन २०७४
11. विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन ऐन २०७४
12. विपद् जोखिम न्यूनीकरणकालागि सेण्डाई कार्य ढाँचा (२०१५-२०३०)
13. विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना (२०१८-२०३०)
14. Disaster Risk Reduction and Management in Nepal: Delineation of Roles and Responsibilities Oxford Policy Management Report. May 2020

15. Needs and Capacity Assessment of Fourteen Rural and Urban Municipalities on Disaster Risk Reduction and Management in Nepal, Report May 2019, Gov/MOFAGA, IOM, Nepal.
16. Disaster Risk Reduction and Management in Nepal: Delineation of Roles and Responsibilities |Oxford Policy Management Report. May 2020

विपद् ब्यवस्थापनमा नागरिक संघ संस्था को भुमिका

सूर्य बहादुर थापा
अध्यक्ष, डिपिनेट, नेपाल

नेपाल बहुप्रकोपिय जोखिम देश हो । नेपालले हरेक बर्ष बाढी, पहिरो, आगलागी, शीतलहर, चट्यांग, भूकम्प, महामारी, हिमपात, बन्यजन्तु आक्रमण, सडक दुर्घटना लगाएत बिभिन्न प्रकोपहरूको सामना गर्नु परिरहेको छ ।

हरेक बर्ष बिभिन्न विपद्का कारण नेपालमा नौ सयको हाराहारी मानिसहरूको अकालमा मृत्यु हुने गरेको छ । यो तथ्याडमा सडक दुर्घटना समावेश छैन । भूकम्पको हिसाबमा नेपाल ११ औं जोखिमपूर्ण देश हो । बाढी र पहिरोको कारण नेपाल ३० औं र जलवायु परिवर्तनमा चौथो जोखिममा पर्छ । सडक दुर्घटनाको हिसाबमा नेपाल ५० औं जोखिमपूर्ण देशमा रहेको छ । समग्रतामा भन्नु पर्दा नेपाल विश्वमा २० औं विपद् जोखिमपूर्ण राष्ट्रको रूपमा पर्दछ ।

विपद् ब्यवस्थापनको कामलाई विगतमा राहत र उद्धारको काममा मात्र केन्द्रीत भएर हेर्ने गरिएको थियो । पछिल्ला केही बर्षदेखि विपद् ब्यवस्थापनको कामलाई राहत र उद्धार को रूपमा मात्र नहेरी सामाजिक न्याय, मानवधिकार, सुशासन र दीगो विकासको रूपमा समेत लिन थालिएको छ । विकासका हरेक गतिविधिहरूसंग विपद् जोखिम न्यूनीकरणको कामलाई जोडेर अगाडि बढाउनु पर्छ भन्ने अहिले बलियो हुदै आएको छ । यसको साथै विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनको काम गर्दा सामाजिक समावेशी र लैंगिक बिषयलाई समेत बिशेष प्राथमिकतामा राख्नुपर्छ भन्ने बिषयमा जोड दिन थालिएको छ ।

नागरिक संघ संस्थाहरूले विपद्को समयमा राहत र उद्धारमा स्वयंसेवकको रूपमा मात्र सिमित राखेका छैनन् । यसका साथै समग्र विपद् ब्यवस्थापन चक्र भित्रका कामहरू गर्ने कुरामा जोड दिदै आइरहेका छन् । विपद् ब्यवस्थापन चक्र भित्र पूर्व तयारी, जोखिम न्यूनीकरण, पुर्नस्थापना र पुनः

निर्माणका कामहरू पर्दछन् । नेपालमा लामो समयसम्म दैवी प्रकोप उद्धार ऐन -२०३९ ले विपद् व्यवस्थापनको क्षेत्रलाई कानुनी आधार दियो ।

ऐनको नाम नै दैवी प्रकोप उद्धार ऐन भएकोले हाम्रा काम पनि दैव रिसाएर विपद् भए पछि मात्र राहत र उद्धारमा केन्द्रीत हुने गर्दथे । पछिल्लो चरणमा विपद् व्यवस्थापनको क्षेत्रमा काम गर्ने संघ संस्थाहरूले विपद्को कामलाई राहत र उद्धारको रूपमा मात्र नहेरी यसलाई अधिकारमा आधारित भएर हेर्नु पर्नेमा जोड दिए । विकासका हरेक गतिविधिहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका कामहरूलाई मुलप्रवाहिकरण गरेर अगाडी बढाउनु पर्ने कुरामा जोड दिदै आइरहेका छन् । यसको लागि नीतिगत तहमा बहस/पैरवी गर्ने देखि समुदाय स्तरमा जनचेतनामुलक कार्यक्रमहरू समेत संचालन हुदै आएको छ ।

समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन कार्यक्रमको थालनी:

विपद् व्यवस्थापनको काममा समुदायलाई जोड्नु पर्छ । समुदायलाई जोडेर यो कामलाई अगाडी बढाउनुपर्ने कुराको महशुस ४५ वर्ष अगाडी देखि भएको देखिन्छ । त्यतिबेला देखि नै समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन कार्यक्रमहरूको थालनी गरिएको थियो । जस अर्न्तगत समुदायको संलग्नता र सहभागितामा समुदायको जोखिमको अवस्था, जोखिम क्षेत्रको पहिचान, जोखिमपूर्ण क्षेत्रको नक्साकन र जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको योजनाहरू बनाउन थालियो ।

योजना बनाउने क्रममा पूर्वतयारीको रूपमा गर्नु पर्ने कामलाई समेत समेटिएको थियो । विपद्को समयमा गर्नु पर्ने कामहरू र विपद् पश्चात् गर्नु पर्ने कामहरूको बारेमा समुदाय आफैले योजनाहरू बनाउन सहजीकरण गरियो । यसको साथै समुदायमा स्वच्छ खानेपानी र शौचालयको निर्माणलाई जोड दिइयो । सुरक्षित आवास निर्माण, जीविकोपार्जन कार्यक्रम र जनचेतना अभिवृद्धिमा समुदायको सहभागिता खोज्न थालियो । समुदायको क्षमता विकास, कम लागतका न्यूनीकरण कार्यक्रम, प्राकृतिक श्रोत र साधनको संरक्षण, सुरक्षित आवास निर्माण, खाद्यान्न भण्डारण र राहत कोषको स्थापनामा जोड दिन थालियो । उद्धार सामग्रीहरूको संकलन तथा व्यवस्थापन, विपद् व्यवस्थापन समितिको गठन, विपद् सुचना केन्द्र, विपद् सम्बन्धि रिफ्लेक्ट कक्षा संचालन, बहस पैरवी जस्ता बिभिन्न कार्यक्रमहरूको थालनी गरियो ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि बजेट विनियोजन र विपद् मैत्री नीति नियम बनाउनका लागि स्थानीय देखि केन्द्रसम्म बहस, पैरवी र वकालत गर्ने कामहरू गरियो । यो काम अहिले सम्म पनि चल्दै छ । विपद् व्यवस्थापनको कामलाई समग्र रूपमा अगाडी बढाउन अधिकार सहितको श्रोत साधन सम्पन्न छुट्टै निकायको स्थापनाका लागि पनि आवाज उठाइयो । राजनीतिक नेतृत्व, नीति निर्माता र सरकारी तहलाई यस्तो संरचनाको आवश्यकता छ भन्ने महसुस गराउन निकै कठिन भयो ।

विपद्को समयमा सबै खालका संरचनाको आवश्यकता महसुस हुन्छ । विपद्को केही समय पछि यि सबै कुरा छायाँमा पर्दछन् । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन कामको काममा ध्यान नै जादैन । हामीमा लामो समय देखि यस्तो परिपाटी बस्दै आएको छ । नागरिक संघ संस्थाहरूले सरकारी तहमा रहेको यस्तो सोचलाई परिवर्तन गर्न निरन्तर रूपमा लागि नै रहे । सरकारलाई घचघचाउने, बहस, पैरवी र वकालत गर्ने कुरामा कति पनि हरेस नखाइकन गरि नै रहे । कार्यक्षेत्रमा पनि समुदाय संग मिलेर गर्नु पर्ने कामहरू

पनि सरोकारवाला सरकारी निकायहरू संग सहकार्य र समन्वय गर्दै आएका छन् । नागरिक संघ संस्था भनेको सरकारको सहयोगी हात मानिन्छ । सरकारको साभेदार पनि नागरिक संघ संस्था रहेका छन् । तर, आवश्यकता अनुसार बेला बेलामा खबरदारी गर्नु नागरिक संघ संस्थाको जिम्मेवारी र दायित्व पनि हो ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन सठबन्धि कानुनी ब्यवस्था :

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन बिषयहरूमा संविधानमा समावेश गर्नको लागि विपद् ब्यवस्थापनको क्षेत्रमा काम गर्ने संघ संस्थाहरूले आवाज उठाए । राजनीतिक दलका शिर्षतहका नेताहरू र सभामुखलाई ज्ञापन पत्र समेत हस्तान्तरण गरियो । जसको फलस्वरूप संविधानमा समेत विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनको बिषय समेत समावेश भयो ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन ऐन को निर्माण र श्रोत साधन र अधिकार सम्पन्न विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन प्राधिकरणको स्थापनाको लागि समेत संसदहरू देखि लिएर सम्बन्धित मन्त्री, राजनीतिक दलका नेताहरू संग पनि धेरै पटक छलफल तथा बैठकहरूको आयोजना गरियो । फलस्वरूप विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन ऐन- २०७४ संसदबाट पारित भयो । नियमावली २०७५ पनि पारित भयो । सोही ऐन अनुसार २०७७ मा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन प्राधिकरणको समेत गठन भएको छ । नागरिक संघ संस्थाले भने अनुसार श्रोत साधन र पूर्ण रूपमा अधिकार सम्पन्न नभए पनि ऐन निर्माण हुनु र प्राधिकरणको गठन हुनुलाई सकारात्मक रूपमा लिनु पर्दछ ।

यसको साथै विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन रणनीतिक कार्ययोजना सन् २०१८-२०३० पनि तयार भइसकेको छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनको कामलाई प्रभावकारी रूपमा अगाडी बढाउनको लागि बिभिन्न मार्ग निर्देशिकाहरू समेत तयार भएको छ । अभै बनाउने क्रममा रहेको छ । प्रदेश सरकारहरू र स्थानीय तहका सरकारहरूले पनि विपद् ब्यवस्थापन ऐन, नियमावली, विपद् ब्यवस्थापन कोषको स्थापना, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन रणनीतिक योजना, प्रतिकार्य योजना, मार्गनिर्देशिकाको निर्माण, फोकल ब्यक्तिहरू तोक्ने कामहरू समेत भएको छ ।

राष्ट्रिय योजना आयोगको पञ्चबर्षिय योजनामा समेत विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनको बिषयलाई विशेष प्राथमिकता दिएर समावेश गरिएको छ । सबै बिकास मन्त्रालयहरूमा समेत विपद् फोकल ब्यक्तिहरू तोकिएको छ । विगतको हेरीकन यो सबै ब्यवस्था हुनु भनेको विपद् ब्यवस्थापन को क्षेत्रमा ठुलो उपलब्धिको रूपमा लिनु पर्दछ । यो सबै हुनुमा नागरिक संघ संस्थाहरूको निरन्तर प्रयासको प्रतिफल हो । यसमा मिडिया, सबै तहका जनप्रतिनिधिहरू, राजनीतिक दलका नेताहरू, नीति निर्माताहरू, विपद् ब्यवस्थापनको क्षेत्रमा काम गर्ने राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संघ संस्था, विपद् ब्यवस्थापनको क्षेत्रमा राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा भ्रमण, तालिम र ज्ञान हासिल गर्ने अवसर पाएका कर्मचारी तन्त्रहरूको पनि ठुलो सहयोग रहेको छ । यसको साथै विभिन्न यु एन एजेन्सी, दातृ निकाय र राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संघ संस्थाहरूको पनि ठुलो सहयोग रहेको छ ।

आजभन्दा २०-२५ बर्ष अगाडिको अवस्थालाई हेर्दा आज विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनका लागि नीतिगत रूपमा धेरै ब्यवस्था भएको छ । यसको कार्यान्वयन पक्ष निकै नै कमजोर

रहेको छ । अभै पनि जिम्मेवार निकाय जनता प्रति जवाफदेही, उत्तरदायी भएर संवेदनशीलताका साथ विपद् पूर्व तयारी र जोखिम न्यूनीकरणको कामलाई विशेष प्राथमिकता दिएर काम गरेको आम नागरिकले महसुस गर्न सकिरहेका छैनन् ।

यसको लागि राम्रो काम गर्नेलाई पुरस्कृत गर्ने र जिम्मेवारी पुरा नगर्नेलाई दण्डित गर्ने ब्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ । जसरी हिजोको दिनमा नागरिक संघ संस्थाहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन ऐन, नियम को निर्माण, प्राधिकरणको गठन, विपद् जोखिम न्यूनीकरणको कामलाई विकासका हरेक गतिविधिहरूमा मुल प्रवाहिकरण गर्नको पहल गर्दै आएका छन अब पनि भएका नीति नियम कानुन र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गरेका सन्धि सम्झौताहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गराउने पक्षमा बिशेष भुमिका खेल्नु पर्नेछ ।

निष्कर्ष :

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनको काम भनेको निकै कठिन काम हो । त्यसमा पनि हाम्रो जस्तो भौगोलिक अवस्था भएको, बहुप्रकोपिय जोखिम रहेको र विकाशोन्मुख राष्ट्रको लागि विपद् ब्यवस्थापन गर्नु भनेको भनै गाह्रो काम हो । तर पनि तिनै तहका सरकारहरूले विशेष प्राथमिकता दिएर एक आपसमा समन्वय गरी सरकारी, गैर सरकारी, निजी क्षेत्र, प्राज्ञिक समुह, समुदाय लगाएत सबै मिलेर एक्यबद्धता र प्रतिबद्धताका साथ काम गर्ने हो भने बार्षिक रूपमा विपद् बाट हुने जन, धन र भौतिक क्षतिको न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । नेपाललाई विपद् उत्थानशील राष्ट्र बनाउन सकिन्छ र संभव पनि छ ।

यसको लागि सामाजिक संघ संस्थाले सरकारलाई घच्चचाइरहने, आवश्यक प्राविधिक सहयोग, सहजीकरण, समुदायमा रहेका श्रोत साधन र जनशक्तिलाई उपयोग गरी सामाजिक परिचालनको कामलाई निरन्तरता प्रदान गरि नै रहनु पर्दछ । यसको लागि तिनै तहका सरकारहरूबाट पनि सामाजिक संघ संस्थाहरूलाई सामाजिक परिचालकको रूपमा काम गराउनु उपयुक्त हुन्छ । यसले सरकार र नागरिक संघ संस्थाहरू बिचको हार्दिकता सहितको साभेदारी बिकास भइ समुदायमा गरिने कामको नतिजा पनि राम्रो रहन जान्छ । समुदायको जनशक्ति पनि परिचालन हुन जान्छ । जस्ले गर्दा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनमा मात्र नभइ समग्र बिकासमा योगदान पुन गइ दिगो बिकास लक्ष्य हासिल गर्नमा समेत योगदान पुदछ ।

नेपालको भूकम्पीय जोखिम तथा न्यूनीकरणका उपायहरू

सूर्य नारायण श्रेष्ठ

भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज नेपाल (एनसेट)

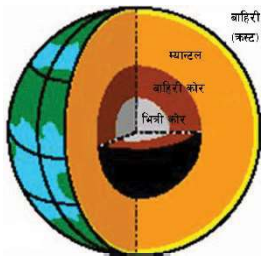
संसारभर ठूला भूकम्प जान सक्ने उच्च संवेदनशील क्षेत्रमध्ये नेपाल पनि पर्दछ। शताब्दियौदेखि हाम्रो मुलुकले पनि थुप्रै ठूला-साना भूकम्पहरूको धक्का महसुस गर्दै आइरहेको छ र हामीले पटक-पटक थुप्रै जनधनको क्षति पनि व्यहोरिसकेका छौं।

तर तुलनात्मक रूपमा अत्यन्त जोखिमपूर्ण अवस्थामा भइकन पनि भूकम्पबाट हुने क्षतिबाट सुरक्षित हुन हामीले पर्याप्त ध्यान दिएका छैनौं, हाम्रा धेरैजसो संरचना भूकम्पलाई थेग्न सक्नेगरी बनाइएका छैनन् भने सम्भावित विपत्तिलाई छिटो छरितो र प्रभावकारी रूपमा सामना गर्न सकिने गरी पूर्वतयारीको अवस्था मजबुत छैन।

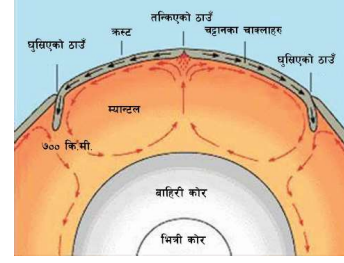
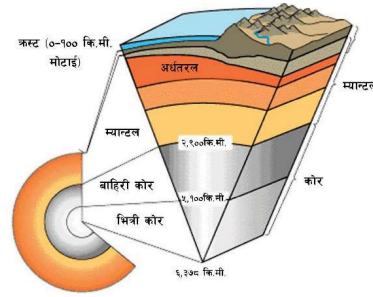
बेलैमा सचेत नहुने हो र तदनुरूप होसियारीपूर्वक अगाडि नबढ्ने हो भने नेपालको भूकम्पीय जोखिम निरन्तर बढ्दै जाने तथ्य अवश्यम्भावी छ। यो लेखमा नेपालको भूकम्पीय जोखिम र यसको न्यूनीकरणका उपायहरूका बिषयमा चर्चा गर्ने प्रयत्न गरिएको छ।

नेपालको भूकम्पीय जोखिम

संसारमा बारम्बार भूकम्प गइरहने केही निश्चित क्षेत्रहरू छन् र सामान्यतया ती क्षेत्रहरूमा नै निरन्तर भुइँचालोहरू गइरहेको देखिन्छ। पृथ्वीको भित्री बनोटको कारणले यस्तो हुने गर्दछ। पृथ्वीको सबैभन्दा भित्री भाग अत्यन्त तातो तर ठोस अवस्थामा छ, त्यसभन्दा बाहिरपट्टि अत्यन्त तातो अर्ध तरल पदार्थहरूले भरिएको छ र बाहिर पट्टिको भाग चट्टानका चाक्लाहरूले बनेको छ (चित्र नं १)।

चित्र नं १: पृथ्वीको भित्री बनोट

चित्र नं २: पृथ्वीको भित्री भागमा निरन्तर भइरहने चाल

पृथ्वीमा भित्री भाग अत्यन्त तातो र बाहिरी भाग चिसो भएको कारणले बीचमा अवस्थित अर्ध तरल पदार्थहरू निरन्तर एकनासले चक्रको रूपमा चलि रहेका हुन्छन् (चित्र नं २ मा देखाइएजस्तै) । यसरी निरन्तर चलि रहने क्रममा यी अर्धतरल पदार्थले पृथ्वीको बाहिरी भागमा रहेका चट्टानका बाक्ला चाक्लाहरूलाई पनि आफूसँगै घिसारेर लगिरहेका हुन्छन् । यसरी हामी बसेको जमिनमुनि रहेका चट्टानका चाक्लाहरू एकदमै सुस्त गतिमा सँगै क्रममा चट्टानहरूमा तन्काइ वा कस्साइ बढ्दै जान्छ र तिनीहरूले थग्न सक्ने अवस्था नाघेमा एक्कासि फुट्न थाल्छन् । तन्किएको वा कस्साएको अवस्थाबाट चट्टानमा चिरा परी एक्कासि निसृत ऊर्जाले जमिनमा ठूलो हलचल पैदा हुन्छ र त्यो नै भुइँचालो हो ।

हाम्रो मुलुक पनि यिनै ठूलाठूला भूखण्डहरूमध्ये दक्षिणतिरको भारतीय भूखण्ड र उत्तरपट्टिको युरेसियन अथवा तिब्बतीय भूखण्डहरूको बिचको सिमानामा अवस्थित छ । भारतीय भूखण्ड उत्तरतिरको युरेसियन भूखण्डको तलपट्टि निरन्तर वर्षको करिब १ इन्चको हिसाबले सरिरहेको रहेछ । यसरी सँगै क्रममा नै हाम्रो क्षेत्रमा बारम्बार भूकम्पहरू गइरहने रहेछन् ।

अभिलेखहरूमा नेपालमा सम्बत् १३१० को भुइँचालोबाट काठमाडौं उपत्यकामा ठूलो जनधनको क्षति हुनुको साथै त्यतिबेलाका राजा अभय मल्लको मृत्यु भएको पाइन्छ । त्यसपछि सम्बत् १९९० सम्म अर्थात् लगभग ६८० वर्षको अन्तरालमा १० वटा ठूला भुइँचालोहरू गएको तथ्य भेटिन्छन् । १९९० सालमा गएको महाभूकम्पमा परी नेपालमा ८,५१९ जनाले ज्यान गुमाएका थिए । त्यस्तै यो भुइँचालोमा थुप्रै घर, मन्दिर, पाटी पौवा, देवालय आदि नराम्ररी भत्केका थिए । त्यसपछि पनि थुप्रै साना तथा मझौला भुइँचालोहरू गइसकेका छन् । २०४५ सालको भुइँचालोमा नेपालभरिमा ७२१ जनाको मृत्यु भएको थियो र करिब ६५,००० घर भत्केका थिए । २०६८ सालको पूर्वी नेपालमा गएको भुइँचालोमा समेत दशौं हजार घरहरू क्षतिग्रस्त हुन पुगेका थिए । २०७२ सालको विनाशकारी गोरखा भूकम्पको कारणले नेपालभरि ८,९४० ले ज्यान गुमाउनुपरेको । ८ लाखभन्दा बढी घरहरू पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने गरी भत्किए, ८ हजारभन्दा बढी विद्यालयहरू, सयौं सरकारी भवनहरू क्षतिग्रस्त भए र हाम्रा अनेकन् ऐतिहासिक, सांस्कृतिक धरोहरहरू समेत भत्किए ।

हामी किन यति धेरै जोखिममा छौं ?

हामीजत्तिकै अथवा हामीभन्दा पनि बढी भूकम्पीय संवेदनशील क्षेत्रमा पर्ने विश्वका केही मुलुकहरू जस्तै : जापान, अमेरिकाजस्ता देशहरूमा हिजोआज ठूलै भुइँचालोमा पनि अत्यन्त कम मात्र जनधनको क्षति हुने गरेको देखिन्छ । तर हामीजस्तै विकासोन्मुख मुलुकहरूमा भने सानै भुइँचालोले पनि ठूलो नोक्सानी पुऱ्याउने गरेको छ । भुइँचालो आफैँले मान्छे मर्ने नभई हामीले बनाएका कमजोर घर-संरचनाहरू भत्केर तिनीहरूमा किचिएर मान्छेहरू मर्ने रहेछन् । अनि हाम्राजस्ता देशहरूमा अधिकांश घर-संरचनाहरू एवं अन्य विकास निर्माणका कार्यहरू भूकम्पलाई बिचार नपुऱ्याई बनाउने तथा भूकम्पका निमित्त सावधानी नअपनाउने कारणले गर्दाखेरि यस्ता देशहरूमा भूकम्पबाट हुने क्षति बढी हुने गरेको रहेछ । हामी भूकम्पीय हिसाबले अत्यन्त जोखिममा रहनुको मुख्य कारणहरूका बारेमा यहाँ उल्लेख गरिएको छ ।

(क) अव्यवस्थित विकास तथा सहरीकरण

विकास निर्माणको कार्य देश र समाजलाई समग्र रूपमा लामो समयसम्मलाई फाइदा हुने गरी व्यवस्थित र योजनाबद्ध ढंगले हुनुपर्नेमा हाम्रो अधिकांश निर्माण कार्य तत्कालको आवश्यकतालाई पूर्ति गर्नका लागि मात्र गर्ने गरिएका छन् । त्यस्ता संरचनाहरूले भुइँचालोजस्तो ठूलो प्रकोपलाई सजिलैसँग थेग्न नसक्ने हुन सक्दछ र यसले गर्दा ठूलो क्षति हुन पुग्दछ । यसैगरी हाम्रा सहर-बजार पनि व्यवस्थित ढंगले विकास हुन सकिरहेका छैनन् । जसका लागि उच्च जनसंख्या वृद्धिदर तथा योजनाबद्ध विकासको अभाव प्रमुख रूपमा जिम्मेवार रहेका छन् । यसको कारणले हाम्रा सहर बजार दिनानुदिन हरेक प्रकारका प्रकोपका निमित्त बढी जोखिमपूर्ण भइरहेका छन् । अव्यवस्थित सहरी विकासले एकातिर जमिनको समानुपातिक र समुचित उपयोग हुन सकिरहेको छैन जसको कारणले कमजोर भू-बनोट भएको जमिनमा समेत अत्यधिक जनचाप बढ्दै गइरहेको छ जहाँ भूकम्पको साथसाथै तरलीकरण, जमिन भासिने आदि हुन सक्दछन् भने अर्कोतर्फ सँघुरा बाटाघाटा, कमजोर घर-संरचनामा व्यापक वृद्धि भइरहेको छ ।

(ख) असुरक्षित निर्माण पद्धति

भूकम्प एउटा यस्तो शक्ति हो, जसले हाम्रा घर संरचनाहरूलाई बेस्सरी हल्लाउँछ र तिनीहरूमध्ये कमजोरलाई भत्काइहाल्छ । हाम्रा घरहरूमा भएका कमजोरीहरूलाई भूकम्पले पत्ता लगाइहाल्छ र जहाँनिर कमजोरी छ त्यहाँबाट घर भत्कन थाल्छ । त्यसैले हाम्रा घरहरूका सम्पूर्ण भागहरू भूकम्पको धक्कालाई थेग्न सक्ने बनाउनु पर्दछ । तर हामीकहाँ बनिरहेका धेरैजसो घरहरू भूकम्पको धक्कालाई थेग्न सक्ने गरी बनिरहेका छैनन् । हामी कुनै पनि समयमा भुइँचालो आउन सक्छ, त्यसले घरहरूलाई भत्काउन सक्छ, त्यसैले घर बनाउँदा भूकम्प थेग्न सक्ने गरी बनाउनुपर्छ भन्ने कुरालाई बिचारै नगरी घरहरू बनाइरहेका छौं । हामी घरको साजसज्जा र रूप रंगमा बढ्ता ध्यान दिने गर्दछौं, तर त्यसको भित्री बनावट मजबुत बनाउन ध्यानै दिइरहेका हुँदैनौं । प्रायः मानिसहरूले पहिलेको भुइँचालोमा भएको जनधनको क्षतिलाई बिर्सने र यसलाई वास्तै नगर्ने भइरहेको छ ।

अहिले आधुनिक निर्माण सामग्री र पद्धतिबाट घर बनाउने बित्तिकै घर बलियो भइहाल्छ भन्ने गलत बिचार रहेको देखिन्छ । तर निर्माण सामग्रीभन्दा पनि घर बनाउने तरिका, त्यसको गुणस्तर आदिले घरलाई मजबुत बनाउने हो भन्ने तथ्यमा हाम्रो ध्यानै गएको छैन । अर्कोतिर हाम्रो आफ्नै ढुंगा, ईट्टा, काठ

आदिबाट घर बनाउने परम्परादेखि चलिआएको पद्धतिलाई हामी विस्तारै छोड्दै गइरहेका छौं । हाम्रो आफ्नै पुरानो निर्माण पद्धति र सामग्रीबाट पनि भुइँचालोलाई थेग्न सक्ने सुरक्षित घर बनाउन सकिन्छ । अर्को कुरा, हामीकहाँ भूकम्पप्रतिरोधी घर बनाउन थुप्रै खर्च गर्नुपर्छ भन्ने सोचाइ छ । यो कुरा गलत हो । चलनचल्तीमा बन्ने गरेको साधारण घरहरूको तुलनामा त्यस्तै भूकम्प प्रतिरोधी घर बनाउन पाँचदेखि दश प्रतिशत जतिमात्र बढी खर्च लाग्ने गर्दछ ।

(ग) जनचेतना तथा पूर्वतयारीको कमी

हाम्रो भूकम्पीय जोखिम अत्यन्त धेरै हुनुको सबैभन्दा प्रमुख कारण हाम्रो घर-संरचना निर्माण गर्दा बिचार नपुऱ्याउनु तथा जीवनको हरेक गतिविधिमा भूकम्पीय संवेदनशीलतामाथि बिचार पुऱ्याउनुपर्छ भन्ने चेतनाको कमी रहनु देखिन्छ । नीति निर्माण गर्ने तहदेखि लिएर सामान्य जनतासम्म पनि भुइँचालोको बारेमा पर्याप्त ज्ञानको अभावका साथै जोखिम न्यूनीकरण र पूर्वतयारीका क्षेत्रमा बिभिन्न तहमा गर्नुपर्ने व्यवस्थित पहलहरूको अभाव रहेको छ । भूकम्पबाट हुन सक्ने क्षति रोक्न व्यक्तिको तहमा, परिवारको तहमा, समुदायको तहमा, स्थानीयदेखि प्रदेश र सङ्घीय सरकारको तहमा समेत विपद् जोखिम न्यूनीकरण र पूर्वतयारीका लागि के कसरी काम गर्न सकिन्छ भन्ने बिषयमा हाल हाम्रो मुलुकमा नयाँ कानून बनेका छन्, नीति, कार्यविधि र प्रणालीहरू बनेका छन् र बन्ने क्रममा छन् । जोखिम न्यूनीकरण र पूर्वतयारीका बिषयमा आमरूपमा जनचेतनाको स्तर उन्नत बनाउने र हरेक तहमा पूर्वतयारीलाई सुदृढ पार्न सक्तियो भने क्षति उल्लेख्य रूपमा न्यून हुन सक्दछ ।

जोखिम न्यूनीकरणका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने मुख्य उपायहरू

भूकम्पको जोखिमलाई घटाउन तथा सुरक्षित हुन व्यक्ति एवं पारिवारिक स्तरमा, समुदाय स्तरमा तथा सिंगो राष्ट्रले गर्न सक्ने थुप्रै उपायहरू रहेका छन् । यहाँ त्यस्ता केही उपायहरू र केही महत्त्वपूर्ण कार्यहरूका बारेमा छोटकरीमा विवेचना गरिएको छ ।

(क) घरहरूको सुरक्षित निर्माण

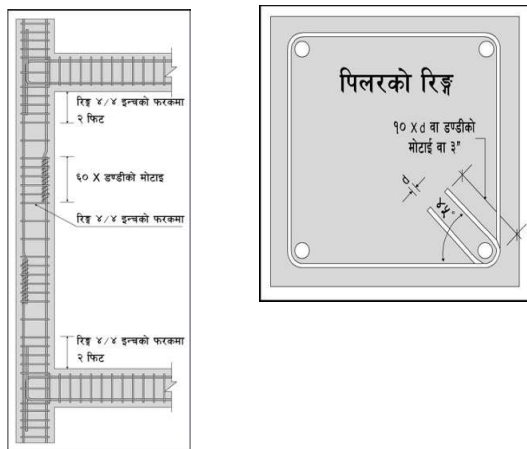
भूकम्पबाट हुने जीउधनको क्षतिबाट बच्ने सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण प्राथमिक उपाय भनेको आफू र आफ्नो परिवार बस्ने घरलाई सुरक्षित तवरबाट निर्माण गर्नु नै हो । घर सुरक्षित हुनका लागि घरलाई भूकम्पको धक्का थेग्न सक्ने गरी बनाउनुपर्छ । हामीकहाँ सम्भाव्य भूकम्पलाई थेग्न सक्ने घर बनाउन सकिँदैन भन्ने सोचाइ व्याप्त छ । तर अनुभवले यस्तो होइन भन्ने प्रमाणित गरिसकेको छ ।

सामान्यतया प्रचलनमा रहेका निर्माण पद्धतिमा ढुंगा वा ईटाको गारोवाला घर, पिलरवाला घर तथा गाउँघरमा काठ तथा ढुंगा वा काँचो ईटाबाट बन्ने घरहरू पर्दछन् । यस्ता खाले घरहरू निर्माण गर्ने चलनचल्तीमा रहेको पद्धतिमा केही सामान्य सुधार गर्दाखेरि नै घरको भूकम्पीय क्षमता धेरै बढाउन सकिन्छ ।

ढुंगा वा ईटाको गारोवाला घर बनाउदा गारोहरू बीचको जोर्नी बलियो बनाउनको लागि बिशेष ध्यान दिनुपर्दछ । दुई वटा गारोहरूलाई पछि जोड्नको लागि दँती छोडेर पछि गारो जोड्दा गारोहरू बीचको जोर्नी असाध्यै कमजोर हुनपुग्दछ । त्यसैले दँती छोडेर गारो लगाउनुको सट्टा खुड्किला छोडेर गारो लगाउनुपर्छ

र यसरी सजिलै तथा बलियो हुने गरी पछि अर्को गारोलाई जोड्न सकिन्छ । त्यसैगरी गारोलाई भूकम्पको समयमा लड्न नदिनको लागि, र इयाल ढोकाको कुनाबाट शुरु हुने सम्भावित चिरालाई रोक्नको लागि ठाउँ-ठाउँमा काठ, बास वा काँक्रिट ढलानको पट्टि राख्नुपर्दछ । त्यस्तै गारोका कुनाहरूमा इयाल ढोकाको छेउतिरको भागमा ठाडो बाँस, काठ वा फलामको डण्डी राखी गारोलाई लड्नबाट बचाउन सकिन्छ । यसका साथै घरहरू सामान्य चारकुने आकारको तथा इयाल-ढोकाहरू गारोका बीचमा बनाउँदा घर भूकम्पीय हिसाबले धेरै बलियो हुन जान्छ ।

काँक्रिट ढलान गरी पिलरवाला सिस्टममा बन्ने घर सामान्यतया गारोवाला घरभन्दा बलियो हुने गर्दछ । तर चलनचल्तीमा पिलर सिस्टमको घर बनाउदा थुप्रै कमी कमजोरीहरू सहित बनाउने गरेको पाइन्छ । पिलर सिस्टमको घर बनाउँदा पिलर तथा बिमका डण्डीहरू राख्ने तरिका, डण्डीहरूको गसाइँ, तिनीहरूमा राखिने रिड तथा ढलानको गुणस्तर आदिमा थुप्रै कमजोरीहरू भेटिन्छन् । पिलर सिस्टमको घरमा भूकम्पको धक्कालाई थेग्नको निमित्त ठाडो डण्डी तथा रिडहरूको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । डण्डीहरू गँस्टा डण्डीहरू पर्याप्त मात्रामा खप्ट्याउनुपर्दछ । यस्तो गसाइँ सामान्यतया अहिले बजारमा चलन चल्तीमा रहेका डण्डीहरूको गोलाइको ५० देखि ६० गुणा राख्नुपर्दछ अर्थात् ४ लाईन (१२ मी.मी) को डण्डीमा यसको ६० गुणा अर्थात् ७२ से.मी. (करिब साढे दुई फुट) जति हुनुपर्दछ । त्यस्तै बिमका डण्डीहरूका छेउहरू पिलरमा पर्याप्त मात्रामा सामान्यतया ६० गुणा नै घुसारिएको हुनुपर्दछ । रिडहरू पनि हुक बन्नेगरी (चित्र नं ३ मा देखाएजस्तै गरी) बनाइएको हुनुपर्दछ । रिडहरू बीचको दूरी ६ इन्चभन्दा बढी हुनुहुँदैन । अझ बिम पिलरका जोर्नीको छेउछाउका भागहरूमा यो ४ इन्च भन्दाबढी हुनुहुँदैन ।

चित्र नं ३: पिलरमा रिड बाँध्ने तरिका तथा रिडको बनोट

बीम-पिलरको जोर्नीको भागहरूमा पनि रिडहरू चाहिँदो मात्रामा राखिएको हुनुपर्दछ । बिम-पिलरको जोर्नीमा विशेषध्यान दिनुपर्दछ । त्यस्तै गरी ढलानको गुणस्तरमा विशेषध्यान दिनु पर्दछ । ढलानका निमित्त प्रयोग गरिने सिमेन्ट, गिट्टी, बालुवा राम्रो गुणस्तरको हुनुका साथै ताजा पनि हुनु पर्दछ । ढलानमा सिमेन्ट, बालुवा, गिट्टीको मात्रा १:२:४ भन्दा कमसल खालको हुनुहुँदैन । पिलर सिस्टमको घरलाई बलियो हुने गरी

बनाउन यी सामान्य नियमहरू हुन् ।

यसैगरी काठ तथा ढुंगा वा काचो इट्टामा बन्ने घरहरूमा पनि गारोका जोर्नीहरू, काठका थाम, निदाल, दलिन जस्ता विभिन्न अंगहरू बीचका जोर्नीहरू बलियो बनाउनका निमित्त विशेषध्यान दिनुपर्दछ भने गारोलाई ढल्लबाट र चिरा पर्नबाट जोगाउन ठाउँ-ठाउँमा काठ वा बासका तेर्सो पट्टिहरू राख्नुपर्दछ गारोका कुनाहरूमा काठ वा बासद्वारा गारोलाई बलियो बनाउनुपर्दछ ।

नयाँ घर बनाउँदा बिचार पुऱ्याउनुपर्ने यी सामान्य कुराहरूका अतिरिक्त बनिसकेका पुराना भवनहरूलाई पनि भूकम्पीय हिसाबले सुदृढीकरण गरी तिनीहरूलाई भूकम्पको धक्का थेग्न सक्ने, र गल्यार्याम-गुर्ला'म नढल्ने बनाउन सकिन्छ । यसबाट पुरानो घरको क्षतिबाट हुने मानवीय क्षति र सम्पत्तिको नोक्सानीलाई कम गर्न सकिन्छ ।

(ख) गैर-संरचनात्मक वस्तुहरूको सुरक्षा

भूकम्पको जोखिमबाट सुरक्षित हुनको लागि हामी बस्ने घरहरू मात्र बलियो भएर पुग्दैन । घरभित्र राखिएका विभिन्न गैर-संरचनात्मक वस्तुहरू पनि सुरक्षित हिसाबले राखिएको हुनुपर्दछ । गैर-संरचनात्मक वस्तुहरू भन्नाले कोठाहरूमा राखिने दराज, भित्ताका फोटोफ्रेम, पंखा, च्याकहरू, बार्दलीमा राखिने फूलका गमला, छतका पानी ट्यांकी इत्यादि पर्दछन् । यस्ता घरभित्रका गैर-संरचनात्मक वस्तुहरू ढल्ल, खस्न वा टुट्न फुट्न ठूलो भूकम्प नै आउनु पर्दैन, सानै भुइँचालोमा पनि यदि यी वस्तुहरू सही तरिकाले राखिएका छैनन् भने तिनीहरू खसेर-फुटेर हाम्रो ज्यानै पनि लिन सक्दछन् । अफ अस्पताल जस्ता महत्त्वपूर्ण संरचनामा थुप्रै मेसिन तथा अन्य औजारहरू हुन्छन् र यस्ता मेसिन तथा औजारहरू खसेर फुटे भने अस्पतालले सुचारू रूपले सेवा प्रदान गर्न नसक्ने पनि हुन सक्दछन् भने बिरामी वा कर्मचारी, डाक्टर-नर्सहरूको ज्यानै पनि लिन सक्दछन् । त्यसैले यस्ता गैर-संरचनात्मक वस्तुहरूलाई सही तरिकाले बलियोसँग राख्नुपर्दछ ताकि ठूलै भुइँचालोमा पनि तिनीहरूले हामीलाई नोक्सान नपुऱ्याऊन् ।

(ग) भुइँचालो आउनुभन्दा अगाडि, आउदै गर्दा र आइसकेपछि के गर्ने भनी थाहा पाइराख्ने तथा त्यस अनुरूप पूर्वतयारी गरिराख्ने

कतिपय अवस्थामा के देखिएको छ भने भुइँचालोका समयमा के गर्न हुन्छ र के गर्न हुँदैन भनी थाहा नपाएर पनि मानिसहरूको मृत्यु हुने अथवा घाइते हुने गर्दछन् । भुइँचालोको बिषयमा पहिला राम्रो जानकारी नहुँदा एक्कासि भुइँचालो आउँदा आत्तिएर पनि मानिसहरूलाई क्षति पुग्ने गरेको छ । भुइँचालोको समयमा त्योभन्दा अगाडि र भुइँचालो आइसकेपछि के गर्नुपर्छ भनी पहिल्यै थाहा पाइराखियो र पूर्वतयारी अवस्थामा बसियो भने भुइँचालो आउँदा पनि हामी नआत्तिई त्यसलाई सुरक्षित किसिमले सामना गर्न सक्दछौं र धेरै

हदसम्म सम्भावित क्षतिलाई घटाउन सकछौं ।

भुइँचालोबाट सुरक्षित बन्न समुदाय वा राष्ट्रिय स्तरमा गर्नुपर्ने न्यूनीकरणका कार्यहरू मुख्यतः यसप्रकार रहेका छन ।

(क) जोखिमलाई बिचार पुऱ्याइएको भू-उपयोग योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन (Risk Sensitive Land Use Planning and Implementation)

जोखिमको बढ्ता सम्भावना भएका स्थानहरूमा सकेसम्म बाक्लो मानव बस्ती नबस्ने गरी सहरी योजना तर्जुमा गर्ने तथा सोअनुसार कार्यान्वयन गरिएको खण्डमा जनधनको क्षति हुने सम्भावना कम हुन जान्छ । हरेक नगरपालिकाहरू तथा गाउँपालिकामा भू-उपयोग योजना तर्जुमा गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने प्रणालीको विकास तथा अभ्यास हुनु जरुरी छ । यसलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकिएको खण्डमा बढ्दो जोखिमलाई नियन्त्रण गर्न सकिन्छ ।

(ख) भवन निर्माण संहिताको प्रभावकारी कार्यान्वयन (Effective Implementation of Building Code)

भवन निर्माण संहिताको प्रभावकारी कार्यान्वयनले सुरक्षित भवन निर्माण गर्ने पद्धति सुनिश्चित गर्दछ । सम्पूर्ण नगरपालिकाहरू तथा गाउँपालिकामा समेत भवन निर्माण संहिताको उच्च प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गर्नु जरुरी छ । हाल धेरै नगरपालिकाहरूमा भवन निर्माण संहिताको कार्यान्वयन गर्ने र सुरक्षित निर्माण प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्ने दिशामा धेरै प्रगति भएको छ, यद्यपि गाउँपालिकाहरूमा यस बिषयमा धेरै काम गर्न बाँकी छ । तसर्थ भवन निर्माण संहिताको कार्यान्वयन गर्ने, भूकम्पलगायत सबै खालका विपद्बाट सुरक्षित बसोबास निर्माणको अभ्यासलाई राष्ट्रव्यापी बनाउन मुलुकले प्राथमिकताका साथ जुट्नुपर्नेछ ।

(ग) समग्र विपद् जोखिम ब्यवस्थापन योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन

नेपालमा विद्यमान कानून, नीति, नियम, विनियमले निर्देशित गरेबमोजिम भूकम्पलगायत अन्य सम्भावित विपद्हरूलाई समेत बिचार गरी समग्र विपद् जोखिम ब्यवस्थापन योजना तर्जुमा गरी त्यस मुताविक जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्वतयारीका कार्यहरूलाई व्यवस्थित ढङ्गबाट सञ्चालन गर्नु जरुरी छ । यस्तै विपद् जोखिम ब्यवस्थापन योजनामा निम्न महत्त्वपूर्ण कार्यहरू समेत राख्न जरुरी छ ।

१. विद्यालय तथा अस्पताल जस्ता महत्त्वपूर्ण भवनहरूको सुरक्षित निर्माण तथा भूकम्पीय प्रवलीकरण
२. अन्य भौतिक संरचनाहरू जस्तै : खानेपानी, बिजुली, टेलिफोनहरूको जोखिम पहिचान तथा प्रबलीकरण
३. सार्वजनिक खुला स्थलहरूको पहिचान, विपद्को समयमा तिनीहरूको उपयोगसम्बन्धी योजना तथा संरक्षण
४. समुदायस्तरीय विपद् पूर्वतयारी
५. खोज तथा उद्धार क्षमता अभिवृद्धि

भूकम्पका लागि यस्तो जोखिम ब्यवस्थापन योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न काठमाडौं उपत्यकामा २०५६ सालदेखि नै सुरु भएको हो भने हाल देशका अन्य स्थानमा समेत यो प्रक्रिया शुरु भइसकेको छ । त्यस्तै नेपाल सरकारको नेतृत्वमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन रणनीतिक कार्ययोजना

तर्जुमा भई यससम्बन्धी नयां ऐन तथा नियमहरूद्वारा कार्यान्वयनसमेत शुरु भइसकेको छ। विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन राष्ट्रिय प्राधिकरणको गठन भई कार्य प्रारम्भ भइसकेको छ। यसलाई निरन्तरता दिन र प्रभावकारी बनाउन आवश्यक छ।

अपसंहार

विश्वका अन्य धेरै मुलुकका अनुभवहरूले भूकम्पको जोखिमलाई धेरै हदसम्म न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ भन्ने सिद्ध भइसकेको छ। २०७२ सालमा नेपालमा गएको भुइँचालोबाट भएको जनधनको क्षति तथा त्यसको केही समयपछि जापानमा गएको त्यो भन्दा ठूलो भुइँचालोमा नगन्य क्षति भएको अनुभवबाट समेत भुइँचालोबाट हुने क्षतिलाई कम गर्न सकिँदो रहेछ भन्ने देखिन्छ।

यसका लागि व्यक्तिगत तथा सामूहिक रूपमा पनि गर्नुपर्ने र गर्न सकिने थुप्रै कार्यहरू छन्। तिनीहरूलाई आफ्नो क्षमता र सामर्थ्यले भ्याएसम्म निरन्तर कार्यान्वयन गर्दै जाने हो भने छिट्टै नै हाम्रो भूकम्पीय जोखिमलाई नगण्यमा पुऱ्याउन सकिन्छ। यसका लागि भूकम्पीय सुरक्षाको अवधारणायुक्त संस्कारको विकास गर्नु जरूरी छ, एक-एक खुड्किला गर्दै सम्पूर्ण समुदायस्तरसम्म पुनः आज गर्न सकिने सानो काम पनि गर्दै जाने बानी बसाल्नु जरूरी छ। भूकम्पबाट हुनसक्ने जनधनको क्षतिलाई निश्चय नै सार्थक रूपमा घटाउन सकिन्छ तर यसका लागि दृढ पाइला भने चाल्नेपर्दछ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू:

१. ब्रह्म शम्शेर ज.ब.रा., “नब्बे सालको महाभूकम्प”
२. निरन्जन थापा, “२०४५ सालको भूकम्प”, केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समिति, काठमाडौं, २०४६ असार।
३. भू.प्र.रा.स.ने., “काठमाडौं उपत्यकाको भूकम्पीय परिदृश्य”, भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल, काठमाडौं, १९९९।
४. भू.प्र.रा.स.ने., “काठमाडौं उपत्यकाका भूकम्पीय जोखिम ब्यवस्थापन कार्ययोजना” (अग्रेजीमा), भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल, काठमाडौं, १९९९ अगस्त।
५. भू.प्र.रा.स.ने., “भूकम्पबाट सुरक्षित रहन गर्नुपर्ने पूर्वतयारी - भूकम्पीय पूर्वतयारी: हाते पुस्तिका”, भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल, काठमाडौं, द्वितीय संस्करण, २०५९ पुष।
६. भू.प्र.रा.स.ने., “भूकम्पहरू : बराबर सोधिने तीस प्रश्नहरू तथा एनसेट-नेपालद्वारा तिनका उत्तर १०”, भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल, काठमाडौं, ई.सं. २००२।
७. EMI, 2009: Risk Sensitive Land Use Plan - Kathmandu Metropolitan City, Nepal Earthquake and Megacities Initiative (EMI), Kathmandu Metropolitan City (KMC), National Society for Earthquake Technology-Nepal (NSET), 2009
८. भू.प्र.रा.स.ने., नयाँ घर बनाउन चाहनेहरूका लागि भूकम्पप्रतिरोधी घर निर्माणसम्बन्धी जानकारी पुस्तिका, भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज-नेपाल, २००९।
९. बिभिन्न वेब साइटहरू

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनमा स्थानीय तहको भूमिका

- वेदनिधि खनाल

नेपालमा स्थानीय स्तरवाट शासन र विकासको अभ्यास धेरै अगाडि देखि हुँदै आएको हो । यसको स्वरूप र प्रभावकारीता भने राज्यको शासकीय पद्धति र स्थानीय स्तरमा कार्यगर्ने सरकारी प्रतिनिधिको योग्यता र क्षमता अनुसार फरक फरक रहन गयो । सोही अनुसार विपद् जोखिम ब्यवस्थापनका क्षेत्रमा पनि केही ससाना कामहरू भएको देखिन्छ । अधिकांश स्थानमा यसलाई उद्धार र राहतका कार्यमा सीमित गरियो । जोखिम आकलन तथा न्यूनीकरणले प्राथमिकता पाउन सकेन ।

२०७२ सालको भूकम्पपछि मात्रै नेपालको विपद् ब्यवस्थापनका क्षेत्रमा नीतिगत र कानूनी रूपमा निक्कै ठूला परिवर्तनहरू भए । नयाँ आवश्यकतामा आधारित परिष्कृत ब्यवस्थाहरू बने । पछिल्लो पटक बनेको नेपालको संविधानमा स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूचीमा 'विपद् ब्यवस्थापन' भन्ने बिषय छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साभ्भा अधिकार सूचीमा 'प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद् पूर्वतयारी, उद्धार तथा राहत र पुनर्लाभका बिषयहरू छन् । संविधानमा नै विपद् ब्यवस्थापनको बारेमा लेखिनु र यसको जिम्मेवारी बाँडफाँट पनि हुनुले विपद्को बिषय राज्यको उच्च प्राथमिकतामा रहेको भन्ने देखिन्छ । संविधानमा नै यस्तो ब्यवस्था सायदै विश्वका अन्य देशहरूमा होला ।

संवैधानिक ब्यवस्था कार्यान्वयन गर्न ऐनहरू बन्ने गर्दछन् । विपद् सम्बन्धी बिषयहरूलाई मुख्य गरी २ वटा ऐनहरूले समेटेका छन् । पहिलो स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ हो भने अर्को विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन ऐन, २०७४ हो ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले दफा ११ उपदफा २ बाट नेपालको संविधान र सर्वमान्यतामा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी स्थानीय तहको काम, कर्तव्य र अधिकारहरूको सूची तोकेको छ । सो सूचीको प्रकरण नं. 'न' मा विपद् ब्यवस्थापनका १२ वटा बुँदाहरू छन् । जसलाई हेर्दा विपद् ब्यवस्थापनसम्बन्धी

स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड र योजनाको कार्यान्वयन, नियमन र अनुगमनमा जोड दिँदै स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रमा विपद् जोखिम ब्यवस्थापन सम्बन्धी सबै कार्यहरू गर्ने जिम्मेवारी राख्दछ। यसले संघ र प्रदेशसँग सहकार्य गर्दै स्वीकृत नीति, कानून र मापदण्डहरू कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ। स्थानीय स्तरका योजनाहरू भने आफैँ निर्माण गरेर कार्यान्वयन गर्नुपर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई छ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन ऐन, २०७४ विपद् ब्यवस्थापन सम्बन्धी नेपालको विशेष ऐन हो। यसले तीन वटै तहका सरकारहरू र देशका लागि काम गर्ने सबैले एउटै राष्ट्रिय छाताभिन्न रहेर काम गर्नु पर्ने ब्यवस्था गरेको छ। राष्ट्रिय नीतिअनुरूप प्रादेशिक नीति तथा योजना हुनुपर्ने र यी दुई माथिल्ला तहका सरकारका नीति, मापदण्ड तथा योजना अनुरूप स्थानीय तहले क्षेत्रगत तथा बिषयगत योजनाहरू निर्माण गरी कार्य गर्नुपर्छ। ऐनको दफा १७ ले स्थानीय तहका प्रमुखको अध्यक्षतामा रहने स्थानीय विपद् ब्यवस्थापन समितिलाई बिभिन्न जिम्मेवारीहरू तोकेको छ। विपद् ब्यवस्थापनको लागि बजेट ब्यवस्था, सरोकारवाला बीचको समन्वय, तालिम सञ्चालन, भवन संहिता लगायत निर्देशिका र मापदण्ड पालना गराउने, वडा तथा समुदायस्तरमा विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य समितिहरू गठन गरी परिचालन गर्ने, नमूना अभ्यासहरू गराउने, पूर्वसूचना प्रणाली र आपतकालीन कार्य सञ्चालन गर्ने, विपद् प्रभावितको पहिचान गर्ने, उद्धार र राहतको ब्यवस्था गर्नेजस्ता जिम्मेवारी स्थानीय विपद् ब्यवस्थापन समितिलाई दिएको छ। विपद् जोखिम न्यूनीकरण ऐनले सार्वजनिक संस्था तथा व्यावसायिक प्रतिष्ठानहरूलाई आफ्नो कार्यक्षेत्रमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि बिभिन्न कार्यहरू गर्नुपर्ने जिम्मेवारी तोकेको छ। जसअनुसार गरे/नगरेको अनुगमन गर्ने जिम्मा पनि स्थानीय विपद् ब्यवस्थापन समितिकै हो।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन नियमावली, २०७६ ले स्थानीय विपद् ब्यवस्थापन समितिलाई थप जिम्मेवारी दिएको देखिन्छ। जसमध्ये स्थानीय तहमा विपद् जोखिमको अवस्थाको लेखाजोखा तथा नक्सांकन र विश्लेषण गरी स्थानीय तहमा हुने विकास निर्माणका गतिविधिमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि आवश्यक ब्यवस्था गर्नुपर्नेछ। यसले विपद् संवेदनशील विकासमा सहयोग पुग्नेछ। बीमा र समाजिक सुरक्षाका उपायहरूबाट जोखिम हस्तान्तरण गराउने विधि र प्रक्रिया तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने जिम्मा पनि स्थानीय समितिलाई छ। यसो गर्दा विपद् राहतमा दीर्घकालीन समाधान निस्कन गई सरकारलाई एकैपटक बढी भार नपर्ने हुन्छ। यसका अलावा प्रतिकार्य चुस्तताका र उद्धारकर्मीको सुरक्षा तथा बीमा पनि स्थानीय तहको जिम्मामा रहेको छ।

जोखिम न्यूनीकरण र प्रभावकारी प्रतिकार्यका लागि तयार भई कार्यान्वयनमा रहेका नीति र रणनीतिका कुरा गर्ने हो भने राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण नीति, २०७५ र विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना, २०१८-२०३० लगायत अन्य थुप्रै नीतिगत तथा कार्यविधिगत ब्यवस्थाहरू गरिएका छन्। त्यसैगरी प्रदेश सरकारहरूबाट जारी भएका नीतिगत र कार्यगत ब्यवस्थाहरूले पनि क्षेत्रगत र बिषयगत रूपमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई सम्बोधन गरेका छन्। ती ब्यवस्थाहरूको कार्यान्वयनको थलो स्थानीय तहहरू नै हुने भएकोले स्थानीय तहबाट र सोसँगको सहकार्यबाट सबैले धेरै अपेक्षाहरू गरिएको पाइन्छ।

नीतिगत र कानूनी ब्यवस्थाहरू जे-जे भएता पनि ती ब्यवस्थाले स्थानीय तहलाई दिएको सबै

जिम्मेवारीहरू एकै पटक पूरा गर्न सकिने खालका छैनन् । सम्भव पनि छैन । त्यसैले विपद् जोखिम व्यवस्थापनका क्षेत्रमा स्थानीय तहहरूले आफ्नो भूगोल, जनता, समाज र संभावनालाई केलाएर प्राथमिकता तोकेर योजनाबद्ध रूपमा लगानी बढाउँदै जानुपर्छ । यसो गर्दा जोखिममा परेका ब्यक्ति तथा समुदायहरू, लैंगिक तथा अल्पसंख्यकहरू, संकटापन्न समूहलाई सार्थक रूपमा सहभागी गराउनुपर्छ । यसरी सबै किसिमको लगानीले नागरिक सहभागिता र संस्थागत क्षमताको अभिवृद्धि गर्नेछ, साधन श्रोत बढोत्तरी हुनेछ । जोखिम न्यूनीकरण हुनेछ । अनि बस्ती तथा समुदायहरू उत्थानशील हुनेछन् । त्यसैले निम्न कार्यहरू शुरु गरौं र गन्तव्य निश्चित गरौं:

- क) संस्थागत सुदृढीकरण र क्षमताका लागि सहकार्य: संगठन संरचनामा विपद् व्यवस्थापन राख्ने, त्यहाँ जनशक्ति तोक्ने र अनुभवीहरूसँग क्षेत्रगत र बिषयगत रूपमा सहकार्य गर्ने ।
- ख) विपद्को लेखाजोखा र जोखिम आकलन: पूर्वतथ्यांक, अनुभव र संभावनाका आधारमा प्रकोपअनुसार जोखिम क्षेत्र, संरचान र जोखिमको मात्रा अनुमान गर्ने ।
- ग) प्राथमिकीकरण सहितको जोखिम न्यूनीकरण योजना तर्जुमा: जोखिम घटाउने संरचनागत तथा गैरसंरचनागत उपायहरू हुन्छन् जस्तै: जोखिम संबेदनशील भू-उपयोग योजना । तिनीहरू पत्ता लगाउने अनि आवश्यक पर्ने लगानी तथा सम्भाव्यता र त्यसको प्रभावका हिसाबले प्राथमिकीकरण गर्ने ।
- घ) योजनामा सार्वजनिक तथा निजी लगानी प्रवर्द्धन: प्राथमिकतामा सहकार्य जरुरी भएका योजनाहरूमा सहकार्यको ढाँचा तयार गरेर लगानी खोज्ने, प्रवर्द्धन गर्ने तर आफैँले गर्न सक्ने काम गरिरहने ।
- ङ) विपद् पूर्वतयारी र प्रतिकार्यमा क्षमता विकास: जोखिम कम गर्ने उपायहरूको अवलम्बन, कोभिडजस्ता सम्भावित महामारीसँग जुध्ने अस्पताल तथा उपचार क्षमता सुधार, पूर्वसूचना प्रणाली, सावधानीका उपायहरूको जानकारी, आश्रयस्थलको जानकारी र सुरक्षित पहुँच, खोज तथा उद्धार समायो र जनशक्ति, राहत रकम, ओषधि तथा अन्य सामग्रीको पूर्वव्यवस्था, जीविकोपार्जनका साधनको सुरक्षा र संरक्षणजस्ता कार्यहरू गर्ने ।
- च) पुनर्लाभ र पुनर्निर्माणका कार्यहरू: बिग्रिएका संरचनाहरू तत्कालै मर्मत गर्ने, सम्पत्ति नष्ट भएकालाई राहत वितरण तथा बाँच्ने सीप सिकाउने र काम दिने, औषधोपचार लगायत परिवारका सबैखाले सदस्यहरूका अतिआवश्यक कुराहरू सम्बोधन गर्ने, क्षति भएका आवास निर्माणमा सहयोग, पुनर्स्थापनाका कार्यहरू गर्ने ।
- छ) प्रभावकारी अनुगमन र मूल्यांकन प्रणालीको विकास, कार्यान्वयन र अभिलेखन : अनुगमन मूल्यांकनका आधारसहित सूचकांक तयारी र नियमित अनुगमन, समस्यामा तत्काल सम्बोधन, पुरस्कार र दण्ड, सिकाइ र निरन्तर सुधार गर्ने । साथै, भएगरेका कामहरू र विवरणहरूलाई आन्तरिक तथा राष्ट्रिय सूचना प्रणालीमा समाविष्ट गरेर अभिलिखित गर्ने ।

स्थानीय तहका जनप्रतिनिधिहरूले दीर्घकालीन योजनामा भन्दा प्रचारमुखी र तत्काल देखिने कार्यमा बढी ध्यान दिई दीर्घकालीन महत्व राख्ने योजनाबद्ध विपद् व्यवस्थापनलाई कम महत्व दिने गरेको पाइन्छ । घरआँगनको सरकार भएको र जतिबेला पनि जनता सँगसँगै रहने पर्ने भएकोले यसको जिम्मेवारी विशिष्ट

मात्र हैन, अनिवार्य छ । त्यसैले उपरोक्त कार्यहरू जतिबेला पर्ला त्यति बेलै टर्ला शैलीका हुनु हुँदैन । पूर्वनिर्धारित र सर्वमान्य विधि र प्रक्रिया अनुसार पारदर्शी ढंगले गरिनुपर्छ । त्यस्ता विधि र प्रक्रियाहरू छैनन् भने यस क्षेत्रका विज्ञहरू, उदाहरणीय काम गरेका संस्थाहरू वा माथिल्ला निकायहरूसँग सहकार्य गरेर वा सहयोग लिएर विधि, प्रक्रिया, मापदण्ड तथा औजारहरू तयार गर्नुपर्छ । आफ्नो क्षमताभन्दा बाहिरको लगानी तथा अन्य आवश्यकताको बिषयमा योजना प्रस्तुत गरेर सहकार्य वा सहयोगको प्रस्ताव गर्नुपर्छ । प्रभावकारी प्रस्तावहरू अवश्य पनि सफल हुन्छन् ।

मिति २०७७।०५।२८

नेपालको सन्दर्भमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनमा तथ्यांक ब्यवस्थापन

डा. कृष्ण पौडेल

विपद् जोखिमका सन्दर्भमा बिभिन्न विद्वान्हरूका आ-आफ्नै अवधारणा र विश्लेषणहरू हुन सक्छन्। समग्रमा विपद् मानिस लगायतका पृथ्वीमा रहेका प्राणी जगत् र प्रकृतिबीचको अन्तरक्रियाका कारण सृजित परिघटना हो भन्न सकिन्छ। त्यही परिघटनाका कारण मानिस, उसको बासस्थान, जीविकोपार्जनका स्रोत र साधनलगायत अन्य प्राणी जगत्का बासस्थान र जीवन पद्धतिमाथि त्यसको असर पर्दछ।

प्राकृतिक सिद्धान्त र तथ्यका आधारमा भन्ने हो भने त्यस्ता परिघटना अवश्यम्भावी, नियमित र आकस्मिक हुन्छन्। बिभिन्न मानवीय ज्ञान र विवेकका आधारमा ती परिघटनाका जोखिमको न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ। जसबाट पृथ्वीको सतहमा अर्वास्थित मानिस, उसको जीविकोपार्जनका स्रोत, साधनलगायत अन्य प्राणीजगत्को चीर स्थायित्व र अस्तित्वको नियमितता सम्भव हुन सक्छ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थानका विधि, प्रक्रिया र सिद्धान्तहरूको प्रतिपादन गरिएका छन्। नेपाल सरकारको विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले परिभाषित गरे अनुसार 'विपद्' भन्नाले कुनै स्थानमा आपतकालीन अवस्था सिर्जना भई जन वा धनको क्षतिको साथै जीवनयापन र वातावरणमा प्रतिकूल असर पार्ने प्राकृतिक वा गैरप्राकृतिक विपद् सम्भन्नुपर्छ।

माथिको परिभाषाका आधारमा बिभिन्न कारक तत्वहरूबाट सिर्जित विपद्को भिन्दाभिन्दै स्वरूप र उत्पन्न हुन सक्ने सम्भावित कारणको खोजी गर्न एउटा पक्ष हो। अर्को पक्ष कुनै स्थान विशेषमा के-कस्ता सम्भावित जोखिमहरू हुन सक्छन्। तिनले गर्न सक्ने क्षतिको आकलनका आधारमा न्यूनीकरण र ब्यवस्थापनका बिभिन्न चरणहरूको बिषयमा अध्ययन गर्न उपयुक्त देखिन्छ। यही आधारमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनमा तथ्यांक ब्यवस्थापनको बिषयलाई यहाँ प्रस्तुत गर्न खोजिएको छ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थानका विधि, प्रक्रिया र सिद्धान्तहरूका बिषयमा चर्चा गरिँदा

त्यसको मूल पक्ष विपद्सँग सम्बन्धित तथ्यांक र तिनको व्यवस्थापनसँग जोडिएका हुन्छन् । विपद्सँग सम्बन्धित परिघटनाहरू पृथ्वीको कुनै न कुनै स्थान विशेषसँग जोडिएका हुन्छन् । त्यस्ता विपद् घटित स्थानहरूमा अन्य प्राकृतिक तथा मानवीय शक्ति वा कार्यहरूको संयोजन हुन जान्छ । जसका कारण विपद्जन्य परिघटनाका लागि अनुकूल अवस्थाको सिर्जना हुन पुग्छ र घटना घट्छ ।

विपद्को अन्तिम परिणामस्वरूप मानिस आफैं, मानिसका जीविकोपार्जनका स्रोत, साधनलगायत अन्य प्राणी जगत्माथि ठूलो बज्रपात पर्न जान्छ । बिभिन्न स्थान विशेषका प्राकृतिक आयाम र तीनका अवस्थाहरू, मानिसका संख्या र तीनका क्रियाकलापसँग सम्बन्धित तथ्यलगायत विविध तथ्यांकहरूका आधारमा विपद् जोखिमको मात्रा तथा तीव्रतालाई आकलन वा मापन गर्न सकिन्छ । तिनै आकलन वा मापनका आधारमा विपद्को व्यवस्थापनका बिषयमा लेखाजोखा गरेर जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्न सकिन्छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा विपद्सँग सम्बन्धित तथ्यांकको ठूलो भूमिका रहन्छ ।

विपद् जोखिमसँग सम्बन्धित तथ्यांकहरू के-कस्ता हुन्छन् र तिनको संकलन, विश्लेषण र व्यवस्थापन के-कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने बिषय निकै जटिल छ । विपद् जोखिमसँग सम्बन्धित तथ्यांकका किसिमहरूको कुरा गर्दा विपद् जोखिम उत्पन्न हुन सक्ने सम्भावित कारण र तिनका कारक तत्वहरूको बिषयमा जानकार हुनु आवश्यक हुन्छ । विपद् सम्भावित स्थानका आधारमा तथ्यहरूको संकलन गरिँदा निम्न तत्वहरूलाई ध्यान दिनु जरुरी छ ।

- हाल वा बिगतमा भएका विपद्सँग सम्बन्धित घटनाक्रमहरूको विवरण र तिनको वर्गीकरण पहिलो आवश्यकता हो । विपद्को विगतका तथ्यांकका बिषयमा विगतका लेख, आलेख, समाचार तथा नक्सा र मौखिक संस्मरण आदिको अध्ययन र विश्लेषण जरुरी हुन्छ । वर्तमानका विपद्हरू भने स्थलगत अवलोकन, सर्भेक्षण र तिनका समाचार आदिबाट लिन सकिन्छ ।
- यदि भू-भौतिक वा भौगोलिक तथ्यहरूसँग सम्बन्धित विपद् (Geo hazard) भएमा तिनका लागि बिभिन्न तथ्यहरूको आवश्यकता पर्दछ ।
- विपद्का सम्भावित स्थानका भौगर्भिक संरचना (Geological structure) सँग सम्बन्धित तथ्यहरू, भौगोलिक अवस्था सँग सम्बन्धित तथ्यहरू जस्तै उचाई, भिरालोपन, उबड्खावड् (Relief), नदी तथा खोला प्रवाह प्रणाली, माटो, चट्टान र वनस्पति, जलवायुका अवस्था, भू-उपयोग प्रणाली, भौतिक संरचना, मानवीय कार्यकलाप पर्दछन् । यी तथ्यहरूको संकलनमा भौगोलिक सूचना प्रणाली र दूर सम्वेदन प्रणालीबाट संकलित र व्यवस्थापन गरिएका नक्सा, प्रतिबिम्ब (Imageries) को उपयोग आवश्यक हुन्छ । सबै तथ्यहरूको एकिकृत विश्लेषण पनि भौगोलिक सूचना प्रणालीका माध्यमबाट मात्र सम्भव हुन्छ । त्यसकारण विपद्सँग सम्बन्धित तथ्यहरूको विश्लेषणका लागि भौगोलिक सूचना प्रणाली (Geographical Information Systems अर्थात GIS) अनिवार्य हुन्छ ।
- विपद्का सम्भावित स्थानमा भएका जोखिम न्यूनीकरणका लागि भएका प्रयास र व्यवस्थापकीय कार्यहरूको बिबरण स्थलगत सर्भेक्षणबाट उपलब्ध गर्न सकिन्छ ।

- नीति तथा नियमसंग सम्बन्धित तथ्यहरूको संकलन सम्बन्धित कार्यालय तथा विभागहरूबाट उपलब्ध गर्न सकिन्छ ।
- बाह्य तथा आन्तरिक प्रभाव तथा कार्यहरू भएमा तीनको अनुकूल वा प्रतिकूल अवस्थाहरूको बिबरण बिभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय स्रोतहरूबाट उपलब्ध गर्न सकिन्छ । जस्तै दुई भिन्न देशका सिमानामा घट्ने परिघटनाहरू वा सीमा बिहिन विपद्का घटनाहरूको अवस्थाका बिषयमा यसखालका सूचनाको आवश्यकता पर्न सक्छ ।

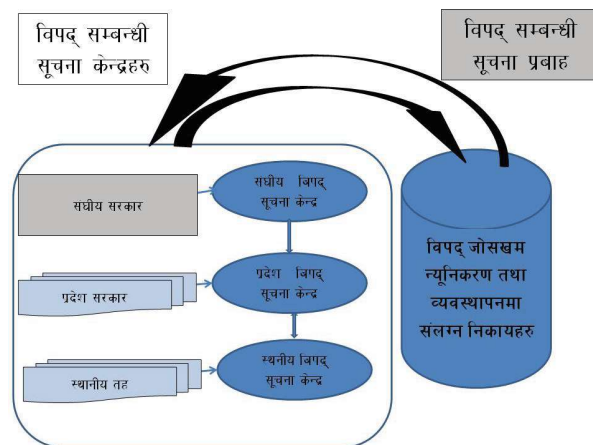
नेपाल सरकारले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन ऐन, २०७४ लागु गरेको छ । त्यस संग सम्बन्धित नियमावली तथा कार्यबिधिले विपद्संग सम्बन्धित तथ्यहरूको ब्यवस्थापन एकिकृत रुपमा कहाँ र कसरी गर्ने भन्ने प्रष्ट पारेका छन् । विपद् व्यवस्थापनका चरणहरूमा के कसरी उपलब्ध गर्ने भन्ने बिषयमा नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालयको विपद् व्यवस्थापन माहाशाखा र विपद् ब्यवस्थापन प्राधिकरण सहितको संयुक्त तत्वाबधानमा ब्यवस्था गरिएका कार्यालयहरू वा संघ संस्थाहरूको जिम्मेवारीमा रहेको छ ।

संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहका सरकारको विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापनका चरणहरूमा रहने भूमिका र कार्यान्वयनको तदारुकतामा तथ्याङ्कको पहुँच के हुन सक्छ भन्ने बिषय आजको व्यवस्थापनको चुनौति हो । यस्ता चुनौतिले विपद्संग सम्बन्धित सूचनाहरूको व्यवस्थापनमा बढी लचिलो, सहजता र उत्तरदयित्व सहितको जिम्मेवारीको खाँचोलाई लक्षित गर्छ । यस्तो खालको ब्यवस्थापन के कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने बिषयमा गहन अध्ययन र छलफलको आवश्यकता छ ।

विपद्संग सम्बन्धित तथ्याङ्कले मानव र वातावरणसंग सम्बन्धित बिबिध आयामहरू समेट्ने हुँदा आफैमा बढी जटिल र सम्वेदनशील पनि हुन्छन् । त्यसकारण ती तथ्याङ्कको संकलन र ब्यवस्थापन सरकार संचालनका स्थानीय, प्रदेश र संघका सरकारको मातहतमा अलग अलग तथा एकिकृत गरी द्वेध अवस्थामा गरिनु पर्छ । कुनै एक निकायले भन्दा बहु निकाय र बहुकेन्द्रबाट गरिदा तथ्याङ्क ब्यवस्थापनमा नियमित परिमार्जन र दीगो हुन सक्छ ।

हरेक स्थानीय तहका सरकारले आफ्नो कार्यलयमा एक विपद् सूचना केन्द्रको अनिवार्यरुपमा स्थापना गरिनु पर्छ । ती सूचनाको ब्यवस्थापन आधुनिक डिजिटल माध्यममा गरी आवश्यक परेको अवस्थामा अत्यन्त छिटो माध्यमबाट प्रशारण तथा आवश्यक पर्ने निकायलाई दिन सक्ने गरी क्षमताको बिकास गरिनु अनिवार्य हुन्छ । त्यसका अतिरिक्त ती स्थानीय तहका व्यवस्थित सूचनाहरू प्रदेश सरकार र संघीय सरकारका सूचना केन्द्र समेतमा प्राप्त गरी तीनको गुणस्तर र यथार्थता मापन गरी केन्द्रीय विपद् ब्यवस्थापनको केन्द्रमा सुरक्षित भण्डारण र ब्यवस्थापन गरिनु अनिवार्य हुन्छ ।

यसरी संकलन भएका तथ्याङ्क आवश्यकता अनुसार सबै निकायमा सहजता पूर्वक उपलब्ध हुन सक्ने प्रबिधिको बिकास गरिनु पर्छ । जसबाट विपद्को अनिश्चित र आपत्कालिन अवस्थामा तथ्याङ्कको संकलन र आवश्यकता पर्ने हुँदा यस्को सहजता आवश्यक हुन्छ । यो सुचना ब्यवस्थापनको प्रारुपलाई चित्र १ मा देखाईएको छ ।

चित्र १, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको सूचना व्यवस्थापन

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक तथ्याङ्क तथा सूचनाको प्रवाह सरकारका विभिन्न तह र त्यस संग संलग्न निकायहरूका बीच दोहोरो प्रणालीमा आधारित हुनु आवश्यक हुन्छ। यस्तो प्रवाहका बीच अन्तरक्रिया र समयको बीच अत्यन्त न्यून अन्तरको आवश्यकता हुनु अनिवार्य मानिन्छ। त्यसकारण ती सूचनाको व्यवस्थापन संग सूचना प्रणालीको आधुनिक प्रविधिहरूको उच्चतम प्रयोग गरिनु अनिवार्य हुन्छ। यसका लागि आवश्यक जनशक्ति पनि सक्षम, क्रियाशील र विपद्संग सम्बेदनशील हुनु अनिवार्य हुन्छ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा आधुनिक विज्ञान तथा प्रविधिसंग अत्यन्त निकट रहेर कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ। भौगोलिक सूचना प्रणाली (GIS), दूर सम्बेदन प्रणाली (Remote Sensing), Global Positioning System र Drone जस्ता आधुनिक सूचना संकलन र व्यवस्थापन गर्न सक्ने प्रविधि र तीनको प्रवाहमा चुस्त र छिटो गर्ने इन्टरनेटमा आधारित webGIS, जस्ता सूचना प्रविधिको उपयोग अनिवार्य रहन्छ।

हाम्रो जस्तो अति जटिल भूधराताल भएको देशमा विपद्संग सम्बन्धित तथ्याङ्क तथा सूचना संकलन अति जटिल तथा बढी समय र खर्च लाग्ने गर्छ। त्यस कारण देशले हरेक दशबर्षमा गरिने जनगणनामा हरेक घरको स्थलगत अवस्थिति मात्र लिने प्रणालीको अवलम्बन गरेमा विभिन्न विपद्का घटनामा कुन घर प्रभावित भएको छ। त्यो घरको अवस्थिति कहाँ रहेको छ? त्यसमा कती जना बसोबास गरेका छन्? ती घरमा बालबालिका, महिला, असक्त कति जना छन्? भन्ने जस्ता सूचना सिधै जनगणनाको डाटाबेसबाट सम्बन्धित निकायले छिटो उपलब्ध गर्न सक्ने सम्भावना रहन्छ। त्यसकारण स्थलगत सूचना संकलन गर्ने प्रणाली हाल आफैमा निकै कम खर्चिलो सरल भएको अवस्थामा विपद् व्यवस्थापनलाई ध्यानमा राखेर कम्तिमा दशबर्षे जनगणनामा संलग्न गर्नु आजका आवश्यकता हुनेछ।

विपद् ब्यवस्थापन सम्बन्धी नीतिगत ब्यवस्था र स्थानीयकरणको आवश्यकता

- विष्णु प्रसाद तिमिल्सिना

विश्व भूगोलमा नेपाल सानो देश भए पनि प्राकृतिक सम्पदा र विविधताको दृष्टिले धनी र सुन्दर छ । तर भौगर्भिक रुपमा गतिशिलपर्वत श्रृखला तथा कमजोर भौगोलिक वनावटका कारण भौगर्भिक तथा जलवायुजन्य प्रकोपबाट नेपाल पिडीत वन्दै आएको छ । जलवायु परिवर्तन, वायु प्रदुषण, अव्यवस्थित शहरीकरण र जोखिम असंवेदनशील विकासका कार्यहरूले गर्दा विपद् संकटासन्नतामा अभ्र वृद्धि भइरहेको छ । नेपाल भूकम्प, जलवायु परिवर्तन र जल उत्पन्न प्रकोपको दृष्टिले उच्च जोखिम र बहुविपद्को जोखिका दृष्टिले विश्वमा २० औं स्थानमा रहेको छ ।

पछिल्लो चरणमा कोभिड-२०१९ महामारीले हजारौ मानिसहरूको ज्यान लिइरहेको छ । यसलाई नियन्त्रण गर्न उपयुक्त सहज विकल्प हालसम्म पहिचान हुन सकेको छैन । यसले निम्ताएको वन्दावन्दी, सडडाउन, कर्फ्यू र पालना गर्नु मापदण्डहरूले विश्व समुदायले नै नयाँ ब्यवस्थापनको चुनौती सामना गर्नु परिरहेको छ । हरेक व्यक्तिले आफ्ना विगतका दिनचर्यामा परिवर्तन गर्दै कोभिडसंग जुद्धै बाँच्नुपर्ने वाध्यता छ । यस्ता महामारीले नेपाल जस्तो विकासोत्मुख मुलुकले अकल्पनिय चुनौति सामना गर्नु पर्ने भएकोछ ।

विपद्को सामना गर्नु नेपाल र नेपालीको नियति वनेको छ । विपद्ले जनजीवन नै तहसनसह तुल्याउने भएकोले विपद् ब्यवस्थापन मानव जीवनसंग जोडिएको मानवअधिकार र मानवताबादको बिषय समेत हुन गएको छ । यसले आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक रुपमा पार्ने प्रभावका कारण यसका हरेक क्रियाकलापहरू मानव अधिकार र मानविय मूल्य मान्यतासंग सरोकार रहने गर्दै आएका छन् । त्यसैले विपद् ब्यवस्थापनको कार्यमा नीतिगत ब्यवस्था र कार्यान्वयनको पक्षमा उच्च प्राथमिकतामा राख्नु नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह र हरेक नेपालीको दायित्व रहन गएको छ ।

नीति तथा कानूनी ब्यवस्थाहरु

नेपालको संविधान, २०७२: नेपालको संविधान, २०७२ हरेक नागरिकलाई सम्मानपूर्वक वाँच्ने हक स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक र नागरिकलाई उपयुक्त आवासको हक सम्बन्धि ब्यवस्था गरि विपद् जोखिमबाट सुरक्षित रहेको महसुस हुने गरि निर्धक्क रूपमा स्वच्छ तथा स्वस्थ वातावरणमा मानव मर्यादापूर्वक वसोवास गरि जीवन जीउन पाउने प्रत्येक नेपाली नागरिकको मौलिक अधिकारको रूपमा ब्यवस्था गरेको छ। संविधानको राज्यको नीति तथा निर्देशक सिद्धान्तमा नागरिकको जीउधन र समानताको संरक्षण गर्ने उल्लेख छ। त्यस्तै राज्यको प्राकृतिक स्रोतसाधन संरक्षण संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीति मा देहाय वमोजिम उल्लेख छ।

- प्राकृतिक स्रोतसाधनको संरक्षण संवर्द्धन र वातावरण अनुकूल दिगो रूपमा उपयोग गर्ने ।
- जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र नदीको ब्यवस्थापन गर्दै दिगो र भरपर्दो सिँचाइको विकास गर्ने ।
- वातावरणीय स्वच्छतासम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक एवं भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वन, वन्यजन्तु, पक्षी, वनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन र दिगो उपयोग गर्ने
- नकारात्मक वातावरणीय प्रभाव निर्मूल वा न्यून गर्न उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।
- वातावरण संरक्षणमा पूर्वसावधानी र पूर्वसूचित सहमतिजस्ता पर्यावरणीय दिगो विकासका सिद्धान्त अवलम्बन गर्ने ।
- प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्व सूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवं पुनर्स्थापना गर्ने ।

संविधानको अनुसूचिबाट विपद् ब्यवस्थापन सम्बन्धि अधिकारलाई स्थानीय तहको एकल तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साँझा अधिकारको सूचिमा ब्यवस्था गरि तिनै तहका सरकारलाई जिम्मेवार बनाएको पाइन्छ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापन ऐन २०७४ : विपद् ब्यवस्थापनका क्षेत्रमा क्रियाशील संघसंस्था र अभियन्ताहरूको लामो समयदेखिको निरन्तर वकालत र पैरवीको फलस्वरूप अधिकारमुखी अवधारणामा आधारित छ। ऐनका मुख्य प्रावधान निम्न वमोजिम रहेका छन्।

- संघ र प्रदेशमा परिषद र कार्यकारी समिति र जिल्ला तहमा जिल्ला विपद् ब्यवस्थापन समिति र स्थानीय तहमा स्थानीय विपद् ब्यवस्थापन समितिहरूको गठन
- प्राधिकरणको स्थापना तथा सञ्चाल
- विशेषज्ञ समितिको गठन
- संकटग्रस्त क्षेत्रको घोषणा गर्न सक्ने
- सुरक्षा निकाय, सार्वजनिक संस्था र व्यावसायिक प्रतिष्ठानको भूमिका बारे स्पष्ट प्रावधान,
- कसुर तथा दण्डको ब्यवस्था,
- विपद् ब्यवस्थापन कोषको ब्यवस्था,

- आवधिक प्रतिवेदनको अनिवार्यता,
- राहतको न्यूनतम मापदण्डको ब्यवस्था,
- तत्काल राहत सामाग्री खरिद तथा निर्माण कार्य गर्न सक्ने ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा ब्यवस्थापनको समग्र मामिलालाई समेटिएको ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४: यस ऐनले स्थानीय पालिकाहरूलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण र ब्यवस्थापन सम्बन्धि निम्न बमोजिमका काम, कर्तव्य र अधिकार प्रदान गरेको पाइन्छ ।

- नीति, कानुन, मापदण्ड, योजनाको कार्यान्वयन, अनगुमन र नियमन गर्ने,
- विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना, पूर्वसूचना प्रणाली, खोजी तथा उद्धार, राहत सामग्रीको पूर्व भण्डारण, वितरण र समन्वय गर्ने,
- तटबन्ध, नदी र पहिरोको नियन्त्रण तथा नदीको ब्यवस्थापन र नियमन गर्ने,
- विपद् जोखिम क्षेत्रको नक्सांकन तथा बस्तीहरूको पहिचान र स्थानान्तरण गर्ने,
- संघ, प्रदेश र स्थानीय सामाजिक संघसंस्था तथा निजी क्षेत्रसँग सहयोग, समन्वय र सहकार्य गर्ने,
- विपद् ब्यवस्थापन कोषको स्थापना तथा सञ्चालन र स्रोत साधनको परिचालन गर्ने,
- स्थानीयस्तरका आयोजनाको निर्माण कार्यान्वयन, अनगुमन र नियमन गर्ने,
- विपद्पश्चात् स्थानीयस्तरको पुनर्स्थापना र पुनर्निर्माण गर्ने,
- विपद्सम्बन्धी तथ्यांक ब्यवस्थापन र अध्ययन अनसुन्धान गर्ने,
- स्थानीय आपत्कालीन कार्य सञ्चालन प्रणाली गर्ने,
- समुदायमा आधारित विपद् ब्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यक्रमको सञ्चालन गर्ने,
- आपत्कालीन स्वास्थ्य तथा महामारी नियन्त्रण योजना र कार्यान्वयन गर्ने
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण, स्थानीयस्तरको वातावरणीय जोखिम न्यूनीकरण गर्ने
- जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, विपद् जोखिम संवेद्य यातायात प्रणालीको प्रवर्द्धन गर्ने
- भवन निर्माणसम्बन्धी मापदण्ड पालना गराउने

विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति, २०७५

विपद्बाट व्यक्तिको जीवन तथा सम्पत्ति, स्वास्थ्य, जीविकोपार्जन तथा उत्पादनका साधनहरू, भौतिक एवं सामाजिक पूर्वाधार, सांस्कृतिक एवं वातावरणीय सम्पदामा हुने क्षतिको उल्लेख्य रूपमा कम गर्नु नीतिको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । नीतिका अन्य उद्देश्यहरू रहेका छन् ।

- बुझाइ अभिवृद्धि गर्ने तथा सबै तह र वर्गमा विपद् जोखिमसम्बन्धी जानकारीको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- विपद् जोखिम शासनको सुदृढीकरण गर्ने ।
- जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका क्रियाकलापसँग एकीकरण गर्दै समग्र विकास प्रक्रियामा मूल प्रवाहीकरण गर्ने ।

- सार्वजनिक तथा निजी लगानी वृद्धि गरी उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्ने ।
- विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको सुदृढीकरण तथा बहुप्रकोप पूर्वसूचना प्रणालीको विकास एवं विस्तार गरी विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यलाई प्रभावकारी बनाउने ।
- 'अभ्र राम्रो र अभ्र बलियो' अवधारण अनुरूप विपद् पश्चात्को पुनर्लाभ, पुनर्स्थापना र पुनर्निर्माण गर्ने ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन रणनीतिक कार्ययोजना (२०७५-२०८७): सेन्डाई कार्यढाँचा (२०१५-२०३०) ले राखेका प्राथमिकता क्षेत्रहरू र लिएका लक्षहरू हासिल गर्ने उद्देश्यले नै सोही वमोजिमको नेपालले यो रणनीतिक कार्ययोजना तर्जुमा गरेको पाइन्छ । रणनीतिक योजनाले निम्न वमोजिम राष्ट्रिय लक्ष्य लिएको पाइन्छ

- मृत्युदर उल्लेख्य मात्रामा कम गर्ने ।
- विपद्बाट प्रभावित व्यक्तिहरूको संख्या उल्लेख्य मात्रामा कम गर्ने ।
- विपद्को कारण हुने प्रत्यक्ष आर्थिक क्षतिलाई उल्लेख्य रूपमा कम गर्ने
- विपद्ले पुऱ्याउने क्षति र अवरोध उल्लेख्य रूपले कम गर्न उत्थानशीलता विकास गर्ने
- प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीति तथा कार्ययोजना तयार गर्ने ।
- बहुप्रकोप पूर्वसूचना प्रणाली र विपद् जोखिम सूचना तथा आंकलनको उपलब्धता र पहुँचमा उल्लेख्य वृद्धि गर्ने ।

यि लक्ष हासिल गर्न बुझाईमा एकरूपता ल्याउने, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको सुदृढीकरण गर्ने, बृहत्तर जोखिम जानकारीमा आधारित निजी तथा सार्वजनिक लगानी प्रवर्धन गर्ने, प्रभावकारी विपद् प्रतिकार्य र पुनर्लाभ, पुनः स्थापना तथा पुनः निर्माणमा 'अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण'का लागि विपद् पूर्वतयारीको सुदृढीकरण गर्ने रणनीति लिएको छ ।

जलस्रोत ऐन, २०४९: जलस्रोतको उपयोग गर्दा भू-क्षय, बाढी, पहिरो वा यस्तै अरू कारणद्वारा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर नपर्ने गरी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन नीति, २०७२: बाढी, पहिरो जस्ता जल उत्पन्न प्रकोपहरूको संरचनागत तथा गैर संरचनागत प्रविधिबाट रोकथाम गरी सो बाट हुन सक्ने जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्न र नदी, जलाधार क्षेत्र तथा जलजन्य पर्यावरणको संरक्षण गरी प्राकृतिक श्रोत साधन एवं खानेपानी, जलपरिवहन, सिंचाई, स्थल यातायात आदि जस्ता पूर्वाधारका उपयोगितालाई दिगो बनाउने उद्देश्य नीतिले लिएको छ ।

कृषि विकास रणनीति (२०७२-२०९२): जलवायु परिवर्तन र विपद् उत्थानशिल बनाउन मौसम तथा जलवायु पूर्वसूचना प्रणालीको स्थापना, सुख्खा र पानी खप्न सक्ने जातको अनुसन्धान, किसान कल्याणकारी कोषको स्थापना, कृषि बीमाको प्रवर्द्धन, खाद्य, बिउ र स्याउलाको भण्डारण व्यवस्था, पूर्वतयारी र प्रतिकार्य कोषको स्थापना आदि क्रियाकलापहरूलाई यो नीतिले प्राथमिकतामा राखेको छ ।

भवन ऐन, २०५५: भूकम्प, आगलागी तथा अन्य दैवी प्रकोपबाट भवनहरूमा पर्न सक्ने क्षतिलाई यथासम्भव कम गर्न भवन निर्माण कार्यलाई नियमित गराउन भवन निर्माण ब्यवस्था सूदृढीकरण समिति गठनको ब्यवस्था ऐनमा गरिएको छ ।

नेपाल सडक सूरक्षा कार्ययोजना (२०७०-२०७७): सूरक्षित सडक पूर्वाधार र सेवाहरूको ब्यवस्था तथा दूर्घटना पश्चात प्रभावकारी प्रतिकार्य मार्फत जनधन तथा आर्थिक क्षति कम गर्ने यो नीतिले सौँच राखेको छ । सडक सूरक्षा ब्यवस्थापन, सूरक्षित सडक तथा आवागमन, सूरक्षित सवारी साधन, सूरक्षित सडक प्रयोगकर्ता र दूर्घटना पश्चात प्रतिकार्य जस्ता पाँच आधार स्तम्भहरू अन्तर्गत बिभिन्न क्रियाकलापहरू तय गरेको छ ।

राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७१: जलवायू परिवर्तनबाट पर्ने स्वास्थ्य सम्बन्धी नकारात्मक असरको सम्बोधनका लागि समष्टिगत ब्यवस्थापन गर्न राष्ट्रिय संजाल तथा संयन्त्र एवं अवसरको समूचित प्रयोग गर्दै बहूपक्षीय कार्ययोजना बनाई सरोकारवाला सम्पूर्ण निकायसँग सहकार्य गर्ने एवं पशूपक्षी तथा कीटहरूबाट मानिसमा सर्ने रोगहरूको ब्यवस्थापनका लागि सरोकारवाला निकायहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्यको समूचित ब्यवस्था गर्ने नीतिले उद्देश्य लिएको छ ।

राष्ट्रिय पूनर्निर्माण तथा पूनर्स्थापना नीति, २०७२: गोर्खा भूकम्प, २०७२ पश्चात सोबाट प्रभावितहरूको पूनर्लाभ, पूनर्निर्माण र पूनर्स्थापना कार्यको लागि नीतिगत मार्गदर्शन गर्नका लागि राष्ट्रि पूनर्निर्माण तथा पूनर्स्थापना नीती २०७२ तर्जुमा गरिएको हो ।

राजनीतिक दल सम्बन्धि ऐन, २०७३

यस ऐनको दफा २०(ठ) मा राजननीतिक दलको काम कर्तव्य भित्र विपद्जोखिम न्यूनीकरण शिक्षा अभियान सञ्चालन गरि पूर्व तयारी कार्यमा सहयोग पून्याउने भनि उल्लेख गरि राजनीतिक दलको दायित्व रहन गएको छ । नेपालमा राजनीतिक दलहरूको केन्द्र देखि जिल्ला, पालिका, वडा टोल सम्म संगठनात्मक संरचना रहेको पाइन्छ ।

स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तर्जुमा निर्देशिका २०७४ : विपद् तथा जलवायुजन्य जोखिम ब्यवस्थापनका कार्यलाई संस्थागत गरी विपद् उत्थानशील समुदायको निर्माण गर्न स्थानीय तहका आवधिक र वार्षिक कार्यक्रममा समेत मूलप्रवाहीकरण गरी दिगो विकास गर्ने उद्देश्य निर्देशिकाले लिएको छ ।

उद्योग नीति, २०६७: उद्योग व्यवसायमा आगलागीबाट हुने जोखिम कम गर्न स्थानीय गाउँ/नगरपालिकासँगको समन्वयमा औद्योगिक क्षेत्र र कोरिडोरमा आधुनिक बारूण यन्त्रको ब्यवस्था गर्ने तथा कुनै प्राकृतिक विपत्ति र सामाजिक सेवामा उद्योगले दिने अनुदान वा सहयोगमा आय कर छुट दिने ब्यवस्था उद्योग नीति, २०६७ मा गरिएको छ ।

पन्ध्रौं योजना (२०७६-२०८०): आधारपत्रले निम्न वमोजिन उदेश्य राखेको पाइन्छ ।

- विपद् उत्थानमैत्री शासन पद्धतिको सुदृढीकरण गर्नु ।
- तीन तहमा बहुप्रकोप जोखिम नक्साङ्कन/सूचनामा आधारित विपद् जोखिम पूर्वानुमान, पूर्वतयारी, प्रतिकार्य र पुनर्लाभ सम्बन्धी क्षमता विकाससँगै विपद् जोखिम संवेदनशील योजना तथा पूर्वाधार निर्माण प्रक्रिया सुनिश्चित गर्नु ।
- सार्वजनिक, निजी तथा सामुदायिक लगानी बृद्धि गरी समुदाय स्तरदेखि नै उत्थानशील अभिवृद्धि गर्नु ।
- बृहद सहभागिता सुनिश्चित गरी सचेतना अभिवृद्धि गर्दै विपद् पश्चात पुनर्निर्माण, पुनर्लाभ, पुनर्स्थापना, नवनिर्माण कार्यलाई सवल र उत्थानशील बनाउनु ।

स्थानीयकरणको आवश्यकता

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन क्षेत्रमा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा भएका प्रयासहरू, घोषणापत्र, प्रतिवद्धताहरू तथा मानवतावादी मापदण्डहरूलाई राष्ट्रिय तथा स्थानीय तहका नीति, कानून, कार्यक्रम र बजेट तर्जुमाका माध्यमद्वारा सम्बोधन गर्नु र ति व्यवस्थाहरूका प्रत्यक्ष लाभ स्थानीय तहका समुदाय स्तरसम्म पुऱ्याई तिनको विपद् सामना गर्न सक्ने क्षमतामा अभिवृद्धि गरि सुरक्षित समुदाय निर्माणमा योगदान गर्नु नै विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको स्थानीयकरण हो । विपद् व्यवस्थापनका क्षेत्रमा अन्तराष्ट्रिय प्रतिवद्धता वमोजिम राष्ट्रिय रुपमा थुप्रै नीति कानून, प्रतिवद्धताहरू जारी भैसकेका छन् । तर विपद्को सामना गरिरहेका वास्तविक समुदायका मानिसहरू उक्त व्यवस्थाहरूका सम्बन्धमा अनविज्ञ हुने गरेको पाइन्छ । त्यसैले बनेका नीति कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि बुझाईमा नै एक रुपता ल्याउनु आवश्यक देखिन्छ । यसका लागि स्थानीय भाषा, संस्कृती नबुझेका अन्तराष्ट्रिय दात्र संस्था र राष्ट्रिय संस्थाहरू समेत वाधकको रुपमा रहेको पाइन्छ । यस्ता सबै प्रकारका अवरोधहरूलाई निस्तेज गरि समुदायले सामना गर्नु पर्ने विपद् व्यवस्थापन चक्रका निदृष्ट सबै क्रियाकलापहरूलाई समुदायबाट नै व्यवस्थापन गर्ने सक्ने गरि सक्षम बनाउनु नै नेपालको सन्दर्भमा स्थानीयकरणको मूल मर्म हो ।

यसका लाग सुरक्षित समुदाय निर्माणका लागि आवश्यक सबै प्रकारका उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने र अवरोधहरूलाई हटाउन आवश्यक छ । त्यसैले स्थानीयकरणको उदेश्य प्राप्ती गर्न विपद्को वास्तविक रुपमा सामना गर्नु पर्ने स्थानीय समुदायलाई आवश्यक पर्याप्त श्रोत साधनको व्यवस्थापन सहित आवश्यक नीतिगत, संरचनागत, योजना, कार्यक्रम र बजेट व्यवस्थापनका साथै प्रत्येक कार्यक्रम चक्रमा उनिहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता महत्वपूर्ण हुन्छ । स्थानीय तह र स्थानीय संस्था तथा सरोकारवालाहरूसंगको साभेदारी, तिनको क्षमता विकास र सक्रियताबाट मात्र विपद् व्यवस्थापन जस्तो मानविय कार्यमा योगदान पुन सक्दछ ।

अर्को तर्फ विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रका साभेदारी स्थानीयकरणको सवाल पनि त्यक्तिकै महत्वपूर्ण छ । ग्लोवल फन्ड लगायतका अन्तराष्ट्रिय दात्र निकायबाट प्राप्त हुने सहयोग र राष्ट्रिय स्तरका श्रोतहरू

अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था, राष्ट्रिय संस्था, क्षेत्रीय संस्था हुँदै उनिहरूकै संयन्त्रबाट प्रभावित समुदाय सम्म पुग्दा सहयोगको परिणाम नगन्थ रूपमा पुग्न जाने अवस्था रहदै आएकोछ । त्यसैले विपद् ब्यवस्थापन सम्बन्धमा नीति संरचना साधन श्रोत प्रविधिहरू अधिकतम परिमाणमा स्थानीय समुदायसम्म पुऱ्याउनु भन्ने मान्यताकासाथ उत्थानशील समुदायको निर्माणका लागि स्थानीयकरणको मुद्दा पहिलो र आवश्यक शर्तको रहेकोले स्थानीयकरण सम्बन्धी राष्ट्रिय मार्गदर्शनको तर्जुमा आवश्यक भइसकेको छ ।

निष्कर्ष

प्रकोप नेपाल र नेपालीको लागि एउटा एउटा चुनौति हो । तर विपद्को अवस्था ननिमित्तओस भन्ने तर्फ हाम्रा क्रियाकलापहरू परिलक्षित हुनु पर्छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र पुननिर्माण पुनस्थापन नवनिर्माण तथा पुनर्लाभका कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्छ । विपद् जोखिमबाट सुरक्षित समुदायको निर्माणका लागि हामीले गर्ने हरेक विकासका गतिविधिहरूमा विपद् जोखिमको आँखाबाट दिगो उपयोगलाई महत्वका साथ हेर्नुपर्छ । अन्तराष्ट्रिय प्रतिवद्धता तथा घोषणाहरू अनुकूल राष्ट्रिय तथा स्थानीय तहहरूमा नीति तथा कानूनहरूको तर्जुमा र संरचनाहरूको निर्माण गर्ने र समय सापेक्ष परिमार्जन समेत गर्दै समेत जानुपर्छ । आजको मुल सवाल भनेको भएका नीति तथा कानून प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवारीमा रहेकाहरूलाई जिम्मेवार बनाउनु र नीति कार्यक्रम तथा श्रोतको स्थानीयकरण गर्नु नै हो । यसैले विपद् ब्यवस्थापनको परिक्षण (disaster auditing) तथा विपद् सुशासन (Disaster Governance)को मुद्दा प्रमुख रूपमा सम्बोधन हुन आवश्यक छ ।

विपद्पीडितलाई दिइने नगद सहायताको परिदृश्य

- दीनानाथ भण्डारी

विपद् परेकाहरूलाई सहायता गर्ने चलन परापूर्वकाल देखिको हो । विपद् जसलाई पनि पर्न सक्छ, अरुलाई दुःख पर्दा सहयोग गर्यो भने आफुलाई सङ्कट पर्दा पनि पाउन सकिन्छ वा सेवा गर्यो भने धर्म हुन्छ भन्ने विश्वास समाजमा संस्थागत हुँदै गएको पाइन्छ । चेतना बढ्दै जाँदा दुःखमा परेकालाई निःस्वार्थ सहायता गर्नु मानवीय कर्तव्य हो भन्ने मान्यता स्थापित हुँदै आएको छ ।

मानवीय सहायता नै प्रमुख ध्येय राखी रेडक्रस लगायतका गैरसरकारी संस्थाहरूको स्थापना र बिस्तार भएपछि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमै सङ्गठित रूपमा संस्थागत विकास हुँदै गएको हो । संयुक्त राष्ट्र संघका मानवीय सहायता संस्थाहरू बिस्तार भएपछि यसमा थप नीतिगत, कानुनी, प्रकृया, मापदण्ड र अभ्यासहरू संस्थागत हुँदै आएका छन् । अहिले प्रायः सबै देशहरूमा विपद् उद्धार तथा पीडितलाई दिइने सहायता सम्बन्धी कानुन र मापदण्ड छन् ।

मानवीय सहायताको परिभाषा र कामको दायरा फराकिलो हुँदै गएको छ । मानवीय तथा जिविकोपार्जन सहायतामा खाद्य तथा गैरखाद्य सामग्री, भौचर र नगद दिने प्रचलन छ । बजार र प्रविधिमा पहुँच बढेपछि मानवीय सहायतामा पनि सुधार हुँदै गएको छ । समुदायमा गरिने गरीबी निवारण सम्बन्धी परियोजनाहरू र मानवीय सहायताका कामहरूबाट एकआपसमा आदानप्रदान गर्न सकिने धेरै सिकाइ र अनुभव हासिल भएका छन् । जस्तो कि मानिसहरूका आवश्यकता फरक हुन्छन् र एकै खालको सामग्री, प्रविधि वा तालिमबाट उनीहरूको जीविकामा सुधार नहुन सक्छ ।

मानवीय सहायताका जटिलता र चुनौती पार लाउने प्रयासहरू

मानवीय सहायता एक जटिल र चुनौतीपूर्ण काम हो । सहायता परिचालन गर्दा सहायता दिने, जम्मा

गर्नेदेखि त्यसलाई सम्बन्धित पीडितसम्म पुर्याउन कैयौं खुडकिला पार गर्नु पर्ने हुन्छ । सहायता संस्थाहरूको सञ्चालन खर्च महङ्गो हुन्छ । विपद्का कारण यातायात तथा अन्य संरचनामा भएका क्षतिका कारण ढुवानी, सहायताकर्मीहरूको परिचालन, सामग्रीको मुल्य महङ्गो हुन जान्छ । दाता, सहयोगी संस्था र सहायता पुग्ने देशका नीति र शर्तहरूको पालना, बिभिन्न माध्यमद्वारा सहायता पठाउनु पर्ने अवस्था, सहायता सामग्रीको पारवहन ब्यवस्थापन आदिमा धेरै समय र धन खर्च हुन्छ । जसबाट मानवीय सहायता मुहानमा एकदम धेरै भए पनि पीडितसम्म पुग्दा थोरै हुन्छ । दाताले दिएको कूल सहायताको निकै कम अंश मात्र पीडितहरूसम्म पुग्छ । त्यो पनि समयमा पुर्याउन कठिन हुन्छ ।

यी चुनौतीलाई आत्मसात गर्दै सन् २०१६ मा १८ दाता राष्ट्र र १६ मानवीय सहायतामा काम गर्ने संस्थाहरूले सहायताको कम्तिमा २५ प्रतिशत सोभै स्थानीय र राष्ट्रिय सहायताकर्मीसम्म पुर्याउने संयुक्त प्रतिवद्धता गरेका थिए । 'ग्राण्ड बार्गेन' नाम दिइएको उक्त संयुक्त प्रतिवद्धता-पत्रमा मानवीय सहायतामा नगदको प्रयोग बढाउने र नगदमा आधारित सहायता कार्यक्रमको प्रबर्द्धन गर्ने, मुल्याङ्कन र परियोजना ब्यवस्थापनमा हुने अनावश्यक दोहोरोपन हटाउने, सहायतामा दाताका शर्त, बन्देज र तोक कम गरी लचिला प्रावधान राख्ने जस्ता १० बिषय समावेश छन् ।

विश्वका बिभिन्न देशमा गरिएका मानवीय सहायताका अनुभव, वैज्ञानिक अनुसन्धान एवं विश्लेषणबाट विशेषअवस्था बाहेक मानवीय सहायता नगदमा दिनु उपयुक्त हुन्छ भन्ने निष्कर्ष छ । नगदमा राहत दिँदा दिने र लिने दुबैलाई कम खर्चिलो, प्रापकले उनको आवश्यकता बमोजिमका सामग्री किन्न सक्ने, स्थानीय उत्पादन, बजार र जिविकोपार्जनमा सहयोग पुग्ने साथै पाउनेको आत्मसम्मानमा कुनै आँच नआउने सकारात्मक पक्षहरू पाइएका छन् । अर्कोतर्फ, नगद दिँदा पाउनेले उचित सामग्री वा सेवामा नभई अन्यत्र खर्च गर्नसक्ने, कम गुणस्तरको खाद्यान्न वा सामग्री किन्ने, गरीबहरू ऋणमा परेका भए साहुले नैलिने जस्ता जोखिम ख्याल गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

बिभिन्न देशमा गरिएका अभ्यास साथै बिद्वानहरूका विश्लेषण अनुसार समुदायको परिवेश र बजार अवस्था हेरी नगद र सामग्रीको अनुपात निर्धारण गर्न पनि सकिन्छ । फरक फरक किसिमका सामग्री आवश्यकता भएका समुदाय, बजार अवस्था सुचारु भएको अवस्था एवं समुदायको जिविकोपार्जन पुनरुत्थान कार्यक्रममा नगद सहायता उपयुक्त हुने सुभाब पाइन्छन् । अक्सफाम लगायतका संस्थाहरूले बजार ब्यवस्था कमजोर भएका समुदायमा समेत सहकारी र निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरी नगद प्रवाह गर्न सकिने, व्यापारीहरूसँग सहकार्य गरी विपद्बाट तहसनहस भएका स्थानीय बजार पुनरुत्थान गर्न सकिने सफल अभ्यास गरेका छन् । बिभिन्न परीक्षण र अन्वेषणहरूबाट नगद प्रवाह गरी गरिने मानवीय सहायतामा देखिएका समस्याको समाधान निकाल्न सकिन्छ ।

स्थानीय परिवेश र सहायताको उद्देश्य अनुसार नगद प्रवाहका बिभिन्न ढाँचा अपनाउन सकिन्छ । यी ढाँचाहरूमा सशर्त, निःशर्त वा मिश्रित तरिका अपनाएर सहायता गर्न सकिन्छ । जस्तै:- लक्षित कामका लागि विपद्पीडितलाई सोभै नगद दिन सकिन्छ । ग्राहीले उनीहरूकै लागि पूर्वनिर्धारित काम गरे पछि नगद

दिने तरिका पनि अपनाउन सकिन्छ । नगद दिँदा कुनै जोखिम हुने भए उनीहरूलाई चाहिने सामान किन्न भौचर दिन सकिन्छ । पाउनेहरूको बैङ्क खाता छ भने उनीहरूको खातामा रकम जम्मा गरिदिन सकिन्छ । अहिले धेरै ठाउँमा विद्युतीय माध्यमबाट पनि नगद प्रवाह गर्न सकिन्छ ।

नेपालमा विपद्सहायतामा नगद दिने अभ्यास

ब्रम्हशमशेरको पुस्तक नेपालको महाभूकम्प मा उल्लेख भए अनुसार सम्बत् १९९० सालको भूकम्पमा 'भूकम्प-पीडितोद्धारक-फण्ड' स्थापना गरी यसबाट बिग्रेको घर बनाउन नसक्नेलाई बकस दिने, खान नपाउनेलाई सिधा दिने, बाटो बनाउने, भत्केका घर पञ्छाउने जस्ता कामको लागि ज्याला दिने साथै घर पुनर्निर्माणका लागि सापटी दिने लगायतका काममा नगद दिइएको थियो ।

२०३९ सालमा दैवीप्रकोप उद्धार ऐन लागु भएपछि विपद्उद्धार र राहतमा राज्यको जिम्मेवारी र दायित्व स्थापना भयो । त्यस यताका बिभिन्न घटना अनुभवबाट विपद्पीडितलाई सामग्री एवं नगद सहायता गर्ने सम्बन्धी सिकाइहरू भएका छन् ।

२०७२ सालको भूकम्पमा घटनाको एक हप्ता पछि एक महिनासम्म खाद्यान्न, आपतकालीन आश्रय र अन्य आवश्यकता पूर्तिका लागि नेपाल सरकार साथै अन्तर्राष्ट्रिय सहायता संस्थाहरूले नगद प्रवाह गरेका थिए । पीडितहरूका बारेमा यथार्थ बिस्तृत जानकारी र राहत सहायता दिने चुस्त संयन्त्रको अभावमा बिभिन्न चुनौती भएता पनि संस्थाहरूले समुदायमा कामका लागि नगद जस्ता योजना चलाएर प्रभावितहरूलाई नगद प्रवाह गरेका थिए ।

बिगत केही दशकमा गैससहरूले बिभिन्न देशमा सञ्चालन गरेका सामुदायिक विकास परियोजनामा अवलम्बन गरेका कामका लागि खाद्यान्न, बालबालिकाको शिक्षा वा पोषणका लागि नगद, भौचर जस्ता अभ्यासहरूबाट मानवीय सहायता नगदमा दिँदा हुने प्रभावकारीता र अपनाउनु पर्ने विधिहरू, ख्याल गर्नुपर्ने सवालहरू, नगद सहायता दिन उपयुक्त अवस्था र सहायता ढाँचाका बारेमा ज्ञान र अनुभव हासिल भएको छ ।

नेपाल सरकारले प्रकोपमा परी मृत्यु भएकाका परिवारलाई दिने राहत र सम्पत्ति नोक्सान भई तत्कालको गुजारा चलाउन परिवारलाई दिइने राहतको मापदण्ड बनाएको छ । विपद्पीडित उद्धार र राहतसम्बन्धी (सातौँ संशोधन) मापदण्ड, २०७७ को दफा २ (क) र (ख) मा नगद सहायता प्रदान गरिनेछ । सम्भव भएसम्म यस्तो सहायता तत्काल घटनास्थलमा उलपब्ध गराउने । भन्ने ब्यवस्था छ । सरकारले यो राहत प्रमुख जिल्ला अधिकारी मार्फत् प्रदान गर्दछ ।

नेपालमा नगदमा आधारित मानवीय सहायता परिचालनका चुनौतीहरू

सम्बत् १९९० को भूकम्प पछि स्वदेशी धन, शिप र जनशक्ति परिचालन गरी आफ्नै बुतामा विपत्तिको सामना गरिएको थियो । तर, आजभोलि स-साना घटनामा पनि बिदेशी संघसंस्थासँग सहयोग माग्ने गरेको

पाईन्छ । राजनीतिक दल, कर्मचारी, समुदाय सबैको धारणा सबैखाले प्रकोपको सामना गर्न बाहिरी सहयोग नै चाहिन्छ भन्ने हुँदै गएको छ ।

अर्कोतर्फ, नेपालमा गैससहरूले सञ्चालन गर्ने बैदेशिक सहायता परियोजना स्वीकृत गर्न छरितो निर्णय प्रकृया नहुँदा परियोजना स्वीकृतीमै महिनौं लाग्न सक्छ । बिभिन्न मन्त्रालयका धेरै निकाय र कर्मचारीको स्वीकृती लिनुपर्ने हुन्छ । संघीय तहका परिषद्, बिभिन्न मन्त्रालय, बिभाग, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, परियोजना लागु हुने प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारसँग समन्वय गर्दा कतिपय परियोजनाको अवधि स्वीकृतीको प्रकृयामै सकिने अवस्था छ । यस्तो परिवेशमा आपतकालीन सहायता प्रभावकारीरूपमा परिचालन असम्भव जस्तै हुन्छ ।

राहतमा नगद सहायता दिन नपाइने भन्ने कुनै कानुनी बन्देज छैन र जिल्ला प्रशासन कार्यालयले नगद दिइरहेको छ । तापनि, संघीय तहमा कार्यरत प्रशासकहरूले स्थानीय सरकार मार्फत् विपद्पीडितलाई नगद सहायता गर्न अवरोध गरिरहेका छन् । कर्मचारीतन्त्रमा आफुले दिने राहत नगदमा दिने तर अरुलाई बन्देज गर्ने प्रवृत्ति देखिन्छ । नयाँ तौरतरिका र अन्वेषणको ग्रहण गर्ने नेतृत्व कर्मचारीहरूबाट हुनुपर्ने हो । तर, बिगतको केन्द्रिकृत शासन ब्यवस्था र निर्वाचित स्थानीय सरकारको अभावबाट लाभान्वित भएका प्रशासकहरूबाट बिकेन्द्रिकृत संघीय ब्यवस्थामा जनहितकारी काम गर्ने परिपाटी बसाउन चुनौती देखिन्छ ।

नेपालको संविधानले विपद् ब्यवस्थापनमा स्थानीय तहलाई एकल अधिकार दिएको छ । तर, पुरानै कार्यविधि र प्रकृयाका नाममा स्थानीय र प्रदेश तहको संबैधानिक अधिकारलाई कुण्ठित गर्दै संघीय तहका प्रशासकहरूको वर्चस्व कायम गरिरहने प्रयास भैरहेको छ । स्थापनाको चरणमा रहेका र कर्मचारीबाट सबैतिर चरम असहयोग भैलिरहेका प्रदेश र स्थानीय तहले विपद् ब्यवस्थापनको नेतृत्व लिने र राहत सहायतामा नगद परिचालन गर्ने परिपाटी अवलम्बन गर्न हिचकिचाएको अवस्था छ ।

स्थानीय क्षमता अभावमा विपद्को जोखिममा रहेका जनता र विपद्पीडितहरूको लगत अद्यावधिक गर्न चुनौती रहेको छ । २०७२ सालको भूकम्प र २०७४ सालको बाढीमा पीडित र हानी नोक्सानीको यथार्थ बिवरण थाहा पाउन चुनौती भएको थियो । सबै समुदायमा बैङ्क सुविधा नभएको, ग्राहीहरूको बैङ्क खाता नभएको जस्ता समस्याहरू छन् । तैपनि, यी समस्याहरू भने बिभिन्न ढाँचामा कार्यक्रम सञ्चालन गरी समाधान गर्न सकिन्छ ।

नेपालको विपद् ब्यवस्थापनमा बिज्ञान र प्रविधिको महत्व

डा. बसन्त राज अधिकारी

हिमालय पर्वत आजभन्दा लगभग ४ करोड ५० लाख वर्ष पहिले भारतीय र एसियन उपमहाद्वीपहरू एकआपसमा ठोकिएर उत्पत्ति भएको हो । हिमालयको उत्पत्ति हुँदा टेथिस महासागरको बिलय हुनु र लगातार पर्वत उठ्नु एक निरन्तर तर मन्द प्रकिया भएको भूगर्भविद्हरूको भनाई छ । अहिले पनि भारतीय उपमहाद्वीप प्रत्येक वर्ष २ से. मि. का दरले एसियन उपमहाद्वीप मुन्तिर घुर्सिरहेको छ र यसैको कारणले हिमालयमा पल प्रतिपल भुइँचालाहरू गैरहेका छन् । यसकारण यी प्राकृतिक प्रकृत्याले कमजोर धरातल र भिरालो जमिनलाई भन्नु कमजोर बनाएको छ । अझ त्यसमाथी मानव सभ्यताको विकास क्रममा भौगर्भिक कारणको राम्रो जानकारी नराखी त्यही कमजोर जमिनमाथी बस्ती विकास र खेतीपाती गर्ने कारणले गर्दा बिभिन्न प्राकृतिक र मानव सिर्जित प्रकोपले बर्षेनी जिउधनको नोक्सान गरिरहेको छ । त्यसमाथि हिन्दमहासागरबाट आउने मनसुनले बाढी पहिरो सृजना गर्ने गर्दछ । बिगतको इतिहास हेर्ने हो भने पनि नेपालमा पहिरो, आगलागी, चट्याङ, खडेरी, बाढी, हिमताल बिस्फोटन, भूकम्प र सितलहर जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरू गईरहेका छन् । प्राकृतिक प्रकोपहरूको सही मुल्यांकन गर्न सकेको खण्डमा यसबाट हुने हानी नोक्सानीलाई रोक्न सकिन्छ । कतिपय प्राकृतिक प्रकोप जस्तै भूकम्प, हावाहुरीलाई रोक्न सकिदैन तर अहिले विश्वमा उपलब्ध बिभिन्न बैज्ञानिक ज्ञान र प्रविधिको प्रयोग गरेर त्यसबाट हुने हानि रोक्न सकिन्छ ।

विपद् ब्यवस्थापन गर्नको लागि अन्तराष्ट्रिय तहमा बिभिन्न कार्यक्रमहरू शुरु भएका थिए र ति कार्यक्रमहरूमा नेपाल सरकारले पनि प्रतिबद्धता जनाएको सर्बविदित नै छ । संयुक्त राष्ट्र संघले सन् १९९० मा सुरु गरेको अन्तराष्ट्रिय प्राकृतिक प्रकोप दशक देखी लिएर सन् २०१५ मा शुरु भएको सेन्दाई विपद्

जोखिम न्युनीकरण ढाँचा (SFDRR) सम्म आइपुग्दा बिकशित देशहरूले धेरै नै प्रगति गरेका छन् । तर ज्ञानको कमी, अशिक्षा, गरिबी तथा अस्थिर सरकार भएको कारणले नेपाल जस्ता अल्पविकसित देशले आशातित सफलता प्राप्त गर्न सकेका छैनन् । अभ्र त्यस भन्दा पनि बढी यस्ता प्रकोपहरू दैबी प्रकोप हुन र हामीले केहि गर्न सक्दैनौ भन्ने हिन भावनाले गर्दा हामी आफैले प्रकोप निम्त्याएको घाम भैँ छर्लंग छ । बिज्ञान र प्रविधिको मद्दतले समुदायमा रहेका कुरीती हटाएर प्रकोपको बैज्ञानिक विश्लेषण र त्यसको उचित निकाशको प्रबन्ध गर्न सहयोग गर्दछ । तर समुदाय र निति निर्माताहरूलाई बैज्ञानिकहरूले पनि प्रकोप नियन्त्रण गरेका केही उदाहरणहरू देखाउनु पर्दछ ।

सन् २०१६ मा जेनेभामा भएको संयुक्त राष्ट्र संधिय विपद् जोखिम न्युनीकरण कार्यालय (UNISDR) बिज्ञान र प्रविधि सम्मेलनले बिज्ञान र प्रविधि नितिलाई अंगिकार गरि निम्न बुँदाहरू सिफारिस गरेको छः (क) तथ्यमा आधारित बैज्ञानिक सुचनाको विश्लेषण र निति निर्माणमा त्यसको उचित प्रयोग; (ख) सबै प्रकोपको अध्ययनमा बहु-बिषयक दृष्टिकोणको प्रयोग; (ग) समुदायलाई समुन्नत बनाउनको लागि स्थानीय, प्रादेशिक, राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय सहकार्यको आवश्यकता । यी सबै बुँदाहरूले सेन्दाई विपद् जोखिम न्युनीकरण ढाँचा (SFDRR) ले तयार गरेका ४ वटा मुख्य प्राथमिकतालाई कार्यन्वयन गर्न सहयोग गर्नेछ । युनेस्को (UNESCO) द्वारा २०१६ मा प्रकाशित बिबरण अनुसार एशिया र प्रशान्तदेशीय क्षेत्रमा गरेको सर्वेक्षण अनुसार बिज्ञान र प्रविधिको प्रयोगले विपद् जोखिम न्युनीकरण गर्न निम्न क्षेत्रमा सहयोग गरेको छः (क) बिज्ञान र प्रविधिले निति निर्माणमा सहयोग; (ख) अन्तरदेशिय विपद् जोखिम न्युनीकरण; (ग) बिज्ञान र प्रविधिको नविनतम बिकाश; (घ) परियोजनाको निरन्तर सफलता; (ङ) अन्तराष्ट्रिय तहमा निर्धारण गरेका लक्ष्य प्राप्तिको लागि सहयोग; (च) अनुसन्धान गर्नको लागि बजेटको ब्यवस्था; (छ) बिभिन्न निकायहरू बिच साभेदारी ।

नेपाल सरकारले यिनै सन्धि र अभिसन्धिहरूमा सही गरिसकेको अवस्था छ र भर्खरै राष्ट्रिय दैबी प्रकोप ऐन २०३९ लाई परिमार्जन गरेर विपद् जोखिम न्युनीकरण तथा ब्यवस्थापन ऐन-२०७४ जारी गरिसकेको छ । उक्त ऐनले बिज्ञान र प्रविधिको समुचित प्रयोग गरेर उत्थानशील समुदाय तयार गर्ने लक्ष्य लिएको छ र त्यसको लागी बिभिन्न सांगठनिक ढाँचाको पनि ब्यवस्था गरेको छ । जस अनुसार गृह मन्त्रालय अन्तर्गत विपद् जोखिम न्युनीकरण तथा ब्यबस्थापन प्राधिकरण गठन गरेर यस क्षेत्रमा कार्य गर्न थालेको छ । साथै राष्ट्रिय बिज्ञान, प्रविधि र नबप्रवर्तन निति-२०७६ ले पनि विपद् जोखिम न्युनीकरण, जलवायु परिवर्तन र आकस्मिक सुरक्षाको लागि बैज्ञानिक अनुसन्धान र प्रविधिको समुचित प्रयोगको लागि जोड दिएको छ ।

नेपाल सरकार र सरोकारवाला निकायहरूले यस क्षेत्रमा सक्दो प्रयास गरिराखेका छन् र केही सफलताहरू पनि प्राप्त गरेको अवस्था छ । यसको उदाहरणको लागी बाढीमा पूर्व सुचना प्रणाली लागु गरेपछि बिगत बर्षमा भन्दा पछिल्ला वर्षहरूमा जनधनको नोक्सानी घटेको तथ्यहरूले देखाएका छन् । त्यसै गरि नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठानले भूकम्प पूर्व सुचना प्रणाली स्थापना गर्न प्रयास गरेको छ र तथ्यांकहरूले पनि यो सफल हुने तर्फ संकेत गरेका छन् । नेपालमा बर्षेनी पहिरो बाट धेरै जनधनको

नोक्सानी हुने अवस्थालाई बिचार गरेर यसमा पनि पूर्व सुचना प्रणाली स्थापना गर्ने तर्फ केही कामहरु भएका छन् । उदाहरणको लागि संयुक्त राष्ट्र संधिद्य खाद्य तथा कृषि संगठनको सहयोगमा बन तथा भु-संरक्षण विभागले दोलखा जिल्ला स्थित सुन्द्रावती गाउँमा स्थापना गरेको समुदायमा आधारित पहिरोमा पूर्व सुचना प्रणालीलाई लिन सकिन्छ । यस सफल प्रयोगबाट त्यस क्षेत्रका ११७ घरधुरीका ४९५ व्यक्तिहरुले आफ्नो जीउधनको रक्षा गरेका थिए । अर्को तर्फ नेपालमा गरिएका केही अध्ययनहरुले सडक निर्माणले धेरै पहिरो सृजना गरेको भनेर देखाएता पनि बिकास निर्माणको मेरुदण्ड सडक संजाल भएको अवस्थालाई आत्मसाथ गर्दै सडक निर्माण कार्यमा नविनतम भौगर्भिक र इन्जिनियरिङ्ग ज्ञान प्रयोग गरेमा सडकबाट सृजना हुने प्रकोप नियन्त्रण गर्न सकिन्छ ।

अब नेपालले पनि विश्वमा बिकास भएका स्याटेलाइट नक्साहरुको प्रयोग गरेर विपद् जोखिमयुक्त भु-उपयोग नक्सा बनाएर सामुहिक बस्ती विकासको दिशातर्फ अगाडी बढनुपर्छ । साथै अहिले विश्वमा प्रयोग भएका मान हवाई बहान (UAV) को प्रयोगले ठुलो विपद् पछिको क्षतिको मुल्यांकन गर्न सकिन्छ । अभ्र भन्नु पर्दा अहिले प्रयोग भएका नविनतम प्रविधिहरु जस्तै कृतिम बुद्धिमता (AI), Virtual Reality (VR) र Augmented Reality (AR) प्रयोग गरेर अहिले भइरहेका र भोली भविष्यमा हुन सक्ने प्राकृतिक प्रकोपको विश्लेषण गर्नु पर्दछ । यी प्रयोगहरुले प्रकोपको उचित विश्लेषण गरेर अब हामीले बनाउने पुर्बधारको लागि निति नियमको पुर्ण पालना गर्ने तर्फ सहयोग गर्नेछन् । अहिले नेपालको तीन तहका सरकारमा रहने कर्मचारी र निति निर्माताहरुलाई यस सम्बन्धि तालिमको ब्यबस्था गरेर तत् तत् निकायमा बन्ने आवधिक योजनामा तथ्यमा आधारित कार्यक्रम संलग्न गराउनको लागि उत्प्रेरणा जगाएको खण्डमा स्थानीय निकायबाट नै उत्थानशील समुदायको निर्माण हुने कुरामा कुनै दुइमत छैन । साथै हरेक नागरिकलाई बिकासको मुल प्रवाहमा विपद् ब्यबस्थापनको जानकारी दिनको लागि विद्यालय, विश्वविद्यालय तथा अनौपचारिक तहको पाठ्यक्रममा नै यो बिषय समावेश गर्नु पर्ने टड्कारो आवश्यकता देखिएको छ ।

अन्त्यमा, प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद् न्युनीकरणको क्षेत्रमा बैज्ञानिक तथ्यहरुलाई आधार बनाई निति नियम तयार गरी त्यसको सफल कार्यन्वयन गर्नको लागि सरकारी स्तरबाट तुरुन्त पहल हुनु पर्दछ । यो प्रकृया निकै जटिल भएतापनि राजनैतिक स्थिरताको बिचमा सरकारी र गैरसरकारी निकायहरु बिच उचित समन्वय भएको खण्डमा हामीले राखेका लक्ष्यहरु पुरा गरेर एक समुन्नत र उत्थानशील समुदायको निर्माण गर्न सकिन्छ ।

अंग्रेजी खण्ड

Local Disaster and Climate Resilience Planning: Translating National DRRM Priorities into Local Actions

Rishi Raj Acharya,
Under Secretary,
Ministry of Federal Affairs and General Administration

Nepal is one of the diversified countries in term of geography and geology. These diversities have not only glorified the beauty of Nepal but also increased the risk of myriad of disasters. Weak topography, high mountains, steep slopes and moving climatic conditions, unmanaged urbanization, weak economic conditions, active geographical surface, floods and landslides, etc. are some key factors behind such disasters resulting the loss of life and property. In the last decade, the recurrence of disaster-related incidents in the country has increased significantly and as a result, Nepal is ranked 20th in the world in terms of disaster risk.

Nepal had been practicing unitary governance system for a long time, needless to mention, the role of central government was emphasized in many sectors including disaster risk reduction and management (DRRM). Disaster risk reduction has always been a local issue, and communities have been adapting programs to reduce their disaster risk for hundreds of years. Though Nepal was the first country to develop legislation for DRRM in South Asia (Natural Calamity (Relief) Act, 2039), the strong role of local government was not defined to cover the whole cycle of disaster. The introduction of Local Self-Government Act 1999 was a landmark step to some extent in this direction. The local bodies were genuinely empowered by delegating not only

new roles and responsibilities but also additional power and authority including fresh avenues of revenue generation and resource mobilization at the local level. Since then, series of decisions are taken by the government and the concerned ministries which further consolidated the role of local governments” position and influence in the country. However, the local governments faced a major setback, when there was no local level election for 20 years. Despite, the local governments continued functioning under the different arrangements (joint management of political parties, turn-wise leadership of political parties and others) including the direct leadership of the national government (Ministry of Federal Affairs and General Administration, MoFAGA) appointed Executive Officers and Secretaries respectively in Municipalities and VDCs of Nepal. In the absence of elected representatives for more than two decades, many common and fundamental characteristics of any decentralized local governments, were not practiced and thus ‘the connect” between the local people and local governments remained thin and ordinary.

Needless to mention that in the same era, the role of local governments in the overall planning and management of disaster risk reduction also did not grow. Their role in DRRM, remained limited to the phase of life saving and emergency response. To some extent, it was expected, when the whole country was working in the backdrop of Natural Calamity (Relief) Act, 2039 (1982), whereby the efforts was largely limited to emergency response and relief distribution to disaster affected communities. The approach was more reactive than proactive. On the other hand, it is also important to note that the government, particularly the Ministry of Local Development (the exact name changed few times in last ten years) remained vigilant and hence developed many national and local level legislations, guidelines, manuals and SOPs (CNDRC, NSDRM, NDRF, NAPA, LAPA, CAPA), while also signed and stayed committed to all major international strategies and protocols. In spite of all good intentions, the process of trickling-down of efforts to the local level was slow and therefore the capacity of local government continued to remain weak and limited. Every battle has a silver lining, and as a result, the government knowledge and capacity in emergency management, during the same period had significantly improved. The government”s ability and effectiveness in coordinating and delivering emergency response is found credible and successful.

Nepal is evolving in many respects, while it is also passing through the phase of peak transition. With the promulgation of the new constitution in 2015, the country has first time, entered into the federal system of governance whereby a three tier of new governance system is established. Keeping in line with the spirit of the new constitution, the Local Government Operation Act 2018, is found more generous in guaranteeing a highest level of decentralization to local level governments in Nepal. In the present structure, local governments are significantly empowered whereby a

vast range of roles and responsibilities are passed, out of many are completely new to them. Few landmark decisions in this direction are as follows: authority to enact and implement its own acts, legislation, policies and regulations; resolve small scale disputes and disagreements; ensure citizens' social protection, poverty alleviation and local economic development. In addition, the most powerful decisions are, passing of sectorial responsibilities and also full cycle of disaster risk reduction and management responsibilities to local governments of present date.

The recently introduced Disaster Risk Reduction and Management Act, 2074 provides for a comprehensive legal basis to deal with the entire cycle of disaster management thereby fulfilling the legal vacuum in the changed context by replacing the erstwhile Natural Calamity (Relief) Act, 2039 whose scope was limited to reactive relief-oriented activities carried out by the central government authorities in the previous unitary system of governance.

The current constitutional and legal provisions governing disaster management in Nepal are consistent with the prevailing international practices that stress on the 3R concept of disaster management-Reduce Risk Minutely; Respond Locally; and Recover Immediately. The current global trends also underscore the role and significance of local governments and communities in dealing with disaster and draw attention to the imperative of assigning them with the responsibilities of preparedness and early response, the two critical phases in the cycle of disaster management. Needless to say, unless local governments and communities at the grassroots level are empowered and enabled sufficiently for disaster preparedness and response, the expected results cannot be achieved. Hence, it would not be incorrect to say that the effectiveness and success of the federal government in disaster management depends largely on the capacity and efficacy with which local governments and communities prepare for and respond to disasters.

Disaster risk is always experienced locally, therefore good local governance is key to strong national governance in relation to DRR. Besides, decentralization processes are well underway throughout the developing world and therefore in most countries, it is very likely that the DRR will be carried out in the context of decentralized governance. It is thus imperative to understand the dynamics of decentralization and its impact on DRR decision-making structures, policies and processes. At the same time, it is also essential to understand, how decentralization processes could be used to improve DRR work, under the direct leadership and ownership of local governments and other local level state and non-state actors. Local governments and communities are usually the first to identify hazards, risks and disasters and to mitigate or respond. They coordinate and sustain multi stakeholder platforms for promoting DRR; engage local players and citizens in DRR activities; enhance local institutional capacities for DRR actions; and use their own resources to develop and apply innovative approaches

for DRR.

The local bodies of Nepal are now fully elevated to the stature of full-fledged local governments and they have received fortune of power to plan and develop their own areas taking all the other partners and stakeholders on board. As mentioned above, the full cycle of DRRM is now entrusted to local governments,

Integrated and inclusive local development planning that involves all stakeholders is a key instrument to promoting ownership and the integration of the three dimensions of development – social, economic and environment. “

and this situation has opened a wide range of opportunities and prospects to build, consolidate and champion disaster risk reduction and management at the local level in Nepal. The position of local governments is further consolidated by the provisions of new DRRM Act 2017 and views and approach of NDRRMA towards developing local capacities and finding solutions locally, following a ‘whole of a society’ and ‘leave no one behind’ approach. Disaster risk is context specific; It is experienced in particular places and times, in ways that shape local patterns of exposure, vulnerability, adaptive capacities and resilience. Risk profiles may change over time and the local scale is where these changes are more precisely noticed and appropriate action is taken. Thus, it is central that local actors – including local governments, the private sector, NGOs, CBOs and representatives of vulnerable groups – take part in DRR processes and consolidate development pathways that include DRR.

The ministry realizes that connecting DRRM with broader local development processes contributes to advance a people-centered risk reduction approach. Success in achieving greater resilience also depends on the competence and capacity of local governments to advance and sustain locally rooted development processes and goals that integrate DRR and climate change mitigation and adaptation. It requires learning about changing risks into opportunities, identifying and evaluating options, making decisions and revising strategies in collaboration with a range of actors, particularly those most at risk. It needs to focus on what must be done, but more importantly, on how and by whom, and with what support. And last but not least, it also requires national and provincial governments and international agencies who are supportive and sympathetic of local work.

The Sendai Framework represents a transition from understanding the interactions between hazard, exposure and vulnerability to a greater concern with how to act upon these risk factors through prospective, corrective and compensatory measures. This has turned more attention to the role of local governments and the relevance of the local level. The DRRM involves considering and managing a wide range of risks, from the frequent and small-scale risks associated with everyday life to the infrequent

and larger scale risks related to extreme events. Then, it can be an entry point to simultaneously advancing DRR, climate change adaptation and sustainable development. The Sendai Framework highlights the role of local governments and the local level agencies in achieving DRR. Indeed, one of the targets of the Framework is to substantially increase the number of countries not only with

Localization of global agendas is critical to achieve resilience at local level and local actors must be committed to accepting shared responsibilities and to strengthening their capacities to increase disaster resilience and achieve the SFDRR targets.

national, but also local DRR strategies by 2020. The efforts of UNISDR and its partners to emphasize the importance of cities and local governments in DRR and building resilience can be traced back to the launching of the UNISDR Making Cities Resilient campaign in 2010. It aims to assist local governments in establishing DRR and resilience strategies that also consider future risks and uncertainties, and in highlighting areas of strength and key challenges. All in all, the campaign promotes a set of principles for DRR and DRM that make sense for local development and address issues that are important for local governments and city residents.

Local level is indeed a place of happening. Needless to highlight that when any disaster strikes, the bulk of the brunt is dominantly felt on the ground. Solution has to be found locally and therefore the efforts and actions need to be localized. No matter how much progress we make at the center, the actual result and expected impact will not be achieved unless the efforts are taken to the field. However, it is easy said than done. In the present context, while the local governments are profoundly enabled, their knowledge, skills, capacity and exposures are yet limited. Elevating local governments to manage the full cycle of DRRM is a very welcome step, when the entire globe is advocating for decentralizing disaster risk reduction and management combined with climate change adaptation for achieving better results. However, the MOFAGA fully appreciate that just by transferring the responsibilities will not lead to the desired outcomes. While on the other hand, it is also important to understand that the decentralization is not a panacea and nor it is a ‘quick fix’ solution. Decentralization is also not a “once-and-for-all” act, but rather it is a complex process that involves fundamental changes in the attitudes and working style of responsible institutions, which is difficult to achieve in a short period of time.

Localization means participation, not just consultation and it also means real empowerment of communities, recognition of local capabilities and supporting grassroots DRR processes. Through community-led initiatives, people affected by disasters become the drivers of their own recovery, and champions of their own development. The risk reduction focused action needs to be grounded in local

capacities, resources and contexts. When this happens, it has the advantage of being less costly by avoiding multiple layers of delivery. In the long term, it is also more sustainable and accountable to those for whom resilience and response programmes are being delivered.

The MoFAGA realizes that this fact is well understood by our key national authorities like; MOHA, MOUD, DHM, NDRRMA and also other sectoral ministries and departments. Recognizing this situation, all key institutions with leading role of MoFAGA have categorically prioritized localization of DRRM to local level in Nepal. The MoFAGA is particularly driving this agenda and have undertaken many initiatives with the support of relevant partners and stakeholders that directly contributes to localize DRRM focused efforts at local government level in Nepal. Both the divisions; Planning and Development Cooperation (Environment and DRM Section) and Local Level Capacity Development of MoFAGA is closely working on this agenda with the support of other relevant government ministries and development partners active in DRR sector. The role and prospect of CBDRM Platform to strengthen connect between

Table -1: Localization Focused Efforts

1. Model Acts for Local Governments-
  - Local Level DRRM Act
  - SOP of Rural/Urban Municipality Emergency Operation Center
  - Local Disaster Management Fund Operational Modality
  - Local Disaster and Climate Risk Management Plan (LDCRP)
  - Local Environment and Natural Resource Conservation Act
  - River and other Public Area Waste Management Model Operational Modalities
  - Brief Environmental Study and Initial Environmental Impact Assessment Model
  - COVID-19 Sensitive Needs Assessment and Local Plan Development Framework 2020
- 2 DRR and CCA Mainstreaming Training Tool
- 3 Reactivation of CBDRM Platform
- 4 Development of Urban DRR Tool Kit
- 5 National DRR Policy and DRR Strategic Plan of Action (2018-2030)
- 6 Provincial/Municipality DRR Policy and DRR Strategic Plan of Action (2018-2030)
- 7 Local Government Institutional Self-Assessment Framework (LISA)
- 8 Crisis Management Information System (CMIS)
- 9 National Climate Change Policy 2020
- 10 Municipal Disaster Risk Governance Assessment Tool 2020 (Ongoing)

national and local governments and also promote dialogue sessions, action research and knowledge building and dissemination is huge. The MoFAGA is committed to make best use of this platform, and advocate for institutionalization of localization process taking every one of this field on board. Few popular initiatives, that precisely promotes localizations are as indicated in the table 1. Localization ultimately aims to mainstream disaster risk and climate change concerns into overall local development including sectoral development. With the transfer of sectoral responsibilities to local municipalities, multi-sectoral mainstreaming at local level has become natural ambition, when multiple sectors are under one roof of the same institution.

In addition, MoFAGA is playing proactive role in supporting and developing LDRMP under the direct leadership and ownership of local municipalities and other local actors. Several orientation and training focused to development of this plan have been conducted in close cooperation of LDTA and other partner agencies. The ministry also mobilized Development Partners (DPs) to implement, development of LDRMP by selected municipalities. So far LDRMP is prepared by local government in Nepal. Like in any others developing countries, the climate change concerns are also growing in Nepal. The recent phenomenon of frequent disasters (particularly climate induced disasters) and its impact on national and local economy is already alarming in small country like Nepal. The recent losses of both human lives and public properties by unpredictable nature of landslides is clearly linked with the volatile climate change impact in the country. The government's attention to climate change concerns has also grown in recent years. The Climate Change Policy 2020 is an attempt to diversify opportunities, consolidate national and local efforts and initiate integrated interventions which is more targeted, robust and localized.

Realizing the fact that the climate change concerns are missing in the LDRMP, the ministry (MOFAGA) took the decision to revise and reform LDRMP 2011 and develop a Local Disaster Climate Risk Management Plan (LDCRMP) by incorporating climate concerns in the country. It is expected that this is a very timely and scientific initiative also to promote and execute integrated approach to DRR and CCA at the local level in Nepal. The methodology followed by the LDCRMP is very focused and comprehensive and is successful in highlighting different dimensions and aspects of risk reduction and risk management following a true participatory and consultative model of plan development. It is expected that the MOFAGA will soon finalize and endorse this plan followed by a full-scale of roll-out in all 753 local governments of Nepal. The ministry understands that this plan will help to translate our vision into actions and further the prospects of localizing DRRM and CCA at the local level. The ministry in support of IFRC, Nepal has recently developed Municipal Disaster Risk Governance Assessment Tool 2020, which is believed to provide a strong base for championing the localization of DRRM and CCA and also address the new concerns emerging out of the ongoing

pandemic, COVID-19. This is a smart tool and its application simultaneously target the three inter-linked objectives: educate the partner municipality, seek their commitment to implement the recommendations of the assessment and finally identify and fulfil the gap in view of disaster risk governance. The successful application of this tool will augment local governments' position towards making their multi-sectoral local development, risk sensitive and disaster friendly. Realizing the importance of this agenda, **the UN-DRR has labelled 'Disaster Risk Governance' as the theme for UN-DRR International day, 13 Oct. of 2020.**

The Importance of Localizing DRRM:

1. To develop clear recommendations to implement the new agenda at the local level.
2. To amplify the voices of local stakeholders particularly of marginalized communities.
3. Localization promotes bottom up approach for development of Local plan and policies.
4. Localization sets the goals and targets, means of implementation and use indicators to measure and monitor progress of local development initiatives.
5. Localization empower LGs to achieve SDG Goals and Targets and address SFDRR Priorities of Actions
6. Accountable local governments can promote local partnerships and practice whole of a society approach
7. Localization promotes local solutions to the impacts of disasters that are mostly felt at the local level.
8. Hazards usually occur locally and most effective tools to reduce exposure to hazards are at the local level.
9. It is at the local level where governments and communities can best engage and work together.
10. Local DRRM goes hand-in-hand with local development and local environmental management.
11. Local actors are the first responders should a disaster occur, hence measures can be applied and implemented more quickly and according to the need of local context.
12. DRM requires relatively consolidated and sustainable organizational and institutional structures.
13. LGs are the "first port of call" for citizen on risk and vulnerability and thus face intense pressure to act.
14. LGs bear the ultimate responsibility for the safety of their citizens and communities.
15. LGs are in charge of promoting local development and offer a real option for linking DRR with development.

Disability-inclusive Disaster Risk Reduction (DiDRR), A Social Inclusion Perspective

Pallav Pant

DiDRR Practitioner Background

Disability itself a vague and very complicated. With various kinds of stigma and barriers, it is one the biggest challenge around the world through social inclusion perspective. Still, society practice stereotype to include persons with disabilities (PWD) in their respective community. Regardless of bundle of barriers and discrimination PWDs have been progressively fighting for equality and justice.

Around 15% of the global population lives with some form of disability, of whom 2–4% experience significant difficulties in functioning. Many of these people require assistive technologies such as low-vision devices, wheelchairs, or hearing aids. This number is expected to double by 2050.

We all may face similar risks of exposure to the negative effects of disasters, but factual vulnerability is dependent on individual different conditions, barriers, socio-economic situations, cultural value civic and societal empowerment, and access to improvement and relief resources. According to a world bank study on 2011 Tohoku earthquake and tsunami in Japan, the fatality rate for PWDs was up to four times higher than that of the general population. But in the case of COVID-19, The new figures show that younger disabled males (those “limited a lot” in daily life and aged between nine and 64) were 6.5 times more likely to have died due to COVID-19 than non-disabled males, while disabled females between nine and 64 were even more at risk, with a rate of death 11.3 times higher than non-disabled females in the same age group. These facts and figures indicate that individuals with disabilities

are disproportionately affected in disaster due to inaccessible evacuation, response (including shelters, camps, and food distribution), and recovery efforts.

The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (UNCRPD) was adopted in December 2006. Though this convention marks a “paradigm shift” in attitudes and approaches to PWD, it is only limited in the paper in Nepalese context. The ground reality is different. UNCRPD changed the viewing towards PWD as “objects” of charity, medical treatment, and social protection towards presetting PWD as “subjects” with rights,” who are capable of claiming those rights and making decisions for their lives based on their free and informed consent as well as being active members of society. Though this convention took the issues of PWD to a new height, only the developed country and privilege PWDs enjoying the right.

Article 11 of UNCRPD on situations of risk and humanitarian emergencies, pays particular attention to the obligation of States parties to undertake “all necessary measures to ensure the protection and safety of persons with disabilities in situations of risk, including situations of armed conflict, humanitarian emergencies and the occurrence of natural disasters.” Furthermore, article 4.1, states that “States Parties undertake to ensure and promote the full realization of all human rights and fundamental freedoms for all persons with disabilities without discrimination of any kind on the basis of disability” and article 32, recognizes the importance of international cooperation to address the limited capacities of some States to respond to situations of risk and humanitarian crises.

The Sustainable Development Goals (SDG) have the potential to make life better for billions of people in the world’s poorest countries. Disability is included in indicators and targets to help evaluate and monitor the achievement of the SDG. Furthermore, persons with disabilities are included in international and national poverty reduction strategies but without their participation, they are only included in the paper and some cases fulfill the quotas they are called to participate. As their voices are given less priority, there should have meaningful participation of PWDs in every sphere of activities of all stakeholders. Environmental degradation and natural disasters can lead to the onset of many types of disabilities, and inaccessible environments prevent persons with disabilities from taking part in economic and social activities.

DiDRR in Nepal

In Nepal as well as in many countries around the world disability often seems as ‘castigation for destiny/karma (sinful past lives)’. PWD are often seeming as ‘bringing shame’ and burden to the family. Due to the lack of awareness society too lacks empathy and understanding. They suffer from both physical and psychological issues. WHO has stated that PWD are three times more vulnerable as they lack key information for normal and disaster situations. In most of the cases, safe and secure

living and working environments are not created and guaranteed for PWD. Idealism, sloganeering and vocal demands, void of complete understanding and appreciation of all requirements that constitute disabled accessibility, only perpetuate incomplete and dysfunctional access features.

Nepal Government has act and policies where inclusion for PWD is stated. Disaster Risk Reduction and Management Act, 2017, National Policy for Disaster Risk Reduction 2018 and Disaster Risk Reduction National Strategic Plan of Action 2018-2030 are some significant policy document in field of DRR and there is nice provision of inclusion of PWD but its implementation part is very miserable.

Why DiDRR is important?

PWDs have their own necessities, depending on their nature of disability. Not all disabilities should be treated in the same way. Even in times of disaster, special care and special support are needed. To deal inclusively various situation DiDRR approach should be considered. Considering the international good practices and consultation with DPOs and concerned stakeholders, Government of Nepal developed dedicated act relating to Rights of Persons with Disabilities in 2017. This act clearly define disability, types of disabilities and various rights to domesticate the provision of CRPD in Nepal. While talking about DiDRR, we must understand the various types of disabilities prevailing in the society.

Classification of Disabilities

People with disabilities based on physical or system problems and difficulties

1. **Physical Disability:** Problems in the functioning, use, and movement of a person's limbs (such as child paralysis, leprosy), physiological impairment, leprosy effects, muscular dystrophy, joints and spine due to problems with muscle, muscle and joints and bone structure and operation. The permanent problem, clawfoot legs back, weakness caused by Ricketts Bone Problem) Sixteen-year-old man having a much lower height in accordance with the average height of the person of the same age.
2. **Vision Disability:** A person has no knowledge of the shape, structure form, and color of any object due to vision problems
  - (A) **Blindness:** A person who cannot see the finger of a hand ten feet away even with the use of medicine, surgery, glasses, or lenses, or who cannot read the first line of letters (3 and 6) in the Snellen chart.
  - (B) **Minimal vision:** The use of medicine, surgery, glasses or lenses is unable to distinguish a finger from a distance of twenty feet or read the letters (6 and

- 18) of the fourth line of the Snellen chart.
- (C) Absolute blindness: A person who cannot completely distinguish light or dark.
3. Hearing Disorders: A person who cannot distinguish the texture and location of the sound, the location, the fluctuations, and the volume and quality of the voice.
- (A) Deaf: Person who cannot hear the sound above eighty decibels and speak or use sign language for communication.
- (B) Inactive hearing: A person who has a hearing aid device or can hear sounds ranging from sixty five to eighty decibels.
4. Hearing and vision impairment: A person with both hearing and visual impairment or a joint interaction of two sensory impairments.
5. Voice and Speech Disabilities: A person who repeats words or letters when speaking, because of functional limitations arising in the vocal and speech organs, and difficulty in fluctuating the tone of speech
6. Mental or psychosocial impairment: A person who has a problem in dealing with age and circumstance due to problems in the brain and mental organs and problems related to performing intellectual tasks such as awareness, orientation, reflection, memory, language, computation.
7. Intellectual Disability: A person who has a problem with relative activity in the age or environment due to the lack of intellectual development or intellectual awareness with the growth of the age. (Eg: Down's Syndrome)
8. Hemophilia related Disability: A person with a physiological condition that causes blood clotting problems due to genetic effects.
9. Autism related Disability: A person with congenital intoxication or development of fibers and a problem with his or her function. (Such as people having difficulty communicating, understanding and using general social rules, and not showing normal behavior, developing abnormal reactions, repeating the same actions repeatedly, not interacting with others, or responding too quickly with age).
10. Multiple Disabilities: A person with a problem with two or more types of disability mentioned above. (Eg: brain paralysis, etc.)

Disability is further classified according to the severity of the disability.

It further clarifies the classification of disability based on the severity of the disability as to how serious the disability issue is and why special attention should be given to the issue during the disaster.

Profound disability: Persons who have difficulties even when constantly seeking help from others in performing their daily activities.

Severe disability: A person who is constantly seeking help from others to perform

personal activities and engage in social activities.

Moderate (mid-level) disability: A person who is physically able to participate in his or her routine and social activities without the help of others, with or without physical support, environmental barriers, education, or training.

Mild disability: A person who is regularly involved in his or her routine and social activities if there is no social and environmental barrier.

From the taxonomy of disability mentioned above, we can simply assume that people with disabilities and their families are disproportionately affected by disasters.

In a nutshell all concerned stakeholders need to understand the complexity of PWD both normal and disaster situation and follow DiDRR in every sphere of disaster cycle.

References

<https://blogs.worldbank.org/sustainablecities/five-actions-disability-inclusive-disaster-risk-management>

https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/issues/disability-inclusive-disaster-risk-reduction-and-emergency-situations.html>

<https://disabilitypartnershipcalderdale.org/2020/07/06/shocking-coronavirus-death-statistics-for-disabled-people/>

<https://www.disabilitynewsservice.com/coronavirus-call-for-inquiry-and-urgent-action-after-shocking-disability-death-stats/>

<http://www.lawcommission.gov.np/en/archives/20774>

<https://www.dpnet.org.np/resource>

<http://www.drrportal.gov.np/>

Integration of Disaster Risk Reduction and Management, and Climate Change

Gehendra Bahadur Gurung
Technical Advisor to DPNNet

The title of this article is made up of several key words – integration, disaster, disaster risk, disaster risk reduction, disaster risk management, and climate change. Mere climate change will also have no sense if aspects of its impacts, adaptation and mitigation were not considered. So let me start with brief understanding of what these terminologies mean.

The online Cambridge English Dictionary says “**integration** is the action or process of combining two or more things in an effective way”. So the understanding from the title of the article is “combining between Disaster Risk Reduction / Management (DRR/M) and Climate Change (CC) in an effective way”. Therefore, it is important to understand what disaster risk reduction and management are, and what climate change is. Understanding of these terminologies is important for conceptual clarity of combining between DRR/M and climate change.

DRR/M deals with disaster, a serious disruption of the functioning of a community or a society at any scale due to hazardous events interacting with conditions of exposure, vulnerability and capacity (UNISDR, 2009). A disaster leads to losses of and impacts on one or more among human, material, economic and environment. The potential disaster in a specific period of time determined probabilistically is the **disaster risk**, and the concept and practice of reducing disaster risks through systematic efforts by analyzing and managing the causal factors of disasters is **disaster risk reduction**. **Disaster risk management** is the application of policies and strategies of disaster

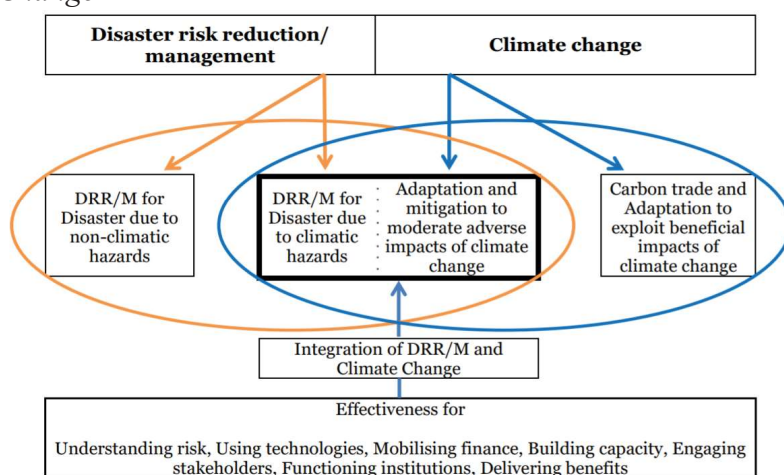

risk reduction to reduce existing disaster risk, manage residual risk and prevent new disaster risk (ibid).

Climate change is a major driver of disaster losses and it amplifies risk (UNDRR 2019). For Nepal out of 13 major hazards listed as responsible for disaster, 10 (77%) were climate induced hazards (MoHA, 2017). Water induced disasters claim the majority of loss in terms of human life and property damages in Nepal (MoHA, 2019). Floods and droughts are found to be the most destructive climate-induced hazards for Nepal, the frequency and intensity of which are increasing with change in climate. (Gurung, et. al. 2016 and Tiwari and Rayamajhi 2018). The direct costs resulting from climate change to vulnerable sectors (including agriculture and electricity generation) has been expected to be as high as 3% of total GDP by 2050 (IDS-Nepal, PAC and GCAP, 2014). So for Nepal, disaster risk reduction and management mostly deal with climate induced disaster which is in increasing trend because of climate change. On the other hand, the ultimate aim of climate change adaptation and mitigation is to reduce adverse impacts of climate change on people, economy and their environment together with exploiting the beneficial impacts of climate change. Therefore, practically there is significant overlapping and inseparable areas between disaster risk reduction and climate change which require integration for effective outcomes.

Figure 1 illustrates the logical point where DRR/M and climate change meet. The figure also shows that all DRR/M are not climate change related nor all climate change action is related with DRR/M. Only (i) DRR/M for climate induced disaster and (ii) adaptation and mitigation for moderating adverse impacts of climate change come logically together. These sub-themes (considering DRR/M and climate change as the main themes) can be integrated for effectiveness for their outcomes.

Figure 1: Logical integration between Disaster Risk Reduction and Management, and Climate Change

The practical part for long-term sustainable integration, however, is challenging. It needs favourable institutional mechanism. As per the current Nepal's policies, strategies and regulations, the two themes belong to two ministries at federal, provincial and district levels (Figure 2). DRR/M is under Ministry of Home Affairs (MoHA) and Climate Change is under Ministry of Forest and Environment (MoFE). Merging of institutions at different levels of governance for the two themes may not be possible. It may also not be possible for addressing both the themes through a single policy, strategy or regulation. But a maximum coherence is possible through close coordination between the two responsible ministries at all levels of governance. One of such close coordination mechanism could be by including relevant and responsible member of one ministry deliberately in the council and committees of the other ministry at all levels of governance. Currently such deliberate mutual inclusion cannot be perceived from the policies, strategies and regulations. The other mechanism is establishment of working groups with members from two ministries based on working areas like research, education, capacity building and resource mobilization for the integrated approaches. Where possible joint regulations may be promulgated through agreement of the two ministries to enhance and sustain the integration. This coordination mechanism should be adopted at province level as well.

At local level, since there are no separate institutions for DRR/M and Climate Change, the local governments should develop integrated policy, strategy, regulation, plan and programme for DRR/M and Climate Change which can be delivered as a single programme. The working team at Province and Federal Levels should technically support the local governments to prepare the integrated DRR/M and Climate Change programme, and build the capacity of local level.

Figure 2: Institutional mechanism for DRR/M and Climate Change in Nepal

Governance level	DRR/M*	Coordination	Climate Change**
Federal level	DRR/M National Council under the chairmanship of Prime Minister	↔	Environment Conservation and Climate Change Management National Council under the chairmanship of Prime Minister
	Executive Committee under the chairmanship of Minister for Home Affairs	↔	Ministerial Coordination Committee under Minister for Forest and Environment
	National DRR/M Authority	↔	Committee for Direction under the chairmanship of Secretary of the Ministry Technical Committee under the coordination of Joint Secretary
Province level	Province DRR/M Authority	↔	Coordination committee under relevant Province ministry
District level	District DRR/M Committee		
Local level	Local Level DRR/M Committee		Local level to integrate and mainstream climate change

Information sources:

* Disaster Risk Reduction and Management Act, 2074 (2017); and Disaster Risk Reduction and Management Regulation, 2076 (2019)

** National Climate Change Policy, 2076 (2019); Environment Conservation Act, 2076 (2019); Environment Conservation Regulation, 2077 (2020)

Biobibliography

Gurung, M. B., Dahal, P., Bhattarai, A. P., Bhatta, K. C. & Silwal, U. (2016). An assessment of economic loss due to water induced disaster of 2013 Mahakali flood in Darchula and its relation to climate change in Building Knowledge for Climate Resilience in Nepal: Research Brief. Nepal Academy of Science and Technology, Khumaltar, Lalitpur

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/integration>

IDS-Nepal, PAC and GCAP (2014). Economic Impact Assessment of Climate Change in Key Sectors in Nepal. IDS-Nepal, Kathmandu, Nepal

MoHA (2017). Nepal Disaster Report 2017. Government of Nepal, Ministry of Home Affairs (MoHA), Singhadurbar, Kathmandu

MoHA (2019). Nepal Disaster Report, 2019. Government of Nepal, Ministry of Home Affairs (MoHA), Singhadurbar, Kathmandu

NPC (2017). Nepal Flood 2017: Post Flood Recovery Needs Assessment November 2017. National Planning Commission (NPC), GoN, Kathmandu, Nepal

Tiwari K. R. and Rayamajhi S. (2018): Devastating Monsoon: Water Induced Disaster Management Practices in Nepal. Forestry: Journal of Institute of Forestry, Nepal. No. 15: page 57 to 76

UNISDR (2009). Terminology on Disaster Risk Reduction. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNISDR), Geneva, Switzerland

UNDRR (2019). Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction, United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR), Geneva, Switzerland.

Importance of Good Governance in Disaster Risk Reduction and Management

Meen B. Poudyal Chhetri

Ph.D., Post Doc.¹

Adjunct Professor, Queensland University of Technology (QUT), Brisbane,
Australia

Immediate Past President, Nepal Centre for Disaster Management (NCDM),
Kathmandu, Nepal

Vice President, Himalaya Conservation Group (HCG), Kathmandu, Nepal
Advisor & Past President, Disaster Preparedness Network-Nepal (DPNet-Nepal)

E-mail : meen.chhetri@yahoo.com

Overview

Good governance is a prerequisite for efficient and effective disaster risk reduction and management. This refers to the way in which the government and non-government authorities, private sector, media, and civil society coordinate at the community, provincial/regional, and national levels in order to manage and reduce disaster risks. Disaster governance is highly influenced by overarching public governance systems which need to overcome poor governance and budgetary constraints. It is further aggravated by social, economic, and geographical disparities. There is a strong correlation between State-civil society relationships, economy, and target groups. The poor coordination and discourse among these have implications for disaster

---

1 208-Teenkune Marga, Kuleswor, Kathmandu - 14, Nepal.

governance. In this way, Disaster Risk Governance comprises many actors, but as the authority holder, the State must take care of the underlying problems.

Definitions

Governance is defined by the UNDP as: “...the exercise of political, economic and administrative authority in the management of a country's affairs at all levels. It comprises mechanisms, processes and institutions through which citizens and groups articulate their interests, exercise their legal rights, meet their obligations and mediate their differences. Governance encompasses, but also transcends, government. It encompasses all relevant groups, including the private sector and civil society organizations.” (UNDP, 2010)

The United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNISDR) defines it as – “The governance arrangements adopted by many countries, relying heavily on specialized emergency management organizations, are not always appropriate to address disaster risk. The governance approach based on the disaster management cycle and represented by a specialized disaster risk management sector may have reached its limit, while at the same time a new governance paradigm has yet to emerge.” (UNISDR, 2015)

Disaster risk governance can be defined as an emergent version of integrated risk management that is tailored or directed to enhancing coping capacity under the high complexity and uncertainty conditions of postindustrial society. (Ikeda, S. and Nagasaka, T., 2011).

A multitude of collaborations, interactions or decision making actions are carried out by a wide range of stakeholder participants (national/local governments, local communities, residents groups, business groups, and NPOs). These interactions operate through various types of multifaceted networks and organizations with which most of the stakeholders are vertically or horizontally associated. These networks and organizations do not necessarily engage in formal or institutional coordination. Rather they work mostly as informal or non-institutional interactions in both vertical and horizontal ways, while each maintains its independence and uniqueness. (Ikeda and Nagasaka 2008)

Challenges in Disaster Risk Governance

In all most all countries of the world, dreadful damages by disasters have overshadowed development works in the event of catastrophes. Also, terrorism, conflicts, political instability, poor governance, lack of efficient service delivery and poverty has already exacerbated human development. As a matter of fact, poverty is

not based solely on a lack of income, but also on a lack of capacities, opportunities, and good governance. Sadly, disasters are leveling off the meager gains accumulated over the decades which have mostly affected the marginalized and poor people living in vulnerable areas. So far, in many countries particularly in developing countries, less attention has been given to disaster governance. The quality of governance at all stages is another big challenge for disaster governance.

Opportunities in and Prescription for Disaster Risk Governance

Keeping in view the above situation, the Sendai Framework for Disaster Risk Reduction (SFDRR) 2015-2030 has called all countries to give priority to strengthen disaster risk governance to manage disaster risks, because it is very important at the national, regional and global levels for prevention, mitigation, preparedness, response, recovery, and rehabilitation. It is also highly necessary to foster collaboration and partnership to cover a range of DRR-related governance reforms, structural and non-structural mitigation measures, significant enhancement in preparedness and response capacities across government and international humanitarian actors for a major disaster, and enhancement of response and early warning capacities at community level.

To attain the above goals, each country must have national institutional mechanism in order to trigger and support the process of DRR, decentralize the responsibility, involve and engage all stakeholders and coordinate the actions nationally at all levels – from the community to the level of the national government. At the same time, the organization should have the authority as well as the capacity to integrate DRR into the national governance and development efforts and facilitate program-level synergy and coordination. The coordination is not restricted among the government departments, it has also a significant implication to the non-government organizations and other relief based organizations. A total coordination center needs to be set up at the provincial level, which should be linked to the central coordination center in the upper level, and municipal coordination point, as the lower governance structure. The one-point coordination is of utmost importance to avoid misunderstanding. On the other hand, sector based approach is preferred based on the past experiences, such as shelter, health, education, livelihood etc. In this way, working in close cooperation, coordination, and collaboration among the concerned stakeholders covers a range of DRR-related governance reforms, structural and nonstructural mitigation measures, significant enhancement in preparedness and response capacities across government and international humanitarian actors for major disasters, and enhancement of response and early warning capacities at the community level.

Way Forward

Profound scientific knowledge is required in *risk governance*, especially with regard to dealing with complexity. This knowledge has to be assessed and collected by scientists and risk professionals who are recognized as competent authorities in the respective risk field. The systematic search for the “state of the art” in risk assessment leads to a knowledge base that provides the data for deliberation. At the same time, however, the style of deliberation also should transform the scientific discourse and lead the discussion toward classifying knowledge claims, characterizing uncertainties, exploring the range of alternative explanations, and acknowledging the limits of systematic knowledge in many risk arenas. This can be done in any country, independent of political system, or governmental structure. Stakeholder involvement and public participation have been used and successfully implemented in many developing countries and threshold countries such as China (Grimble and Chan 1995; Tang et al. 2005). Stakeholder involvement has been a major requirement for effective, efficient, and fair risk governance. Since risk management includes uncertain outcomes that affect different parts of the population to different degrees it is essential to integrate the knowledge, values, and interests of stakeholders into the risk policy making process. (Renn 2015).

Conclusions

All the time, it is realized that governance is tough due to multiple actors who have different mandate and authorities. Also, coordination, collaboration and good harmony among them is a hard nut to crack. However, if we will be able to establish good governance, it leads to efficient and effective management and problem-solving in every field including disaster risk reduction and management. This includes understanding proper laws, regulations, designated responsibilities, cooperation and reviewing of existing measures in terms of DRR.

References

1. Grimble, R., and M.K. Chan. (1995): Stakeholder analysis for natural resources management in developing countries. Some practical guidelines for making management more participatory and effective. *Natural Resources Forum* 19(2): 113–124.
2. Ikeda, S. and Nagasaka, T. (2011): “An Emergent Framework of Disaster Risk Governance towards Innovating Coping Capability for Reducing Disaster Risks in Local Communities” *Int. J. Disaster Risk Sci.* 2011, 2 (2): 1–9 pp 3.
3. Nagasaka, T., and S. Ikeda. (2008): *Strategy and Methodology for Disaster Risk*

Gender and Inclusion in Disaster Risk Management in Nepal

Shakti Gurung and Jwala Pandey,
Women Humanitarian and DRR Platform

1. Introduction (Global Context)

In the Disaster Risk Reduction (DRR) community, there is broad understanding that gender equality – *when women and men enjoy equal rights, opportunities and entitlements in civil and political life* – is a fundamental part of increased resilience to disasters (UN, FAO). Inclusion is a condition for community resilience not a choice. A community can only be safe when all its members are able to cope better to avert disasters. Inclusive DRM recognizes that people face different risks and barriers based on their capacities and capabilities. For this reason, responses should be tailored and empowering. Building equal opportunities and scope of action on risks will make a difference for excluded people, and the whole community will be more resilient because everybody will be safer (a win-win situation). Inclusion promotes equity and rights in DRM actions so that everybody is less vulnerable. Excluded people at risk are often more vulnerable than others. DRM processes are often blind to the needs of the excluded, and they may in fact generate more risks for them. By supporting excluded people first and foremost, we can achieve the equity needed to allow everybody to enjoy the right to be safe. Since women and excluded groups are often the most vulnerable during and after a disaster, special attention on their needs, roles and responsibilities is critical.

SFDRR has prioritized the engagement and participation of vulnerable (at risk) groups in all stages of DRM cycle. Participatory governance is at heart of the UN

SFDRR that requires; an all-of-society engagement and partnership; empowerment of local communities in DRR; inclusive, accessible and non-discriminatory participation of vulnerable groups in decision making and DRR actions; access to resources and capacity development opportunities; access to early warning information; and empowerment for leadership role. Overall, more than 1.5 billion people have been affected by disasters in various ways, with women, children and people in vulnerable situations are disproportionately affected. Governments should engage with relevant stakeholders including women, children and youth, persons with disabilities, poor people, migrants, indigenous people, volunteers, and the community of practitioners and older persons in the design and implementation of policies, plans and standards. SFDRR also calls for more people-centred preventative approach to disaster risk, which is impossible without the engagement and participation of at-risk-groups in meaningful way. SFDRR has prioritized the need to empower women and persons with disabilities to publicly lead and promote gender equitable and universally accessible response, recovery, rehabilitation and reconstruction for **“Build Back Better”**.

Agenda for Humanity has internalized “Leave No One Behind” as one of its 5 core responsibilities. This means reaching everyone and empowering all women, men, girls and boys, excluded groups, marginalized communities to be the agents of positive transformation. The 2030 Agenda for Sustainable Development has addressed special vulnerabilities of vulnerable groups and leaving no one behind in DRR and building resilience. The 2030 Agenda has emphasized that people who are vulnerable must be empowered. Those whose needs are reflected in the agenda include all children, youth, persons with disabilities (of whom more than 80 per cent live in poverty), people living with HIV/AIDS, older persons, indigenous peoples, refugees and internally displaced persons and migrants. The Core Humanitarian Standard of Sphere has kept the disaster affected people at the center of response with more focus on the at-risk-groups and ensured their engagement and participation in response design and implementation. Similarly, the Beijing Declaration emphasizes the equal opportunity to women and girls for their empowerment and right. ***This is why new governance approaches promoting the inclusion and engagement of vulnerable groups are essential in DRR policy design, implementation and monitoring.***

2. National Context on Inclusive DRRM

Nepal has an age-long patriarchal social, economic, political and cultural setup that is deeply entrenched and widespread in which women and Dalits are the hardest-hit. The recent wave of political change in the country has brought significant progress in addressing these issues, supported by positive national and international commitments and affirmative action towards marginalized populations. With the promulgation of the new Constitution, it is important for the government to align its development

strategy and priorities with overall development process in tune with the Sustainable Development Goals. Women, children, elderly, PWDs and economically and socially marginalized community and individuals are the most affected by disasters. There is need to ensure inclusiveness of these groups by increasing their accessibility, representation and meaningful participation in overall spectrum of DRRM.

Being committed to the global DRRM frameworks and regulations including Constitutional provision, Nepal has made significant progress developing important policy frameworks and institutional arrangements on DRRM. The recent policy provisions such as Disaster Risk Reduction and Management Act 2074, National Policy for Disaster Risk Reduction 2018, Disaster Risk Reduction National Strategic Plan of Action (2018-2030) have prioritized the engagement and participation of women and vulnerable groups in different processes of disaster risk management. However, the challenge still exists in the implementation of these provisions during localization process. The Constitution of Nepal and DRRM Act 2074 guide Nepal's current landscape of disaster governance. However, the mandatory inclusion of women and at-risk-groups representation in governance structures at federal level seems insufficient. The act has provisioned mandatory representation of at least one women in the executive committee. Hence, in addition to reserved quota, their equitable right of participation should be considered and encouraged. Inclusive representation in governance structures at federal level will encourage inclusive localization of policy provisions, strategies and actions plans.

The local level DRRM policies are inadequately addressing the issues of inclusive governance due to various reasons. Inadequate DRRM capacity and willingness of inclusion are major reason behind this policy gap. Recent data on DRRM governance at local level shows that 593 local level has prepared the DRRM Act and 646 DRRM fund mobilization guideline; however the concern here is how inclusive is the policies and formulation process. In most of the local DRRM act, it is observed that women and other at-risk-groups are considered only victims of disaster but not an active agent of social change. They are mostly considered for disaster response but not involved in the policy and plan formulation process. Hence, the policies and plans fail to address their need and mostly their diverse need are overlooked. The need of PwDs, LGBTQI is diverse and their needs are mostly overlooked because their meaningful participation in DRRM is lacking. It is important to empower local government for inclusive disaster policies ensuring effective preparedness, response, recovery and reconstruction to establish a resilient society.

The DRR National Strategic Plan of Action (2018-2030) has ensured inclusiveness in Disaster Risk Reduction as one of the priority actions under priority area 2: **Strengthening Disaster Risk Governance at Federal, Provincial and Local Level;** however there are various challenges to implement at local level due to inadequate

representation of at-risk-groups in governance structures. Province and local level are formulating the strategic action plan in line with the national plan of action, which strongly need the participation of women, PwDs, elderly and marginalized groups in all processes to make it inclusive. Role of women and at-risk-groups in structures, system strategy and implementation is prerequisite for sustainable development. It is their right to be participated and responsibility to contribute in DRRM. Though women are different humankind than men but bears equal right to opportunities and responsibilities.

The national plan of action has prioritized few strategic actions to ensure inclusiveness in DRRM such as implementing gender sensitive and inclusive approach in all the processes of DRM, establish and institutionalize disaster risk concern groups to promote their empowerment and partnership by increasing participation of the most affected, less resilient and highly vulnerable groups in disaster risk governance activities, preparing gender equity and inclusion action plan for DRM, social mobilization programs at local level for accessibility, representation and participation in DRM plan formulation process and DRR special programs based on the priority of most vulnerable groups of the society. The strategic actions will be implemented effectively only ensuring the inclusion in DRRM organizational structures, legal and regulatory framework development process and access to capacity development, collaboration and partnership.

In addition, the Sendai Framework on Disaster Risk Reduction (DRR, 2016-2030) firmly establishes that persons with disabilities and their advocacy organizations are legitimate stakeholders and actors in the design and implementation of DRR policies and practices. Often, government, NGOs, and relief organizations lack information and knowledge about the issues, concerns, needs, and aspiration of persons with disabilities. The government and other service-providing stakeholders are not well-versed in the benefits of adopting a disability-inclusive DRR (DiDRR). Nepal has recently adopted a DiDRR but its full implementation has yet to be realized and the relatively weak information systems related to DRR and disability have resulted in ignorance about the inclusion issues related to persons with disabilities.

3. Situation at the ground level

Nepal is fostering the policies for inclusive disaster risk management however there are various gaps in the policy localization and program implementation, which needs to be well addressed immediately. WHDRRP has conducted consultations with province, local, ward and community

level women leadership to identify the major issues and challenges in fostering women leadership and inclusion in DRRM. Some major gaps/issues are mentioned below:

- Women's representation in leadership role is not encouraged and they have less representation in decision making position (they are encouraged only for supportive role)
- Women representatives do not have budgetary decision making power though they have capacity (**consultation with deputy mayors from different provinces**)
- Inadequate representation of women and other at risk groups (PWDs, Elderly, LGBTQI, Dalits and marginalized) in DRM governance structures from federal to local level, hence their need overlooked
- Deputy mayors/vice chairperson are not given authority to mobilize resources and budgets for DRM programs and there is need of technical capacity enhancement to foster their leadership role in DRRM
- Representation of people with disability and other marginalised groups in DRM structure at local level is minimal such as guideline, standards development process (hence their special needs are overlooked in disaster response)
- The focus still seem to be on responding to disaster rather than inclusive prevention (they are taken as victim of disaster not an agent of change, they are considered as a victim to respond in disaster response only in local DRM act)
- Elected women representatives at ward level are facing difficulties to fulfil their responsibilities due to social and personal circumstances, hence some of them are waiting for next election to leave the responsibility (not enabling environment to foster the women leadership)
- Vulnerable (at-risk-groups) have very less access to relief and resources in humanitarian response and the problem is very prominent in PWDs, their diverse need are not measured and addressed during disasters
- Women leadership role only entertained at home but not in the social development process (not given the decision making role, most of the LDMCs are chaired by the Mayors/Chairpersons)
- Access to DRM information to ward level women representatives is lacking hence they are not able to take part in capacity development opportunities resulting very less active role in DRR decision makings and programs
- Politically influenced and interest based relief distribution in some local level during Covid-19, due to which real victims are not able to get any support
- Excluded groups such as LGBTQI, Sex Workers, HIV people are facing humiliation and hesitation in quarantine centers and shelters during pandemics and disasters
- Challenge in inclusive information sharing and risk communication (information materials difficult to address the need of diverse groups such as different types of disabilities)

- Inadequate risk profiling and disaster information management system at local level and at-risk-groups are less involved in risk assessment process (not inclusive implementation)

4. **Gender and Inclusion good practices** (consultations with women leaders from province, palika, wards and community disaster management committee)

- Important policy provisions to ensure the inclusive governance in DRRM and in the process of localization (a roadway to work ahead for gender and inclusion); Law Abiding Scenario
- The concept of disability inclusive DRR and inclusive DRR governance is coming as an important agenda of discussions from national to local level (Realization and sensitization)
- Local levels are empowering deputy mayors to take the responsibility of LDMCs and quarantine management so that quarantine centers are disable friendly and gender sensitive and this also is fostering their leadership role in DRRM
- Deputy mayors are proactively conducting discourses with their women ward members to update and share the situation of quarantine centers including the need of the ward members to manage their responsibilities
- Disability organizations, LGBTQI groups are conducting dialogue and discourses for their voices to be heard and CSOs are supporting in policy dialogues
- Different women networks are coming together for solidarity and to raise the voice of women and excluded groups who are more at-risk in disasters
- CSOs advocating the governance and inclusion agenda to sensitize and support government initiatives
- Local level elected women representatives have started sensitizing on their role and responsibilities for DRRM

5. **Recommendation for Inclusive Disaster Risk Management**

The representation of women and at-risk-groups in governance structures from national to local level (**ensure representation at governance structures**) is inevitable. Hence at local level the governance structures need to reform if not inclusive. As women are over 50% of the population in the country and household heads in many districts where male member is abroad, resilience will not materialize without their meaningful participation. There should be allocated targeted resource (vulnerable groups) and support along with responsibility and accountability. Including relevant stakeholders, at-risk-groups should be participated, engaged and empowered in all stages of DRM cycle; not only respond but in planning/preparedness. At local level gender-sensitive and inclusive budget (specific plans and programs for at-risk-groups)

in DRM theme is necessary. The good disaster management actions conducted by women elected representatives should be acknowledged and male counterparts should change the preoccupied male dominant mindset. Bringing the most vulnerable groups in the consultation/discussion/designing to hear their challenges during disaster events for effective response is required for leave no one behind. The representation and meaningful participation of women and others vulnerable groups in DRR decision making process, program implementations, monitoring and evaluation is strongly recommended. Inclusion in DRM is their right and responsibility so their representation should be strongly encouraged because the issue and challenges of women and vulnerable groups cannot be spoken by people other than this group. The strategic actions envisioned in the national plan of action and local level DRM plans should be implemented in partnership, engagement and meaningful participation of women, PwDs, Elderly and other at-risk groups.

6. Conclusion

Disaster risk reduction requires an all-of-society engagement and partnership. When a disaster strikes, public services are often paralyzed and therefore, community systems must be well-placed in order to function effectively. In order to achieve an effective community system, girls and women of all sections within the community and other socially excluded groups must have the knowledge and capacity to respond to disasters. Inclusion is a condition for DRR governance and community resilience. Localization of global and national frameworks and endorsement in all three tiers of government structure is the upcoming action to government and non-government stakeholders of Nepal. It is time to enable local government to adopt the “Global to Local” concept. Meanwhile, the gender and inclusion envisioned in SFDRR, Agenda for Humanity, SDGs, Sphere and National policy frameworks of Nepal should be implemented from national to local level ensuring representation, meaningful participation and engagement of at-risk-groups in all the spectrum of DRRM for resilience society and sustainable development. Studies have shown that empowering women and excluded groups as an active agent of change in DRM creates an enabling ecosystem.

Shock Responsive Social Protection: Improving the ‘Shock-Responsiveness’ of Social Protection in Nepal

Raju Thapa (PhD)

General Secretary, DPNNet

1. Context

We can come across various definitions of social protection and they are being defined as per their organization’s mandate. Different terminologies have been used to define the same things having many commonalities yet the debate is still on. We can summarize this approach of being a set of policies and programs which are aimed at preventing or availing protection to all those vulnerable to poverty, social inclusion throughout their life cycle having focused towards the vulnerable groups. The social protection program consists of a wide range of both contributory and no contributory interventions with various functions and objectives.

Social protection policies and programs are usually but quite often designed to address the specific risks that people come across or encounter in some point of their life cycle and here comes the Shock Responsive Social Protection (SRSP) that typically aims to cover the types of risks along with the additional challenges that quite often cause impact to many households at ones such as natural hazards, economic crises, and conflicts that also play a crucial and critical role. When shocks are recurrent as well as severe, they always bring disequilibrium in the household economy which further causes challenges for the affected people to get their life normalized.

In this context, SRSP can be designed for the better understanding and anticipating the shocks as well as responding them quite efficiently and in a timely manner having

a good coordination with other sectors so that it can play a vital as well as pivotal role for the affected people to better prepare for and cope with the impacts generated from stresses and shocks. In the same time, social protection intervention can play a significant role in bringing positive effects on the people's demand and create willingness to face risks which ultimately build their resiliency to contribute towards building social cohesion and social stability.

Both the new federal structure and the disaster risk reduction and management act, 2017 has provided increased mandate and resources to the local governments to implement disaster management and social protection schemes. While the local governments are empowered to develop their own legal and policy measures, not much has been done in this area. Similarly, financing options for disaster management and social protections are also not well defined. Apart from that, adaptive information systems to identify the vulnerable household to shocks, scalability of the support during the response and recovery for resilience, development of adaptive financing mechanism for ensuring the timely response and establishment of robust institutional links, better coordination and synergies between the disaster management and social protection are the areas where a lot should be done in the days to come.

Social protection programmes have been implemented in Nepal in the form of child grants; cash transfers for senior citizens, people with disabilities, endangered ethnic communities and single women; support to the Karnali Employment Programme; and other poverty reduction, micro-insurance initiatives and numerous government agencies are delivering the services.

All social protections deal with shocks in some way. The social protection sector can contribute by building households' resilience to shocks, preparing systems and programmes, recognizing that shocks may happen and supporting people after the shock. In the current context of shocks, such as natural disasters, pandemics, conflict and violence, there is a need to think about how social protection models can be made shock responsive, scalable or adaptive.

Globally adapted five key options for shock-responsive adaptation - design tweaks (small adjustments to the design of the core Programme); piggybacking (Utilizing elements of an existing programme or system while delivering a separate emergency response); vertical expansion (Increment the resources to the beneficiaries); horizontal expansion (temporarily extending support to new households other than the regular beneficiaries); and alignment of humanitarian interventions with one another.

The core reason behind approaching SRSP is to seek improvement in the preparedness of the social protection system to respond to shocks. It targets mostly the marginalized people, especially children, lactating women, senior citizen, Dalits, persons with disabilities etc. Integration of Gender Equality and Social Inclusion (GESI) into the development planning at the Palika and provincial level has been

initiated to benefit those who are most vulnerable.

There are scores of challenges also exist to effectively implement SRSP in Nepal along with the opportunities. Proper information, scalable programs, inter-agency Co-ordination and development of appropriate financing mechanism to ensure the timely response are vital. Registration of new beneficiaries along with effective communication is also necessary to explain why certain people are suddenly being covered by the Programme and then dropped.

The process of manual and decentralized record keeping of the beneficiary's information is a major hurdle for addressing issues of duplication, under-coverage and weak oversight facing the administration of the social assistance programmes. So, there are concerns of data quality and validity collected during such hustle and bustle.

As the social protection system must also respond to shocks, it involves a trade-off with some of the key criteria underpinning humanitarian response, such as timeliness, coverage of the affected population and adequacy of the support provided. Mitigating the extent to which this is the case requires a legislative framework and institutional architecture that is built for the purpose. Funding mechanism is another key aspect. SRSP requires a funding mechanism to which multiple donors can contribute.

2. Why is social protection not integrated with disaster management?

Nepal has started distributing Senior Citizen allowance through Ministry of Home Affairs (MoHA) from 1994 and later in year 1995, the program was coined as social security program and brought under the jurisdiction of Ministry of Local Development. Nepal has a relatively strong social protection system compared to some other south Asia and Asia pacific countries, but the programs are not shock responsive or adaptive. The social security program has been running stand-alone over the time and yet not many efforts have been made to make it shock responsive or adaptive. The reason behind could be social protection and disaster management did not recognize each other in the delivery documents and no effort had been made to find the space of both programs in making them shock responsive or adaptive. At the same time, development partners and the government had been making the deliveries based on the 1982 Natural Calamity (Relief) Act which never spoke about investing in preparedness and system building (required policy and framework formulation, targeting, establishment of robust registry system, poor household database management etc.) to address the natural calamity except availing relief after the disaster happened. Every stakeholder kept on focusing on response rather than preparedness and system building and there was no common platform available for the stakeholders to collaborate these two programs to be integrated. Possibility of integration of social protection with disaster management had never been addressed in any planning process or strategic documents

from central to local levels.

Though, the talk over integrating social protection in disaster under social protection had already been initiated during 2009 in the world and as a result the adaptive social protection framework was developed with the joint initiation of the World Bank and DFID. After that initiation, many remarkable works had been carried out somewhere in the other part of the world and Nepal was not much in the scenario until DFID funded Oxford Policy Management (OPM) led global study on SRSP focusing on strengthening the evidence during 2015-2018 on the social protection delivery that can be leveraged for shock preparedness and response though it did not focus much on resilience building yet this study report brought all the development partners and humanitarian agencies in one place to carry forward this approach in the future in Nepal.

The history SRSP is not much old for the world and it is a new concept which works differently as per the country context and still there is a lot to know more about it incorporating the results it has brought in the different context across the world. It will take a little bit more time here in Nepal to make the policy maker understand this approach at the fullest and act accordingly. Though the advocacy and lobbying has been enhanced from the different stakeholders to make social protection more shock responsive but the government is yet to formulate any policies or legal framework to get it materialized into reality. In this connection, the Asian Development Bank initiated to develop a comprehensive social protection framework during the 2010 in Nepal but it has cut no ice as a result there is no sign of it until today.

The issues is a bit political as well, the governance system has to be enhanced at all the levels to get a hands on knowledge on it as it seems that the government is a bit concerned that such practice could raise the level of expectation about the level of support available and would not be sustainable in the long run. Policy makers and planners sitting at high level are not very much in favor of bringing changes in the ongoing practices as they have some kind of feeling somewhere in the back of mind that changes in existing policies will make them unable to work as free as they are now or such changes will bind them strong enough.

Lobbying and advocacy can play pivotal role in bringing changes in the policies yet it for sure that it takes long time, it is a very commonly known fact that it took almost a decade for the DRM fraternity and practitioners to get the DRRM act endorsed and implemented even though they kept on lobbying and advocating for the same endlessly. Policy maker's reluctance in formulating some fruitful policy, frameworks to make disaster management more shock responsive or adaptive has been in limbo and has made the opportunity to integrate disaster management in to social protection a bit critical. At the same time, no systems such as integrated registry system, identification of poor household which is essential to roll out SRSP are in place which has caused

difficulties in the effort of integration. SRSP is a new theme in the arena and it will also consume some time to get the policy makers and planners comprehend the concept and think about the possibility of rolling out based on the needs with tangible results at the end.

As far as financial or economic implication is concerned in integration of social protection into disaster management, the government of Nepal spends a substantial and increasing amount in social protection and looking at the trend, It can be found that the trend in the increment of expenditure on social protection over the last decade reaching nearly 3.9 per cent of GDP in fiscal year 2019. The government is increasing the amount in social protection every year and this trend is being slammed by the economists of government doing this for getting popularity without having any base and homework as well as guided by any framework with certain milestone, indicators etc. The SP funds that go to local levels second largest amount after the grant. Such trend will certainly bring about some kind of implications in the future as it increases stress on the current expenses. All the levels are having under spending trend and it happens every year. There comes the capacity of the agencies and human resource involved in it. There is the need of setting up a workable mechanism that can handle all these components such as establish and formalize the contingent funds for scale up and scale out process ahead of next disaster with the addition of understanding how well the expansions worked and how accurate or not the target was, how adequate was benefit levels, whether the payment arrived on time, whether the coordination between social protection and humanitarians worked well etc.

The inter-agency coordination is also crucial thing as a lot of different social protection programs are being executed from different government agencies. It is essential to have a good rapport and coordination among the agencies if an effective integration of social protection into disaster management has to be materialized and creating a conducive environment.

Looking at the present scenario, it seems that the government is observing the situation and understanding the needs of this new approach and ensuring that when all the mechanisms are in place equipped with required policies, framework and plans, they will move towards it until then lobbying and advocacy is crucial to make them think about this requirement. Development partners, UN systems and other entities (World Bank Group, Asian Development Bank... etc.) have a crucial role in facilitating and supporting the process. Some positive signs are already on the roll.

3. Take away:

It has been evident that the government leadership as well as ownership of the SRSP agenda is a pre-requisite to the advancement and development of SRSP by internalizing the responsibility to manage the risks from disasters as well as the

responsibility to assist vulnerable households, and ultimately to develop and move forward the adaptive social protection such as:

- 1) The identification and formulation of priorities and objectives in high level and sectoral strategies, plans and policies along with the required legal frameworks to underpin the SRSP which will further facilitate in harmonizing social protection with disaster management;
- 2) Arrangement of appropriate financial commitments to the sustainable development of SRSP; and
- 3) Government's monitoring of and reporting on service delivery in response to shocks, thus demonstrating its accountability.
  - It is obvious that adaptive social protection involves myriad actors, many of which may not be the conventional partners with the social protection sector. This includes, most prominently, the disaster management related coordinating and implementation bodies that in many instances do not understand the potential value added of social protection for disaster response and recovery. As such, the development of SRSP requires a high degree of coordination among relevant ministries, departments and agencies around shared objectives within the government.
  - In the same way, at an implementation level, SRSP requires investment in additional capacity – including human capacity - at all levels of government in order to be able to deliver a shock response effectively. Existing institutions and institutional arrangements may be able to advance the SRSP agenda, or SRSP may require the formation of new institutions or institutional reform. In most contexts, the development of strong partnerships with non-government actors including the humanitarian community will be critical for ensuring post-disaster coordination around SRSP related interventions and the design and delivery of responsive programs.
  - While moving the agenda of social protection ahead, there is a need for the development partner and concerned agencies to understand each other's sectors and acknowledge overlaps between them: there is value in working together towards joint outcomes and social protection can play an important role in this collective action.
  - It has been observed that there is some confusion in the core terminology i.e. Adaptive Social Protection, SRSP etc., ultimately it is worth avoiding conceptual tensions on wording and focusing on function: what are we trying to collectively achieve? Still there is a scope of getting to a mutual understanding on the agreed terminology and how to move ahead with the main agenda before we approach the government for lobbying SRSP to be roped in their framework.

- As SRSP implementation requires multi-sectoral engagement, coordination of all stakeholders is pivotal. Coordination should also be linked to national early warning systems so as to prepare in advance for an approaching emergency.

Thus, there is a need to integrate social protection expansion as a response mechanism into the national disaster management framework; improve local capacity through both regular systems strengthening and contingency planning; develop complementary standard operating procedures for emergency contexts; and identify ways that humanitarian actors can support or complement disaster response through existing government systems.

Institutionalization of Sphere Standard in Nepal

DPNet Nepal/Sphere Nepal

The Sphere movement was started in 1997 by a group of humanitarian professionals aiming to improve the quality of humanitarian work during disaster response. With this goal in mind, they framed a Humanitarian Charter and identified a set of humanitarian standards to be applied in humanitarian response. Initially developed by non-governmental organizations, along with the Red Cross and Red Crescent Movement, the Sphere standards have become a primary reference tool for Government, national and international NGOs, volunteers, UN agencies, donors, the private sector, and many others. Today, Sphere is a worldwide community which brings together and empowers practitioners to improve the quality and accountability of humanitarian assistance.

Sphere ensures the rights of disaster affected people to get humanitarian assistance, life with dignity and protection and security. Hence, the law abiding condition might facilitate the humanitarian response to reach all leaving no one behind specially women, children, person with disability, senior citizen and marginalized/excluded groups of the society. Implementation of Sphere minimum standards during disasters can provide secure and required support to disaster affected people.

Nepal being one of the multi-hazard prone countries, incidence of disasters are getting frequent (economy and development are influenced) and being a 'least developed country', most of the people rely on national and international communities during and after the time of massive disasters for response, recovery and reconstruction.

Gender based violence and sexual abuse is significant in most the disaster events in Nepal. There are several incidences reported during disasters that women and girls faces difficulties in terms of their protection during relief distribution and in temporary shelters. The protection principles prescribed in Sphere, if implemented in during and

post disaster context; risk of gender based violence can be prevented.

There are various DRRM policy provisions formulated in Nepal however in localization various gaps exists. Most of the local governments are formulating the policies and action plans without prior orientations and guidance. Hence, important cross cutting issues are generally lacking or inadequate. Similar scenario might come up with the Sphere localization, hence there should be proper sensitization to the local government to internalize and implement Sphere standard. The National Strategy for Disaster Risk Management in Nepal, 2009 is the first legal document spelled out the implementation of Sphere standard in Nepal. In 2004, the first edition of Sphere Handbook was introduced in Nepal and Disaster Preparedness Network, Nepal (DPNet-Nepal) as a country focal point for Sphere standard and Secretariat of 'Sphere Nepal' has been working on institutionalization of the standard in Nepal. DPNet as a part of its knowledge management and capacity building theme, has translated the different version of Sphere handbook and has been organizing the Training of Trainers, training and sensitization program on Sphere standard to humanitarian practitioners and DRRM professionals. As soon after introducing fourth version of Sphere standard in 2018 by Sphere Geneva, DPNet translated the book and conducted international ToT program to prepare adequate human resource. DPNet in support of Sphere Nepal and various contributing agencies like ACT Alliance/ICCO Cooperation/ The Lutheran World Federation Nepal, Action Aid Nepal, Caritas Nepal, Christian Aid, Dan Church Aid, INF Nepal, Oxfam Nepal, Plan International Nepal, World Vision International Nepal, Save The Children, UNICEF has been conducting various activities to institutionalize and localize Sphere standard in Nepal. It has handed over UNICEF supported reprinted copies of the translated version of the Sphere Handbook to UN IOM. The UN IOM and Ministry of Federal Affairs and General Administration is in the process to deliver DRR Localization training program in all 753 Local Levels in Nepal accommodating Sphere standard in the training session. During this training program the two copies of handbook in each Local government will be distributed. Similarly, in the process of localization, DPNet has been conducting various provincial level training and sensitization program on Sphere standard to make the stakeholders familiar on revised version. Dr. Raju Thapa, Coordinator of Sphere Nepal', DPNet team and Sphere Nepal Team has been continuously working on institutionalization of Sphere standard in Nepal and has planned to localize Sphere standard through various innovative activities like street drama, folk song program etc.

However, the effort of DPNet and limited stakeholders will not be enough to institutionalize and localize the standard in Nepal, there should be the wider coordination and collaboration to to sensitize local government and communities about the importance and implementation of the minimum standard during emergency. CSOs should play vital role to support local government in their capacity development to facilitate Sphere localization.

Furthermore, rather than following the pre-set standard and indicators, the standard itself has to be modified and adopted considering the local context of Nepal. The diverse geography and cultural diversity of Nepal will have different understanding, need and approach to accept the Sphere. Hence, before localization, contextualization is important and local government and agencies should be well oriented and guided to contextualize the minimum standards as per local context.

In Nepalese context, some of the minimum standards of Sphere is even difficult to achieve in the normal situation. Hence, it is very important to consider the resource availability, culture, practice and capacity of local government to contextualize the standards. The resources should be channelized to local government directly, emphasizing Sphere standard from aid agencies with proper monitoring framework, so that local level feel their ownership and more accountability in sphere implementation.

Localization of Sphere Standard in Nepal will be the key to institutionalize the Sphere Standard in Nepal for maintaining the minimum standard during emergency and humanitarian response ultimately ensuring the rights of disaster affected people to get humanitarian assistance with honor and dignity.

List of Executive Committee since 2004

Executive Committee 2018-2020

S. N.	Name	Position	Email
1	Mr. Surya Bahadur Thapa	Chairperson	subatha3@gmail.com
2	Mr. Ram Prasad Bhattarai	Vice Chairperson	bhattarairamprasad@yahoo.com
3	Dr. Raju Thapa	General Secretary	advrajuthapa@gmail.com
4	Ms. Mridula Dhakal	Treasurer	mridula.dhakal@gmail.com
5	Mr. Harsha Man Maharjan	Deputy General Secretary	Harshaman_maharjan@yahoo.com
6	Mr. Jaganath Prasad Kurmi	Member	cdmc.network@gmail.com
7	Mr. Deo Narayan Yadav	Member	ydeonarayan@gmail.com
8	Mr. Sher Bahadur Karki	Member	sherbahadur.karki@nrscs.org
9	Mr. Bivek Kharel	Member	kharelbivek@gmail.com
10	Mr. Surendra Bam	Member	Surendra.Bam@care.org
11	Mr. Hasta Bahadur Sunar	Member	hast.sunar@tearfund.org
12	Mr. Bhesh Bahadur Parajuli	Member	bhesh.parajuli@gmail.com
13	Ms. Kalpana Aryal	Member	karyal@usaid.gov
14	Mr. Biplav Pradhan	Member	biplav.pradhan@gmail.com

Executive Committee 2015/18

S. N.	Name	Position	Email
1	Mr. Ram Chandra Neupane	Chairperson	chair.dpnetnepal@gmail.com
2	Mr. Bishnu Prasad Kharel	Vice Chairperson	Bishnu160@gmail.com
3	Ms. Krishna Karkee	General Secretary	kkarkee@hotmail.com

4	Mr. Ram Prasad Bhattarai	Treasurer	Bhattarairamprasad@yahoo.com
5	Mr. Krishna Raj Kaphle	Member	krishna.kaphle@undp.org
6	Mr. Man Bahadur B.K.	Member	Man.bk@care.org
7	Mr. Nirajan Pokharel	Member	nirajan@rrn.org.np
8	Mr. Harsha Man Maharjan	Member	Harshaman_maharjan@yahoo.com
9	Mr. Gopal Dahal	Member	tl@lwf.org.np
10	Mr. Sher Bahadur Karki	Member	sherbahadur.karki@nracs.org
11	Dr. Hari Darshan Shrestha	Member	harisunita@gmail.com

Executive Committee 2013/15

SN	Name	Position	Email Address
1	Mr. Pitambar Aryal	Chairperson	pitambar.aryal@nracs.org
2	Prof. Dr. Bishal Nath Uprety	Vice Chairperson	bmupreti@gmail.com
3	Mr. Surya Bahadur Thapa	General Secretary	subatha3@gmail.com
4	Mr. Deepak Poudel	Treasurer	deepakndmf@yahoo.com
5	Mr. Harsha Man Maharjan	Member	harshaman_maharjan@yahoo.com
6	Ms. Bhuvaneshwori Parajuli	Member	bparajuli@nset.org.np
7	Mr. Kedar Babu Dhungana	Member	kedar.dhungana@undp.org
8	Ms. Rita Dhakal Jayaswal	Member	rita.dhakal11@gmail.com
9	Mr. Ram Prasad Bhattarai	Member	bhattarairamprasad@yahoo.com
10	Dr. Hari Darshan Shrestha	Member	harisunita@gmail.com
11	Mr. Santosh Sharma	Member	santosh@carenepal.org

Executive Committee 2011/13

S. N.	Name	Position	Email Address
1	Dr. Meen Bahadur Poudyal Chhetri	Chairperson	chhetri1952@yahoo.com
2	Mr. Pitambar Aryal	Vice Chairperson	pitambar.aryal@nracs.org
3	Mr. Ram Chandra Neupane	General Secretary	rcneupane@gmail.com
4	Mr. Surya Bahadur Thapa	Treasurer	subatha3@gmail.com
5	Mr. Bishnu Prasad Kharel	Member	bishnu160@gmail.com
6	Mr. Deepak Poudel	Member	deepakndmf@yahoo.com
7	Mr. Dul Raj Chimariya	Member	
8	Ms. Gopal Dahal	Member	tl@lwf.org.np
9	Ms. Mirdula Sharma Dhakal	Member	mirdula.dhakal@gmail.com
10	Ms. Niva Upreti	Member	nupreti@nset.org.np
11	Mr. Ram Singh Yadav	Member	

Executive Committee 2009/11

S. N.	Name	Position	Email Address
1	Dr. Meen Bahadur Poudyal Chhetri	Chairperson	chhetri1952@yahoo.com
2	Mr. Shyam Sundar Jnavaly	Vice Chairperson	shyam.jnavaly@gmail.com
3	Mr. Pitambar Aryal	General Secretary	pitambar.aryal@nrcs.org
4	Mr. Surya Bahadur Thapa	Treasurer	subatha3@gmail.com
5	Prof. Dr. Bishal Nath Upreti	Member	bnupreti@gmail.com
6	Mr. Khadga Sen Oli	Member	ksenoli@nset.org.np
7	Mr. Ajay Chandra Lal	Member	ajay@ioe.edu.np
8	Ms. Amrita Sharma	Member	amritasharma012@gmail.com
9	Mr. Rabindra Bahadur Pradhan	Member	
10	Mr. Dharma Raj Pathak	Member	drpathak97@yahoo.com
11	Mr. Deepak Poudel	Member	deepakndmf@yahoo.com

Executive Committee 2007/09

S. N.	Name	Position	Email Address
1	Mr. Badri Khanal	Chairperson	badrikhanal@gmail.com
2	Dr. Meen B. Poudyal Chhetri	Vice Chairperson	chhetri1952@yahoo.com
3	Mr. Prajwal Acharya	General Secretary	prajwal.acharya@savethechildren.org
4	Mr. Ram Chandra Neupane	Treasurer	rcneupane@gmail.com
5	Prof. Dr. Jiba Raj Pokharel	Member	jibaraj@gmail.com
6	Mr. Tirtha Raj Onta	Member	
7	Mr. Nahakul Thapa	Member	nahakul.thapa@actionaid.org
8	Ms. Anjali Shakya Thakali	Member	
9	Mr. Surya Narayan Shrestha	Member	sshrestha@nset.org.np
10	Mr. Deepak Poudel	Member	deepakndmf@yahoo.com
	Ms. Amrita Sharma	Member	amritasharma012@gmail.com

Executive Committee 2004/07

S. N.	Name	Position	Email Address
1	Mr. Badri Khanal	Chairperson	badrikhanal@gmail.com
2	Dr. Meen B. Poudyal Chhetri	Vice Chairperson	chhetri1952@yahoo.com
3	Mr. Murari Binod Pokhrel	Treasurer	memurari@gmail.com
4	Mr. Prajwal Acharya	Member	prajwal.acharya@savethechildren.org

5	Prof. Dr. Jiba Raj Pokharel	Member	jibaraj@gmail.com
6	Mr. Tirtha Raj Onta	Member	
7	Mrs. Jyoti Sapkota	Member	Jyoti.sapkota@undp.oeg
8	Mr. Gopal Dahal	Member	tl@lwf.org.np
9	Mr. Surya Narayan Shrestha	Member	sshrestha@nset.org.np
10	Mr. Shyam Sundar Jnavaly	Vice Chairperson	shyam.jnavaly@gmail.com

List of Advisers, Technical Advisers and M&E Committee Members 2018-2020

S. N.	Name	Email
Advisers		
1	Mr. Ram Chandra Neupane	rcneupane@gmail.com
2	Dr. Meen Poudyal Cheetri	meen.chhetri@yahoo.com
3	Dr. Hari Darshan Shrestha	harisunita@gmail.com
4	Mr. Shyam Sundar Jnavaly	shyamjnavaly@gmail.com
5	Mr. Umesh Dhakal	umesh@nracs.org
6	Mr. Man Bahadur Thapa	manbthapa@gmail.com
Technical Advisers		
1	Mr. Laxmi Narayan Parajuli	shelternepal@gmail.com
2	Mr. Deepak Poudel	deepakndmf@yahoo.com
3	Mr. Gopal Dahal	gopal.dahal@lutheranworld.org
4	Mr. Gehendra Gurung	gehendra363@gmail.com
5	Mr. Krishna Raj Kaphle	krishna_kaphle@dai.com
6	Mr. Surya Narayan Shrestha	sshrestha@nset.org.np
7	Mr. Bishnu Kharel	bishnu.kharel@savethechildren.org
8	Mr. Ram Luetel	ramluetel@gmail.com
9	Mr. Govinda Rimal	govindarimal@gmail.com
10	Ms. Krishna Karkee	kkarkee@gmail.com
11	Mr. Bimal Gadal	bimalgadal2@gmail.com
12	Mr. Rohit Yadav	rohit.yadav@vsoint.org
13	Mr. Ajay Dixit	adbaluwater@ntc.net.np
14	Mr. Ratindra Khatri	ratindra.khatri@wfp.org
15	Mr. Pallav Pant	pallav.pant83@gmail.com
M&E team members		
1	Dr. Krishna Poudel	kpoudel.pokhara@gmail.com
2	Dr. Ramesh Tuladhar	r.tula1950@gmail.com
3	Dr. Ramji Bogati	bogati.ramji@gmail.com

Current Staff at DPNet-Nepal Secretariat since 2017

S. N.	Name	Position	Email Address
1	Ms. Luna Khadka	Program Coordinator	khadkaluna@gmail.com
2	Mr. Keshab Bhattarai	Admin Finance Officer	bhattaraikeshab2001@gmail.com
3	Mr. Sahadev Khadka	Office Assistant	oadpnet@gmail.com

फोटो ग्यालरी

Flagship-5 Workshop

Group Photo of Core Humanitarian Standard Training

Group photo of Incident Command System Training

Group Photo of participants from Nepal-Asian Ministerial Conference on Disaster Risk Reduction (AMCDRR) 2016

Group Photo of Sendai Spring Workshop

Minister of Home Affairs launching Nepal Disaster Report 2019

Sphere Training of Trainers

Kathmandu
9th -13th February, 2020

Group Photo of Sphere Training of Trainers

Organizer and Guest of National Symposium-IDDRR 2019

Panelist of IDDR 2017

Photo of Participants of IDDR 2019

Participants of National Platform for Disaster Risk Reduction (NPDRR) meeting 2019

Risk Sensitive Landuse Planning Program